DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ZİYA ŞAKİR

OSMANLIDA HAREM AĞALARI

Ve Bir Harem Masalı

akıl fikir
YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

OSMANLI'DA HAREM AĞALARI

VE BİR HAREM MASALI

Şubat 2011

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

OSMANLIDA HAREM AĞALARI VE BİR HAREM MASALI / ZİYA ŞAKİR
Copyright© Akıl Fikir Yayınları - Şubat 2011
Bu kitabın tüm hakları Akıl Fikir Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmeksizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YAYINCI: Akıl Fikir Yayınları
DİZGİ:Tuğçe Kaluk
KAPAK TASARIMI: Akıl Fikir
İÇ DÜZEN: Akıl Fikir
BASIM: Şubat 2011

AKIL FİKİR YAYINLARI
Alayköşkü Caddesi Küçük Sokak Civan Han Kat:1 No:3
Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL
Tel: 212 - 520 98 90 / 97 Fax: 212 - 527 06 77
e- posta: bilgi@akılfikiryayinlari.com

ISBN: 978-605-61954-3-3

BASIM ve CİLT: Şenyıldız Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No:3 kat 1
Topkapı / İstanbul - Tel: 0212 4834791

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ZİYA ŞAKİR

OSMANLI'DA HAREM AĞALARI
VE BİR HAREM MASALI

AKIL FİKİR YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayınevi Notları:

1- Bu kitap aslına sadık kalınarak basılmış ancak günümüz gençlerinin daha rahat faydalanması için cümlenin akışına uygun olarak bazı kelimelere parantez içinde güncel anlamları verilmiştir.

2- Bu kitapta Üstat Ziya Şakir'in "Köroğlu" Gazetesinde yayınlanmış olan "Saraylarda Harem Ağaları" tefrikaları ile "Sadullah Ağa" isimli kitabı birleştirilmiş ve üstadın saray musıkisi ile ilgili kıymetli birkaç makalesi ilave edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ZIYA ŞAKIR HAKKINDA BIR KAÇ SÖZ	7
HAREM AĞALARI	13
NASIL HADIM EDERLERDİ	15
HADIMLAR AŞIKLIK EDEBİLİR Mİ?	19
KIZLAR AĞASI HABEŞ MEHMET	23
ANAHTARLAR YASTIK ALTINA!	27
DAĞILIN KIZLAR... DESTUUUR!	31
SARAYDA SANAT MEKTEBI	89
SALTANAT VE SARAY ARABALARI	93
SARAY MUSİKİSİ	99
İLK TÜRK BANDOSU	101
SARAY HAREM MUSIKISI VE BANDOSU	107
MUZIKA-I HÜMAYUN	115
HAREMI HÜMAYUN	121
BANDOSU	121
BİR HAREM MASALI (SADULLAH AĞA)	131

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ

1300'de *(1883)* Sultanahmet'te doğan Ziya Şakir, İstanbul, Bursa ve Halep'teki çeşitli okullarda eğitim almıştır. Daha 15-16 yaşlarında iken İrtika mecmuasında yayınlanan yazıları ile takdir toplamıştır. Dönemin yasaklamaları neticesinde takma isimler kullanarak pek çok dergi ve gazetede yazılarını yayınlamış, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete ve Terakki Gazetelerinin başyazarlığını yapmıştır. Cemiyeti İnkılabiye ile İttihat ve Terakki cemiyetlerine katılmıştır.

Genç Türk gazetesinde Dâhiliye Nazırı Talat Beyi hedef alan açık bir mektup yayınlayarak Paşayı keskin bir dille eleştirmiş ve istifaya davet etmiştir. Hemen akabinde cezalandırılacağı endişesi ile Mısır'a giden Ziya Şakir, burada sanatkârlar ile tanışmıştır. Şark'a yönelik *(Sultanın Gözdesi)* isimli bir senaryo yazmış, İskenderiye'ye geçerek İtalyan sinema şirketi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ile anlaşmıştır. Napoli'ye giden Ziya Şakir İtalyanların Trablusgarp'a saldırmaları üzerine film çekemiyerek İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da mahkeme edilerek Sinop'a sürülmüş, Talat Paşa'nın ikinci nazırlığında affedilerek İstanbul'a getirtilmiştir. Talat Paşa tarafından memuriyet teklif edilmişse de Ziya Şakir memuriyeti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Talat Paşa Süleyman Nazif'in çıkartmakta olduğu Hak gazetesinde çalışmasını tavsiye etmiştir.

Balkan Harbi başladığında gönüllü asker olmuş ve Edirne muhasarasının bütün zorluklarını ve mahrumiyetlerini yaşamıştır. Siperlerde nöbet değişikliklerinde gazeteye yazılar yazmış, O dönemde tuttuğu notlardan daha sonra "Meçhul Asker", "Edirne Müdafaası" eserlerini oluşturmuştur.

Edirne'de yaralanıp esir düşen ve daha sonra firar ederek İstanbul'a dönen Ziya Şakir, Talat Paşanın yönlendirmesi ile Bursa'ya giderek Ertuğrul gazetesinin başyazarlık görevini yürütmüştür. Padişah Vahdettin döneminde İttihatçıların takibatından O da nasibini almış ve muhtelif maceralar yaşamıştır. Müdafaayı Hukuk cemiyetinde görev alarak Milli Mücadeleye iştirak etmiştir. Memuriyet görevi ile gittiği Sivas'ta, memuriyet hayatından hoşlanmadığı için kısa sürede istifa etmiş ve bir süre avukatlık yapmıştır. Sivas Sanayi Mektep müdürlüğü görevini yürütmüş ve o dönem aldığı desteklerle bu okulu, numune bir okul haline getirmiştir. Daha sonra Amerikan Cester grubunun Samsun-Sivas demiryolu projesinde görev almıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cumhuriyetin ilanı ile İstanbul'a dönmüştür. İnhisar İdaresince verilen görev gereği Diyarbakır'a oradan da Maraş'a gitmiş ancak buralarda uzun süreli kalamayarak İstanbul'a tekrar dönüş yapmıştır. Bu dönüş onun yazın alanındaki önemli dönüm noktası olmuştur, Ziya Şakir artık yazarak hayatını kazanmaya başlamıştır. 22 Kasım 1929 tarihinden itibaren "Meçhul Asker" Vakit gazetesinde, sonrasında Ermeni vakalarını anlatan "Kan Dalgası" Son Posta gazetesinde, "Bektaşilik" Yeni Gün gazetesinde yayınlanmış ve Ziya Şakir bu üç tefrika ile hem İstanbul hem de Anadolu'da gazetelerinde tanınan, bilinen, aranan ve tefrika siparişleri verilen önemli ve tarafsız ve güvenilir biri haline gelmiştir. Ziya Şakir adıyla yazdığı tefrikaların yanı sıra A.R, Z. Melek, Bahtiyar Fenkligil imzasıyla veya isimsiz pek çok eser vücuda getirmiş, bıkmadan usanmadan tarihi kaynaklardan aldığı ilhamlarla büyük eserler oluşturmuştur.

İlginçtir ki O, bu eserleri "O gün okunmasından ziyade, istikbal tarihine naçiz bir yardım olur ümidiyle" yazmıştır. Ziya Şakir 1930'lardan 1960'lara kadar en çok okunan yazarlardan biri olup muhtelif gazetelerde bine yakın tarihi makalesi yayınlanmıştır. Özellikle din ve İslam tarihine yönelik on senelik uzun bir araştırma sonucunda Hz. Muhammed *(S.A.V)* ve İslam dünyası ile ilgili birbirinden kıymetli eserlerinin her biri kendine has dil, üslup, akıcılığıyla zamanında çok büyük ilgi ve iltifat görmüştür. Çocukluğunda misafir edildiği Yıldız Sarayını ve İkinci Abdülhamit'in, özel yaşamını, hususi özelliklerini, kendisine ulaştırılmış

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

özel yazı ve hatıratları kullanarak ve yaşayan insanlarla bizzat görüşerek "Abdülhamid'in Son Günleri" adlı tefrikalarda anlatmıştır. Bu konuyu en geniş, en tutarlı, en tarafsız etraflıca anlatan yazarlardan biridir. Abdülhamid ile ilgili tefrikalar yayınlandığında olay kahramanlarının büyük çoğunluğu sağ olduğunun hatırlanması eserlerinin önemimin anlaşılması açısından önemlidir.

Yine aynı döneme ait pek çok dosyayı, defterleri, el yazılarını, yüzlerce belgeyi, yurtdışından Çin'den, Hindistan'dan gönderilen vesikaları birleştirerek oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşunu, büyümesini ve yıkılışını anlatan 839 tefrikadan oluşan 5 bölümlük eseri kitap olarak yayınlanmayı beklemektedir.

"Bir Haremağasının Anıları" için Yıldız Sarayı altında geçen ve şimdiye kadar kimsenin öğrenmemiş olduğu hadiseleri muhtelif belge bilgi ve hatırattan yararlanarak bu bilgilerin toplamını anlattığını belirten Ziya Şakir *"Bu eserim öyle bir eser olacak ki. Bundan sonra Yıldız ve Abdülhamit hakkında başka eser yazılamıyacak. Çünkü bilinmeyen bir taraf bırakmıyacağım. Abdülhamit devrinin en doğru bir saray tarihi olacak"* diyecek kadar kendi eseri üzerinde iddialıdır.

Selim Tevfik'in Ziya Şakir ile yaptığı röportajda ise *"Tarihe dil uzatanların gafletlerinden birisi de hükümlerinde çok acul ve zalim davranışlarıdır. Gözlerini, tarihe mal olmuş eşhasın sade fena taraflarına dikerler. Benim eserim tarih denilen madalyanın ters tarafını*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gösterecektir... Okuyucularımdan rica ederim. Beni tenkit etsinler, yanlış noktaları düzeltsinler, eksik tarafları bildirsinler ki eser kitap haline girerken, o devrin mükemmel ve kusursuz bir tarihi halini alabilsin.... Bugüne kadar aldığım yüzlerce mektup içinde, taltiften, tebrikten başka tek satır yoktu. Bundan duyduğum iftihardır ki o esere verdiğim bütün emeklerin yorgunluklarını unutturmuştur. Ve bugün, bu teveccühü kaybetmemek için, elimden gelse yazılarımı değil, öksürüklerimi bile vesaike istinat ettireceğim..." diyerek kendi eserler için ne kadar titizlikle çalışma sürdürdüğünü ve elindeki belgelerin çok kuvvetli olduğunu kuvvetlice vurgulamıştır.

Senaryo yazarlığında iddialı olan Ziya Şakir'in filme alınmış "Çanakkale Geçilmez", "Allah'ın Cenneti", "Ebedi Meşale", "Beyaz Esire" eserlerinin yanı sıra "Nasrettin Hoca", "Hatay Yıldızı", "Atatürk'ün Çocukları", "Ruhlar Mucizesi", "Sarı Kurdele" gibi henüz filme çekilmemiş senaryoları da mevcuttur. Çok farklı konularda 300'ü aşan eser bırakan Ziya Şakir 22 Aralık 1959'da vefat etti. Rahmetle anıyoruz.

Eserlerinden Bazıları:

Abdülhamid'in Son Günleri, Sultan Hamid ve Mikado, 1897 Yunan Harbi, Bir Haremağasının Anıları vb. Sultan Hamid'in hayatına ait eserler

İttihad ve Terakki Nasıl Doğdu? Nasıl Yaşadı? Nasıl Öldü? *(5 kısım)*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver ve Cemal Paşa

Meçhul Asker, Kan Dalgası, Hilâl ve Zambak, Poyraz Ali, Esmer Gül, Ölüm Mangası, Hatice Sultan vb. tarihi romanlar

Fatih İstanbul'u Nasıl Aldı?

Türkler Karşısında, Napolyon

Timurlenk ve Üç Boz Atlı

Atatürk Hayatı ve İnkılâpları

Hazreti Muhammed, Hazreti Ali, Hazreti Fatıma, Hazreti Hatice ve Hazreti Hamza'nın hayatlarını anlatan eserler

Hazreti Mevlana, Nasrettin Hoca, Ömer Hayyam, Sadullah ağa, Cinci Hoca, Molla Fenari, Şeyh Şamil, Nuri Demirağ, Celal Bayar gibi tarihe mal olmuş kişilerin hayatları

Haliç ve Eyüp Sultan, Mezhepler Tarihi, Bektaşilik ve Bektaşi Fıkraları

Gâvur Mehmet'in maceraları (Karayürek çetesi, Yedi Aşıklar Şirketi, Cibali zindanları vb. zabıta romanları)

Sahibinin Sesi, Bir Tangonun Romanı, Beyaz Kelebek, Tövbe, Aşk Hasreti vb. aşk hikayeleri

Ramazan sohbetleri, Büyük Doğu vb. mecmualarda çıkan makaleler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HAREM AĞALARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

NASIL HADIM EDERLERDİ

Harem ağaları deyip geçmeyiniz. Bunlar, asırlarca Osmanlı saraylarının amir ve hâkimi olmuşlar; Devletin siyasi işlerine de karışarak bazen faideli ve ekseriya da pek feci roller oynamışlardır.

Harem ağaları tabiri, Osmanlı saraylarında icat edilmiştir. Eğer doğru söylemek icap ederse bunlara Hadım ağaları demek lazım gelir. Çünkü erkeklik hislerinden mahrum olanlara "Hadım" denilir.

Saraylarda hadım kullanmak, çok eski bir adettir. Romalılar zamanında da imparatorların, devlet erkânının, zenginlerin hadım kullandıkları eski tarihlerde zikredilmektedir. Hatta yakışıklı delikanlılara pek düşkün olan bazı zengin kadınların, çocuk düşürmek külfetine lüzum kalmadan onlarla düşüp kalkmak için, hoşlarına giden genç esirleri hadım ettirerek kendilerine gözde yaptıkları da malum olan bir hakikattir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tahmin edildiğine göre hadımları evvela Romalılar kullanmışlardır. Sonra eski Yunanlılar, Mısırlılar, İranlılar ve bilhassa Bizanslılar, saraylarına hadım sokmuşlardır. Mamafih Çin saraylarıyla Orta Asya'da ki Türk ve Moğol saraylarında da hadımlar bulunduğuna dair bazı rivayetler vardır. Osmanlılar, ancak Edirne'de ilk Osmanlı sarayı kurulduktan sonra, komşu hükümetlerden görenek olarak harem işlerinde istifade etmek için hadım kullanmışlardır.

Kadınlar arasına sokulan ilk hadımlar, doğuşlarında erkeklik hisleri olmayan kimselerdi. Bu hadımlar, buruşuk ve tüysüz çehreleri, ince ve cılız sesleri, ekseriya sakil ve biçimsiz vücutlarıyla ilk bakışta diğer erkeklere benzemeyen zavallı şahsiyetlerdi. Bunların tenasül aletleri daha doğuşlarından itibaren kurumuş gibi idi. Kadınlarla münasebete müsait değildi.

Bunların saraylara kabul edilmesi, adeta yeni bir ticaret yolu açılmasına sebebiyet verdi. Böyle hadımları arayıp bulmak ve saraylara satmak için, bir takım tüccarlar türedi. Lakin hadım kullanmak âdeti umumi bir şekil alıverince, artık anadan doğma hadım bulmak güçleşti. Bunun üzerine, hadım yetiştirmek sanatı baş gösterdi.

Bu işi yapanlar, evvela beyazlardan başlamışlardı. Uzak memleketlerden erkek çocukları çalıyorlar; bunların husyelerini çıkararak hadım ediyorlardı. Bir müddet sonra da saraylara satıyorlardı. Fakat medeniyet ilerleyip de şahsi emniyet kanunları kabul edildikten sonra, beyazlardan hadım yetiştirmek epeyce

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

güçleşti. O zaman, bu işle meşgul olanların gözleri, Afrika'ya çevrildi.

Şimdi de, "insan avcılığı" diye yeni bir sanat türemişti. Bu avcılar, Afrika'nın içlerine kadar giriyorlar. Oradaki kabilelere hücum ediyorlar. Ellerine geçirdikleri küçük çocukları hayvan sürüleri gibi önlerine katarak sahillerdeki merkezlerine getiriyorlar. Orada, tenasül aletlerini kesmek suretiyle hadım ediyorlardı.

Gerek husyelerin çıkması ve gerek tenasül aletinin kesilmesi, kolay olmuyordu. En mütehassıs *(uzman)* cerrahların bile baktıkları bu feci ameliyata, çocukların ancak yüzde sekizi ve yahut onu dayanabiliyordu. Öteki zavallılar, feryatlar içinde can verip gidiyordu.

Sağ kalanlar, Akdeniz sahilindeki Trablus ve Bingazi şehirleriyle Kızıldeniz sahilindeki Musavva, Zeyin limanlarına getiriyorlar, orada adeta depo ediyorlar, ondan sonra esirci denilen insan tüccarlarına satılıyordu. Bu tüccarlarda küçük güzelliklerine, zekâlarına, büyüklük ve küçüklüklerine göre sınıflara ayırıyorlar; medeni beldelere götürerek büyük paralar mukabilde saraylara ve zenginlere takdim ediyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HADIMLAR AŞIKLIK EDEBİLİR Mİ?

Hadımlar, yapılan feci ameliyattan sonra, kadınlarla birleşmek kabiliyetini kaybetmiş oluyorlardı. Fakat aşk hislerini büsbütün zayi etmiyorlardı. Bu sebepten dolayı saraylarda bir hayli aşk vakaları keşfedilmiş ve hepsi de, facialarla neticelenmiştir. Şunu da ilave edelim ki, Osmanlı saraylarında yaşamış olan harem ağalarından sevmiş, sevilmiş, sevgilisi ile evlenmiş, mesut yuvalar tesis etmiş olanlar da az değildir.

Hadımlar hakkında verdiğimiz şu kısa malumattan sonra, Osmanlı saraylarında mühim bir mevki işgal etmiş olan Hadım ve yahut – harem ağalarına geçiyoruz.

Harem ağaları Osmanlı sarayına ilk defa olarak beşinci Osmanlı hükümdarı Çelebi Sultan Mehmet zamanında girmiştir. Bu hükümdar, kardeşleriyle giriştiği saltanat mücadelesinden galip çıkıp da Edirne sarayına yerleştiği zaman maiyet[1] memurlarına ayrı

1 Yüksek rütbeli bir kimsenin emri altında bulunan hey'et.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ayrı vazifeler ve sıfatlar vermiş, bu arada, harem dairesiyle mabeyn denilen selamlık dairesi arasında irtibat vazifesini ifa etmek için, hadım ağaları teşkilatını da ihdas eylemişti *(meydana getirmişti)*.

Sultan Mehmet bu teşkilatı yapmaya karar verdiği zaman Anadolu ve Rumeli vilayetlerinin beylerbeyi ve kadılarına:

"Erkeklik hassasına malik olmayanların toplattırılarak, bit tecrübe ve bilmuayene hadım oldukları sabit olduğu takdirde, sarayı hümayununa irsal ediniz (gönderiniz)."

Mealinde emir nameler göndermişti.

Tabiidir ki az zamanda vilayetlerden saraya epeyce hadım gönderildi. Her yaşta olan bu hadımların içinden en zeki ve göze çarpanlar seçildi. Harem dairesinin muhafazasıyla, lüzum gördükçe harem ile selamlık arasındaki vasıtalık vazifesi bunlara verildi. Seçilen hadımlar, kâmilen Türklerden mürekkepti.

Kızlar ağasının resmi unvanı, Babussaade ağası idi. Bu, hem padişahın harem dairesi kapısının muhafazası, hem de harem hizmetinde bulunan ak ağaların amiri idi. Aynı zamanda, harem dairesindeki kadın ve kızların inzibatını temin etmek vazifesi de ona aitti.

İstanbul zapt edilinceye kadar, ak ağaların adedi pek fazla artmadı. Lakin Fatih İstanbul'u zapt edipte muazzam bir saray kurduğu zaman harem dairesi kalabalıklaştı. Bilhassa fütuhat arttıkça, esirlerin adetleri de arttı. O zaman, - tıpkı Bizans saraylarında olduğu gibi ak ağaların da adetleri fazlalaştı. Ve kızlar ağası-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nın vaziyeti de, ehemmiyetli bir şekil aldı. Artık saray erkânı arasında görülmeğe başladı.

Bu vaziyet, 3. Murat devrine kadar bu suretle devam etti. O tarihte, saray memuriyetleri arasında ıslahat yapılmasına karar verilmişti. Bu meseleyi müzakere eden komisyonda, azalardan biri, ak ağaların harem dairesine girip çıkmalarının mahzurundan bahsetti:

-Timurlenk, tek husyeli *(testisli)* imiş. Hâlbuki bunca evladı olmuştu. Tek husyelilerle husyeleri karnının içinde kalmış olanlara erkeklik kuvvetlerini kaybetmiş nazarıyla bakılamaz. Ve bu itibar ile de ak ağaların haremi hümayuna girmeleri caiz olamaz, dedi.

Bu mesele üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde harem hizmetlerinin tavaşilere yani tenasül aletleri kesilmiş olan zencilere tedvine *(bırakılmasına)* karar verildi. Bir hayli aranıp tarandıktan sonra, Mehmet isminde bir Habeşi bulunarak kızlar ağası makamına geçirildi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KIZLAR AĞASI HABEŞ MEHMET

Şu hale nazaran ak ağalar tam altmış sene harem hizmetinde bulunmuşlardı. Tabiidir ki o hizmetten ayrıldıktan sonra, saraydan dışarı atılamazlardı. Çünkü saray memuriyetlerini teşkil eden ocaklar arasında, onların da bir ocağı vardı. Bu cihet, nazarı dikkate alındı. Ak ağalarla zenci ağalar birbirinden ayrıldı. Haremi hümayun kapısının muhafazası ak ağalara verildi. Zenci ağalar da, harem dairesine yerleştirildi.

Kapı muhafazasına memur olan ak ağaların reisi, Babüssaade ağası unvanını muhafaza etmişti. Harem dairesine yerleşen Habeşi Mehmet Ağa'ya da Darüssaade ağası unvanı verilmişti. Bu, padişahın evinin ağası demekti.

III. Murat, harem işlerine son derecede ehemmiyet verirdi. Onun nazarında, hükümet işlerinden sonra dikkatle takip olunacak bir meşgale varsa o da harem dairesinin işleri idi. Buna binaen Darüsseade ağası unvanını alan kızlar ağası, saray erkânının üstüne geçiril-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

di. Sadrazam ve Şeyhülislamdan sonra, kızlar ağasına yer verildi. Merasim esnasında kızlar ağasının devlet erkânına mahsus selimi kavuk, seraser denilen ağır ve sırmalı atlastan samur kürk giyip beline de som mücevher kabzalı ve altın köstekli bir bıçak takması, nizam hükmüne girdi.

İlk kızlar ağası olan Habeşi Mehmet Ağa, çok zeki bir adamdı. Padişah tarafından kendine gösterilen teveccühün sebepleriyle, tevdi edilen vazifenin inceliklerini derhal kavradı. Az zaman zarfında, saray erkânı arasında mühim bir mevki kazandı. Ve kendisine daha fazla ehemmiyet verdirmek için Mekke ile Medine'deki mukaddes makamlara mahsus olan Haremeyn vakfının nazırlığını da üzerine aldı.

Şimdi sarayda, iki hadım zümresi yan yana yaşıyordu. Ve her ikisi de, sıkı bir nizama tabi bulunuyordu.

Ak ağaların nizamı, gayet basitti. Sadece harem dairesinin dış kapısını beklemekten ibaretti. Fakat harem ağalarına, adeta devlet memuriyetleri gibi bir takım rütbeler ve dereceler verilmişti. Terfi ve terfileri ile adap ve erkânları da ayrıca bir usule tabiydi.

Saraya alınan genç harem ağalarına, evvela en aşağı deniliyordu. Ve bir müddet eskidikten sonra, acemi unvanı veriliyordu. Acemiler, ancak birkaç sene talim ve terbiye gördükten sonra ağalar zümresine giriyordu.

Bu zümreye girenler, gösterecekleri zekâ, dirayet ve liyakatlerine *(kabiliyetlerine)* göre terfi ederlerdi. Ve sırasıyla:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

- Kapı Gulamı *(Kapı oğlanı.)*
- Ortanca.
- Hâsıllı.
- Başkapı Gulamı.
- Kaplan ağası.
- Hazine vekili – yahut hazinedar ağa.

Rütbelerini ihraz ederlerdi.

Kızlar ağası olmak padişahların iradelerine tabiydi. Ağalardan kimi isterlerse, o mevkiye getirebilirlerdi.

Eskilik derecesine de çok ehemmiyet verilirdi. Yeni gelen bir en aşağının ismi kıdem defterine geçirilirken, geldiği günün tarihi büyük bir dikkatle kaydedilirdi.

Kızlar ağasının odasıyla ağaların koğuşları, harem dairesine bitişikti. Başlıca vazifeleri de harem dairesinin iç kapılarını beklemekti.

Haremin iç cümle kapısını beş nefer kapı gulamı beklerdi. Bunlara bir ortanca ve yahut bir hâsıllı nezaret ederdi. Bunlar icap ettikçe kadınların nöbet kalfaları ile temas ederler; dışarıdan gelen ve yahut dışarıya giden şeyleri alır verirlerdi.

Umumi mutfakta pişen yemekler, tablakâr denilen uşaklar vasıtasıyla haremin aş kapısına getirilir, kapı nöbetçilerinin nezareti altında, oradaki sedirin üzerine dizilirdi. Tablakârlar yemekleri bıraktıktan sonra, dışarı çıkarlardı. O zaman nöbetçi ağalar, iç kapıyı açarlar; kadın nöbetçi kalfalar da geliş yemek tablalarını alırlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANAHTARLAR YASTIK ALTINA!

Valde Taşlığı denilen küçük avluya açılan cümle kapısından maada *(başka)* diğer harem kapılarının kilitsiz bulunması adet değildi. Akşam ezanı yaklaşınca Baş kapı gulamı tarafından bütün kapılar muayene edilir; cümle kapısı da kilitlenir, anahtarları kızlar ağasına teslim ederdi.

Kızlar ağası, bu anahtarları daima baş yastığının altına koyardı. Fevkalade bir sebep ve padişahın iradesi olmadıkça, harem kapısı hiçbir suretle açılamazdı.

Sabah namazından sonra baş kapı gulamı kızlar ağasından anahtarları alır; cümle kapısını açardı. Diğer kapıları da ayrı ayrı yoklar, nöbetçileri sayardı.

Kapı gulamlarının adedi mahdud *(sınırlı)* değildi. Ocak kırk kişi üzerine kurulmuş olmakla beraber, bazen yüzü tecavüz ederdi *(aşardı)*.

Acemiler, tıpkı asker mangaları gibi sekizer, onar kişilik küçük gruplar halinde, ortanca ve hâsıllı ağaların maiyetlerine verilirdi. Onlar tarafından talim ve terbiye edilirdi. Hatta ağalar sınıfına dâhil olanlar d

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aynı usule tabiydi. Buna binaen harem ağaları, kendinden bir az kıdemli ve yahut yüksek rütbeli olanlara "lala" derlerdi.

Kovuşların amiri, hâsıllı ağalardı. Ocak usulünce dört ortanca ağa olduğu halde, on iki hâsıllı ağa vardı. Mamafih ortancalar, sık sık terfi ederlerdi. Ancak hâsıllı rütbesinde uzunca bir zaman kalarak rütbelerin yükselmesi için en kıdemli hâsıllının ya baş kapı gulamı olmasını, ya çırak – yani tekaüt *(emekli)* – çıkmasını ve yahut ölüp gitmesini beklerlerdi.

Harem ağalarının her hal ve hareketleri, pek sıkı bir nizama tabiydi. Bu nizamın ilk maddesi, eski denilen kendinden kıdemlilere körü körüne hürmet ve riayetti. En küçük bir itaatsizlikte bulunan ağa hem hapsedilir, hem de bütün arkadaşlarının huzurunda şiddetle kamçıdan geçirilirdi.

Aynı zamanda bir takım garip usuller de vardı ki, bunlar da büyük bir taassupla muhafaza edilirdi. Ocağın hiç değişmeyen bir akidesi şeklinde devam edip giderdi.

Mesela... Ocağın eskilerden mürekkep bir istişare *(danışma)* meclisi vardı. Herhangi bir sebeple terfi etmesi lazım gelen ağaları bunlar kararlaştırırlardı. Böyle bir karar verildiği zaman, terfi edecek olan ağa, terfi merasiminin yapılacağı gün, sabah namazından bir saat kadar evvel, lalası ile koğuş kapılarını gezerdi. Lala, her kapının önünde, o koğuşun amiri olan hâsıllı ağaya hitaben:

— Lala, destur! Falanca ağa, ortanca çıkacak, diye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

seslenirdi.

O zamandan itibaren merasim başlardı. Büyük ve küçük ağalar kâmilen, sarayın araba kapısı içindeki küçük harem ağaları koğuşuna toplanırlardı. Cemaatle namaz kılındıktan sonra, harem ağaları imamı tarafından dua edilir, terfi edecek ağanın başına para serpilirdi. Buna mukabil ağa tarafından da ortancalara ve hâsıllı ağalara bir ziyafet verilirdi. Bu ziyafetin başlıca iki yemeği olurdu. O da kızarmış hindi eti ile mühliye denilen ottan ibaretti. Aynı zamanda kızlar ağasına da, gümüş şaban içinde aside denile bamya ile pişmiş bir kap yemek takdim etmek de adetti.

Terbiye hususunda çok şiddetli bir taassup göstermekle beraber, tahsile pek ehemmiyet verilmezdi. Okuyup yazma öğrenmek bile mecburi değildi. Yalnız her ağanın bilmesi şart olan bazı şeyler vardı ki bunlarda namaz sureleri ile bazı dualardan ibaretti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DAĞILIN KIZLAR... DESTUUUR!

Ağaların bütün hizmet ve vazifeleri, "nöbet" usulüne tabiydi. Bu suretle bir kısmı iş başında bulunurken, diğerleri istirahat ederlerdi. Başlıca iki mühim nöbet vardı. Bunun birine "kapı nöbeti", diğerine de halvet nöbeti diyorlardı.

Kapı nöbetçilerinin cümle kapısında beklediklerini, evvelce arz etmiştik. Bunların vazifesi cidden mühim ve mesuliyetli idi. Çünkü sabah ezanıyla beraber kapı açılırken, valde taşlığına – yani harem avlusuna – girecek olan erkekleri gayet sıkı kontrol etmek, bunlara ait vazifenin en başında gelirdi.

Bu erkeklerin bir kısmına, mezbeleciler denirdi. Bunlar, haremdeki hizmet kalfalarının geceden aş kapısı önüne bıraktıkları çöp ve süprüntüleri alıp götürürlerdi.

Aynı zamanda "Külhancı" denilen odun hamalları da, harem dairesinin içindeki hamamlara lazım olan odunları getirerek aş kapısının iç tarafına yerleştirirler, işlerini bitirir bitirmez çıkıp giderlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu suretle harem kapısından içeri girenleri yüksek sesle birer birer saymak ve çıkanları da yine o suretle hesaplamak adetti.

Kapı nöbetçileri, cümle kapısının küçük avlusundan ayrılmazlardı. Aş kapısından içeri girenleri, halvet nöbetçileri teslim alırlar. Onlar işlerini bitirinceye kadar, çok sıkı bir nezaret altında bulundururlardı.

Mezbelecilerle, külhancılardan sonra sıra tayıncılara *(kumanyacı)* gelirdi. Bunlarda, yemek haricinde olarak kadınlara verilen yemiş, çerez, mum, sabun ve saire gibi bir takım tayinlerle dolu sandıkları getirirler... Sandıkları boşaltıp, içindekileri mermer sedirlerin üzerine dizerler, boş sandıkları alıp giderlerdi.

Halvet nöbetçileri; onları savdıktan sonra, oraya bırakılmış olan eşyayı gözden geçirirlerdi. Uzun mumların ve bütün kalıp sabunların hareme girmesine müsaade etmezlerdi. Onları, derhal ortalarından keserlerdi.

Halvet nöbetçilerinin başka vazifeleri de vardı. İcap ettiği zaman hareme girecek olan tabip, marangoz, döşemeci, çilingir ve saire gibi erkekleri bunları içeri götürürler, işleri bitinceye kadar başlarında beklerler. Sonra dışarıya çıkarırlardı.

Bir erkek harem dairesine girdiği zaman, halvet nöbetçileri onların önlerinde bulunurlardı. Ellerindeki kırbacı yerlere vurarak:

"Destuuur!"

Diye bağırıyorlardı. Bu sesi duyan kızlar derhal odalara kaçışırlar, koridor ve dehlizleri *(koridorları)*, bomboş bırakırlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Her sabah, bir merasim yapılırdı. En aşağılarla acemileri sabah namazından iki saat evvel uyanırlardı. Sessiz sedasız her tarafı silip süpürerek temizliği bitirdikten sonra, sofalarda ve merdiven başlarındaki mumları ve kandilleri yakarlardı. Eskilerin abdest sularını hazırlarlardı. Bu işlerde hitam bulduktan sonra sırasıyla nöbetçi kalfayı baş nöbetçi kalfayı ve nöbetçi ortanca ağayı uyandırırlardı.

Bu üç eski, abdestlerini aldıktan sonra önlerinde yanmış bir fener olduğu halde kızlar ağasının dairesine giderler; ağanın uyandırılması zamanının geldiğini oda nöbetçisine haber verirlerdi.

Bu üç kişiden mürekkep heyetten başka, kızlar ağasını hiç kimse uyandıramazdı. Ağa, bu ihbar üzerine uyandıktan sonra abdest alır, baş yastığının altındaki anahtarları çıkarır, nöbetçi kalfasına sayardı. O anahtarları sayarken, ya baş nöbetçi kalfası veyahut nöbetçi ortanca ağa, oldukça yüksek bir sesle Kur'an-ı Kerim'den Fatiha suresini okumaya başladı.

Bu okuma, anahtarları teslim alıp, cümle kapısının önüne gidinceye kadar devam ederdi. Ve kapıların açılıp anahtarların gümüş çengellere asılmasıyla hitama *(sona)* ererdi.

Akşamları yapılan merasim, daha basit olurdu. Padişah hareme girip de kapılar çevrildiği[2] zaman, yine Kur'an-ı Kerim'den "Tebareke" suresi okunurdu. Ve sonra kapılar kilitlenerek yine sabahki gibi üç eskiden mürekkep heyet tarafından sayılarak anahtarlar kızlar ağasına teslim olunurdu.

2 Bektaşilerde olduğu gibi saraylarda da kapı hakkında (kapamak) tabiri yoktur. "Kapı kapansın" denilmez. "Kapı çevrilsin." Denilir. Z.Ş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yatsı namazı kılınıp da herkes koğuşlarına çekildikten sonra, ortanca ağalardan biri:

— Huuuuu, diye seslenerek avluda gezerdi.

Bu, adeta askerlerin yat borusu gibi bir mana ifade ederdi. O andan itibaren halvet demekti. Artık, fevkalade bir sebep olmadıkça, hiç kimse ortada gezemezdi.

En büyük kabahat, eskilere hürmetsizlikti. Bir ağa, kendisinden bir gün bile evvel saraya gelmiş olan diğer bir ağanın önünden geçemezdi, onun karşısına göğsü açık ve düğmeleri çözük olarak gelemezdi.

Acele bir vazifeye giden bir ağa, şayet yolda eskilerden birine tesadüf ederse, derhal önüne kavuşturup yan bir vaziyet alarak:

— Destur, lala, diye seslenirdi ve onun:

— Geç, ya veled, diye cevap vermesi üzerine geçerdi.

Terbiye hususunda katiyen insaf, merhamet, iltimas *(öncelik)* ve yahut iltizam *(kayırma)* yoktu. Hürmetsizlik ve yahut itaatsizlik gören bir eski derhal baş hâsıllı ağaya giderek:

— Filan ağadan şöyle bir muamele gördüm. Kendisine tabanca ısmarlıyorum, diye şikâyette bulunurdu.

Bu küçük ve şifahi şikâyet, derhal tesirini gösterirdi. Başağa'nın riyasetinde *(başkanlığında)* olmak üzere iki hâsıllı ve iki de ortanca ağadan mürekkep bir heyet teşkil edilirdi. Şikâyet olunan ağa o heyetin huzuruna celp olunarak mahkemeden geçirilirdi.

Kabahatini inkâr etmek de adet değildi. Yalan söy-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lemek, en büyük şerefsizlik ve namussuzluk addedilirdi. Ancak hakiki bir mazeret gösterilmek suretiyle suç affedilirdi. Buna binaen kasten yapılmış olan bir hürmetsizlik ve itaatsizlik mutlaka bir hüküm ile neticelenirdi. Bu hüküm de, suçlananın dayanabileceği derecede dayaktan ibaretti.

Bir suçlu, "tabanca" yani dayak cezasına mahkûm olunca, cezanın tatbik zamanı tayin edilirdi. Ve bütün ağalar o zamanda, harem ağalarına mahsus olan hamama davet edilirdi. Gelenler tamam olunca, kapılar çevrilirdi. Mahkûm, ortaya getirilirdi. Baş hâsıllı ağa tarafından verilen hüküm bir daha tekrar edildikten sonra, cezayı tatbik içi ayrılan üç ağaya:

— Ocağın nizamını bozan bu suçluya, zerre kadar insaf ve merhamet göstermeyiniz. Allah ve Resul aşkına, vazifesini hakkaniyetle ifade ediniz, diye emir verilirdi.

O zaman mahkûm, soyularak yüz üstü yere yatırılırdı. Ayaklarına falaka takılırdı. Daima baş hâsıllı ağanın odasındaki dolapta muhafaza edilen kızılcık değnekleriyle cezasının tatbikine başlanırdı.

Ekseriya kabahate göre ceza büyük olurdu. Mahkûm, insafsızca indirilen değneklerin acısına dayanamayarak bayılırdı.

Lakin darbelere nihayet verilmezdi. Kaç değneğe mahkûm olursa, o mutlaka ikmal edilirdi. Hatta bu yolda bir ölüm vuku bulsa bile, hiç kimse müdahale edemezdi. Çünkü bizzat padişah için de matlup olan, harem ağalarının terbiye ve itaat meselesi idi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

III. Ahmet zamanında, harem ağaları arasında, bir sınıf daha ihdas edildi *(oluşturuldu)*. Bunlara da musahip denildi.

Musahiplerin adedi on, on beş kişiden mürekkepti. Vazifeleri de, daima padişahın en yakınında bulunarak icabında haremden, dışarıya ve dışarıdan da hareme, padişahın iradelerini tebliğ etmekti.

Bunlar hakkında da bir nizam vazedildi. Kızlar ağasının şerefini muhafaza etmek için, baş musahibi tayin etmek hakkı ona verildi. İkinci, üçüncü, dördüncü ve onları takip eden musahipleri tayin etmek padişaha aitti. Tabiidir ki bu musahipler, gayet zeki, ayağına çevik, nakledeceği sözleri iyice zihninde tutabilmek için hafızası kuvvetli ağalardan seçilirdi.

Herhangi bir iş için harem dairesine giren ağalar, orada uzun zaman kalamazlardı. Bilhassa genç ağalar, kadınların odalarında oturamazlardı. Derhal işlerini bitirerek dışarı çıkarlardı. Fakat ortanca ve hâsıllı ağalar, yaşlı kalfaların odalarında beş on dakika oturup konuşabilirlerdi. Mümkün olduğu kadar da bu ziyareti kısa keserlerdi.

Mamafih *(bununla birlikte)* o şiddetli memnuniyete rağmen, harem ağalarıyla genç saraylılar arasındaki aşk vakalarının önüne geçilememişti. Taşkın hisli saraylıların, harem ağalarından birer sevgili tedarik etmeleri, hemen hemen adet hükmüne girmişti.

Kadınlar bazen büsbütün azıtıyorlardı. Koçu arabalarıyla kafile halinde seyir yerlerine gittikleri zaman, en adi şehir kadınlarının bile yapamayacağı derecede

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

taşkınlıklar gösteriyorlardı.

III. Süleyman zayıf ve hastalıklı bir padişahtı. Git gide o kadar halden düşmüş idi ki, kadınlarla meşgul olamamıştı. Sarayın güzeller kafilesi de, erkek zevki görmekten mahrum kalmışlardı. Ve bu sebepten dolayı, harem ağalarıyla münasebetlerini arttırmışlar; birçok dedikodulara sebep olmuşlardı. İkide birde, pencerelerde erkek gördüklerinden şikâyet ediyorlar; korktuklarından bahsederek harem dehlizlerinde harem ağalarından nöbetçiler bekletiyorlar. Hâlbuki gece yarılarından sonra onlarla gizlice fesahat *(eğlence)* icrasından geri durmuyorlardı.

Kızlar ağası, idaresizdi. Padişah, haremin vaziyetini kontrol edecek halde değildi. Fındıklılı tarihinin yazdığına göre, haremi hümayunda olan nisvan *(kadın)* ile tavaşi *(hadım)* Arap taifesi âşık ve maşuk ve kulli *(bütün)* gecelerde nöbetçi namıyla içerde kaldıkça bazı fesahatler irtikâp *(kötülük)* ediyorlardı.

III. Ahmet tahta geçer geçmez, her şeyden evvel bu meseleyi ele aldı. Derhal kızlar ağasını huzuruna çağırttı:

— Bre ağa! Nice beri uyursun, ümmü cihan, ırzı saltanat, tavaşilerin *(hadımların)* elinde rezil ve bednam oldu *(adı kötüye çıktı)* deyu çığrışır, durur. Sen daha hala işin zaptında olamazsın. Bu ne haldir? Aç gözün. Badema, hizmeti olmayan ağa, içeru girmesun. Ve nöbetçi makulesinden de *(takımlarından da)*, gece haremde hiç kimse kalmasun, yoksa seni berbat ederim, diye azarladı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kızlar ağası, derhal kendini toparladı. Kellesini cellâdın kemendinden kurtarmak için gözlerini dört açtı. Ağaların hareme girip çıkmalarını sıkı bir zapt altına aldı.

Fakat bu vaziyet, hem ağaları ve hem de genç saraylıların hoşlarına gitmedi. Her iki taraf arasında gizli müzakereler cereyan etti. Nihayet, müşterek bir hileye müracaat için söz birliği edildi. Bir gece yarısından sonra, koskoca saray derin bir sükût içinde uyurken, birdenbire harem dairesinin odalarından:

"Koca gördük!" Feryatları yükseldi.

Saray kadınları arasında koca gördük tabiri, erkek gördük demekti. Bu feryat üzerine, tabidir ki saray, birbirine girdi.

Harem ağaları, ellerinde meşaleler, yalın kılıç ve hançerler olduğu halde bahçeye fırladılar. Her tarafı aramaya başladılar. Nihayet, has oda tarafında, bir adam yakaladılar. Ve kıyafetinden, bunun bir bostancı neferi olduğunu anladılar. Silleler, tokatlar, tekmeler arasında, kızlar ağasının dairesine doğru sürüklemeye başladılar.

O esnada, Fındıklılı tarihinin meşhur sahibi Silahdar Mehmet Ağa kahve içmek için has odaya misafir gitmişti. Tülbend ağası, Çerkes Osman Paşa ile karşı karşıya otururken, harem ağalarının tekme ve yumrukları altında sürüklenen bostancının feryadını işitmişti. Hemen, elindeki kahve fincanını bırakarak ses gelen tarafa seğirtti. Meseleyi tahkik etti. Canı erik yemek isteyen bostancı neferinin, gece karanlığından is-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tifade ederek gizlice bir erik ağacına çıktığını öğrendi.

Geceleri, her ne sebeple olursa olsun, sarayın sükûnuna haleldar ve padişahı rahatsız etmek adet değildi. Bu sebepten dolayı gürültü, bütün saray halkını ve bilhassa padişahı alakadar etti. Derhal tahkikata girişildi. Kızlar ağası, silahdar Mehmet Ağa, Çerkes Osman Paşa ve sair mühim zevat, bostancı neferini isticvaptan *(sorgudan)* sonra, yerinde tahkikat icrası için erik ağacının bulunduğu mahalle gidildi. Bu ağaç ile harem duvarının arasındaki mesafe, on beş arşını mütecavizdi *(aşardı)*. Aynı zamanda duvar, erik ağacından çok yüksekti. En yüksek dallarının üzerinden bile, harem pencerelerinin görülmesi imkân ve ihtimal haricinde idi. Nitekim insaflı bir adam olan kızlar ağası, hakikati herkesten evvel kabul etti:

— Balayı duvar *(duvarın üstü)*, yüksek ve ne mümkün çıkıp inmek, dedi.

Fakat harem ağaları, iddialarında ısrar ediyorlardı. Bostancıyı, saray pencerelerini gözetlerken yakaladıklarını yeminlerle temin eyliyorlardı.

Ekseriyet, ağalarda kalmıştı. Padişah II. Sultan Ahmet de, bu ekseriyete katmıştı. Bostancı başı Süleyman Ağa, öfkesinden küplere biniyordu. Padişahın huzuruna çıkarak:

- Bu ne asılsız iştir? Biz, bu namı kabul itmeziz *(etmeyiz)*. Cümle neferime kefilim. Buyurun Hünkârım. Ağaç ile duvar beynini görün. Ne denlü baiddir *(uzaktır)*. Eğer ağaçtan haremi hümayunları görülmek imkânı varsa, ibret için beni ve cümle neferini katliam et, diye feryat ediyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Evet, ağaçtan, harem odalarının görünmek imkân ve ihtimal olmadığı anlaşılmıştı. Fakat ne çare ki zavallı Bostancı neferi, iki erik yemek için girdiği o tehlikeli vaziyetten kellesini kurtaramadı. Ertesi sabah, saray kapısında, bir kılıç darbesiyle kafası koparıldı.

Mamafih *(bununla birlikte)* mesele bununla bitmedi. Yine ertesi sabah, sarayın bütün bahçıvanları hareket geçti. Harem dairesinin duvarlarına, pencerelerine yakın ne kadar ağaç varsa hepsi kesildi. Vazifesinde dikkatsizlik göstermek töhmetiyle *(kabahatiyle)*, kapı ağası Abdurrahman Ağa azledildi. Yerine has odabaşı hacı Mustafa Ağa tayin edildi. Ve dilber saraylıların:

— İçimize korku girdi. Geceleri kazayı hacete dahi gidemeyüz, diye ayak diremeleri üzerine padişah da harem ağaları yasağını geri alarak:

— Ağaların tedbiri muvafıktır. Evvel ki gibi içeri girip, çıkıp nöbet yerlerini muhkem *(sıkı sıkıya)* tutsunlar, diye emir verdi.

Her harem ağasının düşüncesi, günün birinde kızlar ağası olmaktı. Ve büyük ağa namını alarak sarayda ikinci bir hükümdar gibi yaşamaktı.

İlk Habeşi kızlar ağası Mehmet Ağa, tam dokuz sene bu vazifeyi büyük bir dirayetle ifa etmişti. Hem kazandığı tesir ve nüfuz sayesinde devlet işlerine müdahale edecek kadar mevkiini kuvvetlendirmiş ve hem de "harem ağaları ocağı"nı, kökleştirmişti.

Selanikli tarihinin rivayetine nazaran III. Sultan Murat devrinde irtikâp *(yiyicilik)* ve irtişa *(rüşvet almak)*, adet hükmünü almıştı. Rüşvet alanların en ba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şında, bizzat padişah da vardı. Mansıb *(devlet hizmeti)* ve memuriyet almak, gümrük ve inhisar *(tekel)* maddelerini iltizamda *(kayırmada)* bulunmak isteyenler, saray erkânının adamlarına müracaat ederek bol paralar teklif ediyorlar, bu arada, harem ağaları vasıtasıyla kızlar ağası Mehmet Ağa'ya da başvuruyorlardı.

Tabiidir ki bütün devlet ve saray erkânı gibi, Mehmet Ağa da rüşvet alıyordu. Yarısını padişaha verip yarısını da biriktirdiği paralarla kendisine mühim bir servet temin ediyordu.

Mehmet Ağa, parayı topladığı gibi, yemesini de biliyordu. Geceleri, sarayın sönük ve kasvetli hayatı içinde vaktini bomboş geçirmektense, Sultanahmet civarında yaptırdığı bir evde zevk ve sefayı tercih ediyordu.

Mehmet Ağa, esasen zevk ehli bir adamdı. Dilber cariyeler elinden şarap içerek, nazenin *(cilveli)* rakkaselerin gönülleri coşturan raksları temaşa etmek için, o evi yaptırmıştı. Geceleri, saray hizmetleri hitam bulduktan sonra, evine çekilmek için de padişahtan ruhsat almıştı. Gündüzleri sarayda bir hükümdar gibi hükümran olan tavaşi Mehmet Ağa, geceleri de zevk ve sefahat düşkünü bir şehir zengini gibi hesna *(güzel)* ve müstesna cariyeler, aşüfte, rakkase ve sakiyeler *(içki dağıtanlar)* arasında yaşamaya başlamıştı.

Mamafih Mehmet Ağa, rüşvetlerden biriktirdiği parayı sadece bu zevk âlemlerinde israf etmemişti. Tuna sahillerinde İsmail Geçidi'nden bir kale yaptırıp içinde bir kasaba tesis eylemişti. Bu suretle hayır perverliğini de göstermişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bir gün, Mehmet Ağa sarayda ansızın hastalandı. Hekim başı ile diğer hekimler tarafından muayene edilerek hastalığına "suimi'de" denildi. Ve kendi arzusu üzerine, evine nakledildi. Fakat ömrü vefa etmedi. Tavaşi *(hadım)* ağalar ocağının banisi *(kurucusu)* ve ilk reisi, yatağa yatırılır yatırılmaz, vefat ediverdi.

Bu tabii hadise, adeta bir devlet meselesi gibi telakki edildi. Mehmet Ağa'ya, muhteşem bir cenaze alayı tertibine karar verildi. Ertesi gün, divan kurulmasından sarfı nazar olundu. Bütün devlet erkânı, Mehmet Ağa'nın cenazesinde bulundu. İlk Habeşi kızlar ağasının cesedi, Fatih Camisi'ne defnolundu.

Mehmet Ağa'nın vefatı, padişah ile saray erkânının üzerinde acı tesirler husule getirdi. Çünkü bu zeki Habeşi, akıl ve dirayeti ile muhitini memnun etmişti. Ancak bu ölüm hadisesi, sarayda ak ağalar ile şehirde de halk tabakası üzerinde gizli bir sevinç husule getirmişti. Ak ağalar, kızlar ağalığı şerefini ve harem hizmetini ellerinden almış olan bu tavaşi'nin ölümünden, adeta bir intikam zevki his etmişlerdi. Halkın avam *(cahil)* kısmı ile senelerden beri sarayda hâkim ve nafiz olan bir Habeşi'nin nüfuz ve kudretini çekememektelerdi... Zamanın şairleri bile Mehmet Ağa'nın ölümüne ehemmiyet verdiler:

"Reft ez âlem, an belayı siyah[3]*."* Diye, fars lisanından bir beyti, onun vefatına tarih düşürdüler.

3. Murat, Mehmet Ağa'dan boş kalan kızlar ağalığına, hâsıllı ağalardan Sürur Ağa'yı seçti. Hâlbuki ak ağalar, padişahın kendilerinden bir kızlar ağası inti-

3 O kara bela, dünyadan gitti demektir. Z.Ş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hap edeceğini zan etmektelerdi. Fakat bu zanlarının boşa çıkması, onların üzerinde büyük bir kıskançlık husule getirdi.

Şimdi sarayda, birbirine düşman olan iki cephe açılmıştı. Ak ağalar ve kara ağalar, adeta birbirlerine meydan okumaya başlamışlardı.

Sürur Ağa, vaziyeti idare edemedi. Bu husumeti güzellikle ortadan kaldırması lazım gelirken, bilakis kapı oğlanları diye ak ağaları tahrik ederek vaziyeti büsbütün gerginleştirdi.

Nihayet bir gün, iki taraf arasında bir çarpışma başladı. Hem ak ve hem kara ağalardan birkaçı yaralandı. Tabiidir ki bu hal hoş görülmedi. Kızlar ağalığında henüz bir seneyi bile doldurmamış olan Sürur Ağa, idaresizlikle itham olunarak, Mısır'a sürgün edildi.

Bu hadise, sarayda yeni bir âdetin zuhuruna sebebiyet verdi. İki zümre arasındaki çarpışma, sürre alayının yapılacağı günlere tesadüf etmişti. Bu alayda, sürreyi[4] sandıklarını taşıyan devenin sırmalı yuları kızlar ağasının elinde olarak üç defa padişahın önünde dolaştırması, usuldendi. Bu üç devir hitam bulduktan sonra, kızlar ağası devenin yularını sürre eminine teslim eder, beri çekilirdi.

Bu defada aynı usul tekrar edilmişti. Ancak kızlar ağası deveyi üç defa dolaştırıp da tam yuları sürre eminine teslim edeceği zaman, beş silahdar ağa koşarak geldi:

— Şevketlü hünkârımız ferman buyururlar. Deveyi yedüb *(çekip)* Mısır'a dek götüreceksin, dedi.

4 Osmanlı padişahlarının her yıl Mekke ve Medine'ye gönderdikleri para ve armağanlara verilen ad.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Padişahın bu iradesi, kızlar ağasının azlolunduğuna işaretti. Bu vaka, artık sarayda bir adet hükmüne girdi. Nitekim bu hadiseden sonra, her sene sürre alayı günü kızlar ağaları, adeta büyük bir heyecan geçirirlerdi. Deveyi üç defa dolaştırıp da sırmalı yuları sürre eminine teslim ettikleri zaman geniş bir nefes alırlar, hemen padişahın huzuruna koşarak, azledilmediklerine teşekkür makamında yer öperlerdi. Bu adet, saltanatın son günlerine kadar devam etti.

Ak ve kara ağaların kanlı çarpışması, padişah III. Murad'ın üzerinde adeta bir korku husule getirdi. Hatta saray erkânına da epeyce ürkeklik verdi. Ak ağaların hiddetlerini teskin için bu defa kızlar ağalığı makamına, ak ağalardan hacı Mustafa Ağa tayin edildi. Hatta bu tayin ile de iktifa olunmayarak, yeni kızlar ağasına:

Kara ağalara, zecr *(zorlama)* ve kahır ile hâkim olması için bir de ferman verildi.

Halk, bu fermandan memnun olmuştu. Afrika çöllerinden bir hayvan gibi avlanan ve sonra, tenasül aleti *(üreme organı)* kesilerek yine nadide bir hayvan gibi saraya satılan cahil bir sipahinin saraya ve devlet umuruna hâkim olmasını hiç kimse hazmedemiyordu.

Fakat ak ağaların yeniden nail oldukları ikbal, uzun zaman devam etmedi. Sarayda her türlü zevk-ü sefa içinde mest olan III. Murad'ın içkiden ve çeşitli suiistimallerden yağı tükenmiş bir kandil gibi sönüp gitmesi üzerine, kızlar ağası Hacı Mustafa Ağa'nın parlak saadeti zevale eriverdi. Ölen padişahın gözdesi, derhal "iki yüz akçe yevmiye ve mükemmel ta'yinat" ile teka-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üt *(emekli)* edildi. Yerine, "kara ağalardan" Osman Ağa geçirildi.

Osman Ağa, kızlar ağalık makamına çok elverişli idi. Zeki, kurnaz ve bilhassa temasta bulunduğu kimseleri derhal kendisine celp edecek kadar kuvvetli bir şahsiyetti. Bahusus, illa siyahî kızlar ağası Mehmet Ağa'nın terbiyesiyle yetişmişti. Bu itibar ile çarçabuk sarayda mühim bir mevki elde etti. Ve bilhassa, kapı ağası Gazanfer Ağa ile hoş geçindi.

Gazanfer Ağa, çocuk yaşında hadım edilerek İstanbul'a getirilmiş ve saraya satılmış bir Macar'dı. Ak ağalar arasında zekâ ve zarafetiyle tanınmış, yeni padişah III. Sultan Mehmed'in validesi Safiye Sultan'a çatmıştı.

Valde Sultan'ın aldığı rüşvetlere, bilhassa o delalet ediyordu. Bu sayede, kapı ağası olmuştur. Bütün saray ve devlet erkânı kendisinden çekiniyordu.

Biri ak ve diğeri kara iki hadım ağası, devletin bütün işlerine el uzatmışlardı. Bol bol rüşvet alıyorlar, kim daha çok para verirse, onu ikbal mevkiine çıkarıyorlardı.

Kızlar ağası ve kapı ağası ile idare olunan bir devletin siyaseti, elbette aksi tesirler husule getirecekti. İstanbul halkının günden güne hoşnutsuzluğu artmakta olduğu gibi, Anadolu da şikâyet avazeleri *(sesleri)* yükselmişti. Hatta yer yer, isyanlar ve ihtilâller belirmişti.

Sadrazam bile alenen rüşvet almaktan çekinmiyordu. Hatta bu paraları alırken:

— Sizden aldığım bu paraları kâmilen *(tamamen)*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nefsime hasredeceğim *(adayacağımı)* sanmayın küllisini kime teslim edeceğim, biliyor musunuz? Diye, saray tarafını işaret ederek Valde Sultan'ı kastediyordu.

Bu hal, uzun seneler böylece devam etti. Nihayet, İstanbul'da da zuhur eden korkunç bir ihtilâl ile neticelendi.

Kul taifesi, ayaklanmıştı. Halkın lisanına tercüman olarak:

— Bu ne günah iştir? Devlet, anud *(inatçı)* ve kenud *(cimri)*, yemişçilikten gelme cahil Arnavut bir sadrazam ile iki hadımın eline kaldı. Bunların kellelerini isterük. Ve illa, ortalığı kırar geçiririz, diye feryat ederek saraya doğru yürüyorlardı.

Padişah, asilere mukavemet edecek halde değildi. İsyan dalgası sarayın duvarlarına çarpar çarpmaz, derhal ayak divanı yapılmasını emretti.

Ak ağalar kapısının sayebanı altına taht kurulmuştu. Padişah, korku ve tereddütle oturmuştu. Halinde ve tavrında endişe eserleri belirerek, ihtilâlcilerin şikâyetlerini dinliyordu.

Bu hatipler, devlet ve saray erkânının irtikâp ve irtişasını izah ediyorlar, Erzurum'da Köse Sefer Paşa, Sivas'ta Alacaatlı Ahmet Paşa, Karaman'da Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan, Merzifon ve civarında Tavil ile Kara Sait gibi asilerin eyaletleri nasıl kırıp geçirdiklerini dizip döküyorlar. Sonra, tehditkâr vaziyetler alarak:

— Padişahım! Rüşvetle, âlem harap oldu. Bütün bu işlere hâsıl olan vezir ile kızlar ağası ve kapı ağasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bunların vücutları ortadan kalkmadıkça, bu cemiyet dağılmaz, diye köpürüyorlardı.

Taht ve saltanatın başka bir şey düşünmeyen padişah, korku ve endişe içinde idi. Asileri bir hamlede çil yavrusu gibi dağıtıvermek mümkün iken, bu celadeti göstermedi. Mevkiini kurtarabilmek için sadece:

— Cellât! Demekle iktifa etti *(yetindi)*.

Vezir Tırnakçı Hasan Paşa, derhal oraya çökertildi. Cellâdın savurduğu bir kılıç darbesiyle kafası kesildi. O kanlı kölenin yanına, iki kesik baş daha yuvarlandı. Bunun biri kapı ağası Gazanfer Ağa'nın, diğeri de kızlar ağası Osman Ağa'nınkiydi.

Cülus ettiği *(tahta çıkıtğı)* gece, on dokuz kardeşini birden boğduran! Sultan Mehmet'ten, merdane ve cesurane bir hareket beklenemezdi. Böyle bir padişaha dayanarak milleti haraca kesen tavaşi Osman Ağa, gaflet ve basiretsizliğinin cezasını, kellesini vermek suretiyle ödemişti.

Osman Ağa'nın yerine, yine sipahi ağalardan Abdurrezzak Ağa geçirildi. Hazine vekili olan bu kara ağa, sarayın en şerir şahsiyetlerinden biri idi. Mevkiini, daima dalkavukluk, müzevirlik *(arabozuculuk)*, Valde Sultana rüşvet vasıtalığı etmekle geçirmişti.

Abdurrezzak Ağa, kızlar ağası olur olmaz, padişahın gözüne girmek istedi. İlk iş olarak III. Mehmed'e, oğlu Şehzade Mahmud'u çekiştirdi:

— Devletlü aslanım! Şehzaden, tahtına göz dikmişti. Muska ve efsun ile seni helak edip saltanat makamına geçecektir, dedi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hâlbuki Şehzade Mahmut, henüz saltanat hırsı peşinde koşacak kadar büyük değildi. Ancak budala tekke şeyhlerinden biri, şehzadenin hoşuna gidip para çekmek için bir takım muskalar ve dualar yazıp göndermiş, bunlara:

"Şehzadem, bu muskaları takım, duaları da okuyasın. Biiznillâhi Teâlâ taht ve saltanat mukadder olur."

Mealinde, birde mektup ilave etmişti.

Kızlar ağası, bunları ortaya çıkarır çıkarmaz, padişah son derecede hiddetlendi.

— Tez, cümlesi katlolunsun, diye ferman etti.

Masum şehzade ile hiçbir suçu ve günahı olmayan valdesinin boynuna derhal yağlı kement geçirildi. Budala şeyh ile ona vasıta olan bir saray baltacısının da, at meydanının büyük çınarı altında kafaları kesildi... Bu kanlı facia, yeni kızlar ağasının ilk marifeti idi.

Zekâsını şer yolunda kullanan bu kara yüzlü adam, artık sarayın en korkunç siması olmuştu. Kendisini memnun edenlere rütbeler, mansıplar, memuriyetler alarak taraftarlar peyda ederken, hoşuna gitmeyenleri de birer bahane ile cellâdın önünde diz çöktürüyordu.

Bu şerir *(fesat)* tavaşi harem ağası, sadrazamın hayatı ile oynayacak derecede bile cür'et göstermişti. Uzun zaman, padişah ile vezirini birbiriyle görüştürmemişti.

Bir gün 3. Mehmet, öğle yemeği yemek için Davud Paşa sarayının bahçesine gitmişti. Sadrazam bu fırsattan istifade ederek:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Arz olunacak nice umuru mühimme *(önemli işler)* var, diye, bir tezkere yazıp padişaha gönderdi.

Fakat saraya, derhal kızlar ağası Abdurrazzak ağa girdi:

— Sadrazamı burada kabul, münasip olmaz Hünkârım. Olur ki, zatı hümayunun zevk ve sefasına mani olan bir harekette bulunur, diye, padişahın içine bir ürküntü verdi.

Bunun üzerine III. Mehmet; sadrazamın ricasını reddetti. Kendi eliyle:

"Divan günü arz eylesin."

Diye bir cevap yazıp göndermekle, kızlar ağasının ne derece tesiri altına girmiş olduğunu gösterdi.

Sadrazam yemişçi Hasan Paşa, icraatına mani olan kızlar ağası ile çarpışmaya kalkıştı. Fakat buna muvaffak olamadı. Yeniçerileri isyana teşvik etti. Bu da, aksi tesir husule getirdi. Nihayet, Abdurrazzak'ın tesiriyle, sadrazam da gerdanını cellâdın kılıcına teslim etti.

Eğer III. Mehmed'in hayatı uzun sürseydi, o şerir *(fesat)* Habeşi daha birçok facialara sebebiyet verecekti. Lakin padişahın ölümü ile onun ikbal devri de hitama erdi. Azlolunarak Mısır'a sürgün edildi... Yerine Mustafa Ağa geçirildi.

Yeni padişah, I. Sultan Ahmet, henüz çocuk yaşında bulunuyordu. Hatta tahta çıktığı günün gecesi, alelacele sünnet olmuştu. Kızlar ağası Mustafa Ağa, çocuk padişaha yaranmanın kolayını çabuk buldu. Henüz buluğ çağına varmış olan padişaha kendi yaşın-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da küçük dilberler takdim etmek suretiyle tecrübesiz hükümdarın üzerinde büyük bir tesir ve nüfuz peyda etmeğe muvaffak oldu.

Osmanlı şehzadesi de ecdadına çekmişti. Sünnet olması üzerinden henüz bir sene geçmişti ki, bir oğlu dünyaya geldi. Şehzade doğduğu zaman, henüz on beş yaşına basmış olan, şah peder avda idi. Kızlar ağası, Yörük bir ata atlayınca padişahın bulunduğu yere gitti. Şehzadenin veladetini müjdeledi. Büsbütün göze girdi.

Mustafa Ağa, artık sarayda tamamiyle imtiyaz kazanmıştı. Siyasi işlere de karışmaya başladı. Buna mukabil, genç padişah da çarçabuk kendini derlemiş, toparlamış, zekâ ve idare kabiliyeti ile iyi bir hükümdar olmaya hazırlanmıştı. Ve her şeyden evvel, kendi üzerinde nüfuz peyda edenlerin tesirlerini kırmağa başlamıştı.

O sırada Anadolu isyan ve şekavet *(eşkıyalık)* ateşleri içinde yanıp tutuşuyordu. Aslen Hırvat olan Kuyucu Murat Paşa bu ateşi kanla bastırmaya çalışıyor, beşikteki Türk çocuklarını bile keserek kuyulara dolduruyorlardı.

Anadolu'dan yükselen mazlumların ahı, payitahta *(başkente)* kadar aksederek acı tesirler husule getiriyor, İstanbul'un hassas halkını dil hun ediyordu *(kan ağlatıyordu)*. Murat Paşa aleyhine, şiddetli bir cereyan vardı. Fakat her ne pahasına olursa, hükümetin zulmüne karşı isyan edenleri tedibe *(edeplendirmeye)* karar vermiş olan genç ve ateşli padişahtan ürküyorlar, Murat Paşa hakkında Sultan Ahmed'e bir şey söylemiyorlar-

dı.

Bir gün, kızlar ağası huzurda iken Murat Paşa'ya dair söz açılmıştı. Kızlar ağası Mustafa Ağa, bu fırsatı kaçırmadı:

— Padişahım! Murat Paşa kulun artık piri fani olmuştur. Rükub *(binmek)* ve nüzule *(inmeye)* dahi kadir değildir. Kendisi çırağ buyrulup bir münasibi gönderilse, diye mırıldandı.

Fakat sultan Ahmet, derhal oturduğu yerden yaylandı:

— Sus bre habis *(hilekar)*! Böyle söz, ne haddindir? Ol, bir gazi ve mücahit ihtiyar vekarı *(ağırbaşlı)* güzar *(becerikli)* vezirdir. Vilayeti Anadolu'da alakamız kalmamışken, yeniden ihya etti. Bir dahi, onun hakkında bir söz söylemeğe rızam yoktur, diye bağırdı.

Kızlar ağası, padişahın bu öfkesi karşısında, derhal yerlere kapanıp af dileyerek kellesini güç kurtardı.

Mustafa Ağa, böyle bir gazap tehlikesi geçirmekle beraber, mevkiine hiçbir halel gelmemişti. Hatta Murat Paşa hakkındaki iki sözden hiddetlenen padişaha, sadrazam Nasuh Paşa'yı azlettirecek derecede nüfusunu muhafaza etmekte idi. Nitekim bu kuvvetini, genç sultan Ahmed'in on dört sene süren saltanat müddeti zarfında muhafaza etti.

Yalnız padişah değil, bütün saray erkânı da onun tesiri altına girmişti. Adeta Osmanlı sarayının, tamamiyle müstakil bir amiri idi. Devlet işleri bile onun emriyle icra ediliyordu. Mustafa Ağanın reyi olmadıkça, "divan"da hiçbir karar verilemiyordu.

I. Sultan Ahmed'in yirmi sekiz yaşında vefatı, kızlar ağasını son derecede müteessir etti. Tahta, ölen padişahın biraderi I.Sultan Mustafa geçirildi.

Yeni hükümdar, hayatının uzun senelerini, Topkapı sarayının ücra bir köşesinde, kasvetli bir hücrede geçirmişti. O zamana kadar hiç kimsenin ehemmiyet vermediği sakin ve sönük bir şahsiyetti.

Mustafa Ağa, evvela onun tahta çıkarılmasına itiraz etmek istedi. Hâlbuki ölen padişahın en büyük şehzadesi olan Osman, on iki yaşını henüz ikmal etmişti. Bütün devlet erkânı bu kadar küçük bir çocuğun saltanat makamına getirilmesine taraftar değillerdi.

Mustafa Ağa, bu umumi arzu karşısında, ileri gitmedi. Fazla muhalefet göstermedi. Lakin aradan beş on gün geçip de padişahın cinnet alametleri göstermeye başlaması üzerine, vaziyeti derhal değişti. Mecnun hükümdara taraftarlık edenlerle mücadeleye girişti. Bu gibi işlere en fazla alaka gösteren ulemayı yeniçerilerle tehdit ederek padişahın hal'i *(tahttan indirilmesi)* için fetva istedi. Nihayet o fetvayı da alarak, Sultan Mustafa'yı, saraydaki eski odasına tekrar hapsetti. Mecnun hükümdar, ancak üç ay on gün kadar padişahlık edebilmişti.

Osmanlı tahtına bu defa da yine bir çocuk getirilmişti. Fakat çocuk hükümdar hem zeki ve hem de yaşından umulmayacak derecede zekâ ve dirayete *(beceriye)* malikti. Kızlar ağasının her işe müdahale edecek derecede salahiyet *(vazife)* sahibi olmasını hoş görmedi. Mustafa Ağa'yı azletti. Bütün malını müsadereden

sonra, Mısır'a gönderdi.

Genç sultan Osman, kendisini saltanat makamına getiren Mustafa Ağa'ya reva gördüğü bu muamele ile büyük bir nankörlük etmişti. Senelerden beri devlet işlerinde pişmiş olan bu saray adamı faideli bir surette kullanılabilirdi. Bahusus *(özellikle)* o, mecnun bir hükümdarı hal' ettirmek *(tahttan indirmek)* suretiyle devlete gelecek olan birçok zararların önüne geçmişti. Fakat Mustafa Ağa'ya büyük bir husumet besleyen sadrazam Ali Paşanın sözüne uyan genç ve tecrübesiz hükümdar, hata emişti. Nitekim bu hatasını, kendi hayatıyla ödedi.

Mustafa Ağa'nın azli üzerine, kızlar ağalığı Süleyman Ağa'ya verildi. Bu adam, cahil bir zenci idi. Tek bir meziyeti var o da, padişaha, rüşvet ve para yetiştirmekti.

O da usul ve ananeye uyarak, kendinden evvel gelmiş ve geçmiş olan kızlar ağaları gibi siyasete ve devlet işlerine karışıyordu. Ziyarete gelen vezirleri, cahilane suallerle isticvaptan geçiriyordu.

Lehistan muharebesinden bir müddet evvel debbağ *(tabak)* Mehmet Paşa, hudut meseleleri hakkında padişaha malumat vermesi için saraya gelmişti. Huzura girmeden evvel, usulen kızlar ağası dairesine girerek Süleyman Ağa'yı ziyaret etti.

Süleyman Ağa, güya devlet işleri hakkında malumat istedi. Aralarında, şöyle bir muhavere geçti:

— Eh söyle bakalım, Paşa... Ne var ne yok?

— Sağlığınız, ağa hazretleri... Saye-i şahanede, ahvali âlem yolunda gidiyor. Ancak "Leh kâfirinden" biraz endişemiz var.

— Neden endişe ediyorsunuz? Leh kralı, şevketlü hünkârımızın mukabelesine çıkmaya kadir midir?

— Hâşâ, değildir... Değildir ama icap eden tedbirleri almakta lazım gelir.

Ağa hazretleri, fena halde hiddetlendi. Yüzünü ekşitti. Sert bir ifade ile sözlerine devam etti:

— Paşa! Biz seni bir ehli vukuf anlardık *(bilirkişi sanırdık)*. Meğer dünyadan bir haber imişsin... Leh kralı ne köpektir ki, Âli Osman padişahının karşısına dura?

— Hakkınız var ama ağa hazretleri... Malum ya cümle küffar *(gâvur)*, bir millet halindedir. Ve bir zor karşısında, yok vücut olarak karşımıza çıkmaları muhtemeldir.

Ağa hazretleri, daha dinlemek istemedi. Suratını bir kat daha ekşitti. O zamanın sayılı kumandalarından olan Mehmet Paşa, bir hakarete uğramamak için, bu cahil zencinin huzurundan, usullacık sıvışıverdi.

Fakat Süleyman Ağa, Mehmet Paşayı diline doladı. Padişahtan başlayarak bütün saray erkânına:

— Böyle gözü büyük ma'tuhların *(bunamışların)* tedbirinde ne hayır olsa gerektir, diye Mehmet Paşa'yı çekiştirmeye başladı.

Yine o esnada Çanakkale boğazına bir düşman donanması gelmişti. Halk, telaş içinde idi. Kaptan Paşa, vaziyeti padişaha izah etmek için saraya davet edildi.

Fakat o da usulen, evvela kızlar ağasının odasına girdi. Süleyman Ağa, onu da isticvaba *(sorguya)* girişti.

Kaptan Paşa, hemen koynundan haritayı çıkarıp kızlar ağasının önüne yaydı. Eline de incecik uçlu bir altın hilal aldı. Şöylece, izahat vermeye başladı:

— İşte, ağa hazretleri. Düşman donanması, şu adaları şöylece dolaşarak gelmişler, şuraya demirlemişler. Eğer derhal tedbir alınmazsa, şu boğazı da, şöylece geçebilirler.

O anda, Kaptan Paşa'nın ensesinde bir tokat şakladı. Öfkesinden sıçrayan kızlar ağası:

— Bre küstah! Benimle eğleniyor musun? Elindeki hilalin ucu bile zor sığan o boğazdan, koskoca düşman donanması nasıl geçebilir? Çık, diye bağırdı.

İşte, kızlar ağası Süleyman Ağa, bu kıratta *(seviyede)* bir şahsiyetti. Mehmet Paşa'nın sözlerine hak verecek, Kaptan Paşa'nın harita üzerinde verdiği izahata küstahlık manası atfedecek derecede cahildi. Herhangi bir meseleyi kavrayarak onu etrafıyla mahkemeden acizdi. Nitekim küçük padişah birdenbire palazlanıpta yeniçerileri ıslaha kalkıştığı zaman, aleyhinde vaki olan cereyanları değiştirmek maksadıyla, onu hacca gitmeğe teşvik eden de, Süleyman Ağa idi.

Zeki, cesur lakin tecrübesiz padişahın Süleyman Ağa'ya – ve ekserisi ona benzeyen – saray erkânının cahilane nasihatlerine kapılması, Osmanlı tarihini ebediyen lekedar edecek olan – feci bir hadise ile hitama erdi. Zavallı genç Osman, tahtından indirilerek Yedikule'nin bir taş odasında, yürekler parçalayan fer-

yatlar ve ıstıraplarla can verdi. Bunun başlıca sebebi, kızlar ağası Süleyman Ağa idi.

Mamafih, o da cezasını çekti. Genç Osman'ı öldüren asiler sarayın kasvetli bir odasında mahpus bulunan mecnun padişahı tekrar tahta çıkardıkları zaman, ihtilâlciler arasından:

— Darüsseâde ağasını ve hocayı isterük, sedaları yükseldi.

Saray erkânı, kızlar ağası Süleyman Ağa'yı odasında yakaladılar. Sarayın araba kapısına kadar götürerek asilerin önüne attılar.

Cahil zencinin parçalanması, birkaç dakika bile sürmedi. Lâşesi *(leşi)*, at meydanına kadar sürüklenerek, oradaki çınarın altına atılıverdi.

Yeni bir kızlar ağası bulmak lazımdı. Fakat mecnun padişah:

- İlla ki, Mustafa Ağa'yı isterim, diye dayattı.

Şuursuz hükümdar, Mısır'a sürülen Mustafa Ağa'nın kendisini hal'e *(tahttan indirmeye)* başlıca sebep olduğunun farkında bile değildi. Yalnız Mustafa Ağa hal'i *(tahttan indirilmeyi)* müteakip ona karşı nezaketle muamele etmişti. Koluna girip hapsetmeğe götürürken, onun hoşuna gidecek sözler söylemişti. O esnada Sultan Mustafa'nın şuurlu dakikalarına tesadüf ettiği için, Mustafa Ağa'yı karşı kalbinde bir memnuniyet ve minnet his etmişti.

Padişahın ısrarı üzerinde, Mustafa Ağa çarçabuk Mısır'dan getirtildi. Bu zeki ve umur *(iş)* görmüş saray

adamının tekrar eski mevkiine yerleşmesi, birçok kimseleri memnun etti.

Memnun olanlar arasında, Kösem Sultan da vardı. O Kösem Sultan ki, saray kadınları arasında zekâsı, dirayeti ve şahsi nüfuzu ile mühim bir mevki kazanmıştı. Ve zevci sultan Ahmet zamanından itibaren, siyasete karışmaya başlamıştı.

Kösem sultan, büyük işler görmeye hazırlanıyordu. Ve kendisine, sarayda kuvvetli yardımcılar arıyordu. Bu sebepten dolayı, Mustafa Ağa'nın Mısır'dan avdetine *(dönmesine)*, herkesten fazla memnun oldu.

Mustafa Ağa, eski odalarındaki sedirine yerleşir yerleşmez, ilk iş olarak sadrazam Ali Paşa'nın kafasını kestirdi. Çünkü kendisinin Mısır'a sürülmesinin en mühim amillerinden biri de Ali Paşa idi.

Mustafa Ağa, derhal Kösem Sultan'la birleşti. Mecnun padişah, yine tahtından indirildi. Ve bu defa da saltanat makamına, yine genç bir şehzade getirildi.

Bu, Sultan dördüncü Murat idi.

Artık Valde Sultan ile kızlar ağası el ele verecekler. Devlet ve saltanatı, diledikleri gibi idare edeceklerdi. Lakin ne çare ki, Mustafa Ağa'nın ömrü vefa etmedi. Mısır'dan avdetinin sekizinci ayında, vefat edip gitti.

Kızlar ağalık makamına, birer sene fasıla ile İdris ve İbrahim Ağalar getirildiler. Fakat ikisi de Mustafa Ağanın yerini tutamadıkları için azledildiler.

Önce her zenci ve tavaşi kızlar ağalığına can atarlarken, şimdi hiç kimse rağbet göstermiyordu. Çünkü

genç padişah, kadınlara rağbet etmiyordu. Harem işlerine de ehemmiyet vermiyordu.

Dördüncü Murad'ın devri, parlak zaferler ve kanlı izler bırakarak, geçip gitmişti. Kösem Sultan, bu cesur ve harikulade kuvvetli evladını kaybettiğinden dolayı zerre kadar müteessir değildi. Çünkü onun yerine, senelerden beri sarayın veliaht dairesinde, taş bir hücrede mahpus bulunan diğer oğlu sultan İbrahim getirmişti.

Mamafih Kösem Sultan, kendisine istediği gibi bir kızlar ağası bulmakta gecikmedi. Pek küçük yaştan beri harem dairesinin entrikaları içinde yetişmiş olan Sümbül Ağa isminde Sudanlı bir zenciyi, parlak merasimle "Darüs – seâdetüşşerife" ağalığı makamına geçirdi.

Dördüncü Murad'ın 16 sene 11 ay süren saltanat müddeti zarfında sarayın harem hayatı pek kasvetli geçtiği için Sümbül Ağa da ömrünün son zamanlarını pek neşesiz geçirmişti. Lakin Sultan İbrahim tahta çıkar çıkmaz, sarayın vaziyeti birdenbire değişivermişti. Kösem Sultan "yarı deli" sayılan oğlunu zevk ve eğlenceye bağlayarak kendisi dilediği gibi saltanat sürmek için, saraya bir kadınlar mahşeri haline getirmişti. Bu da, yeni kızlar ağası Sümbül Ağa'nın arayıp da bulamadığı bir işti.

Sarayda, çılgınca bir hayat başlamıştı. Her diyardan gelen renk renk ve çeşit çeşit dilberler, padişahın etrafını almışlardı. Günlerin ve gecelerin bütün saatlerini içki ve sefahatle geçiriyorlardı.

Kösem Sultan ile Sümbül Ağa da bu vaziyetten

memnunlardı. Padişahın o hayat içinde yaşayarak hükümet işlerine karışmaması için her gün kendisine yeni yeni dilber cariyeler takdim ediyorlardı.

Kösem Sultan, yalnız bir cihetten müteessirdi. Sabık *(eski)* hükümdar Dördüncü Murat, rakiplerini kaldırmak için, sarayda mevcut olan şehzadelerin hepsini öldürtecek kadar vahşet eseri göstermişti. Ancak hanedanının neslini büsbütün kesmiş olmamak için, biraderi İbrahim'i veliaht dairesinin taş hücrelerine hapsetmişti.

Şimdi, İbrahim'den başka, Ali Osman namına hiç kimse kalmamıştı. Ancak onun sulbünden gelecek olan şehzadelere hanedanın hayatı devama imkân bulacaktı.

Hâlbuki henüz yirmi bir yaşında bulunan padişah, bütün günlerini ve gecelerini o hesna *(güzel)* ve müstesna dilberler arasında geçirdiği halde, onlardan hiçbirinde gebelik alameti zuhur etmemişti. Şayet Sultan İbrahim'e ani bir surette ölüm mukadder olursa, Osmanlık hanedanı da onunla hitama erecekti. İşte Kösem Sultan ile Sümbül Ağa, bundan dolayı büyük bir teessür içindelerdi.

Bu üzüntü, uzun zaman devam etti. Hekimlerin ilaçları hocaların dua ve muskaları, hiçbir tesir göstermedi. Nihayet, "Cinci hoca" isminde bir yobazın saraya çatması, Osmanlı hanedanının tehlikeli vaziyetini ıslaha kâfi geldi, günün birinde, Sultan İbrahim'in Turhan ismindeki cariyesinin "hazine-i gaybi ilahinden, min tarafirrahman hamile" olduğu haberi, hem Kösem Sultanı, hem kızlar ağası Sümbül Ağa'yı ve hem

de hanedan neslinin kesilmesi tehlikesinden endişe içinde bulunanları sevindirdi.

Sümbül Ağa, herkesten ziyade memnun ve mesrurdu *(sevinçliydi)*. Kösem Sultan'ın emniyet ve itibarını kazanmış olduğu gibi, Sultan İbrahim'i de avucunun içinde tutuyordu. Büyük bir tesir ve nüfuza malik olmuştu. Devletin en yüksek erkânına bile, eteklerini öptürüyordu.

Fakat buna mukabil, devlet erkânından bazıları da bu mağrur zenciye, gizliden gizliye diş biliyordu. Aleyhindeki cereyan gittikçe kuvvetleniyordu.

Hiç umulmayan bir hadise, Sümbül Ağa'nın parlak ikbal yıldızını bir anda söndürmeye kâfi geldi. Buna da, bir çocuk sebebiyet verdi.

Sümbül Ağa da, efendisi Sultan İbrahim gibi zevk ve keyif biriydi. Gizlice mahbup safası yapmak için gündüzleri sarayda, geceleri de evinde geçirirdi. Müteaddit *(birçok)* dilber cariyelere malikti.

Bir gün, bakire diye satın aldığı bir cariyede gebelik alametleri baş gösterdi. Nihayet, cariye bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Vakıa bu hale, Sümbül Ağa'nın canı sıkıldı. Fakat biraz düşündükten sonra hükmetti ki, bu vaziyette ayrıca padişahın gözüne girmeye vesile olacaktı.

Hemen cariyeyi giydirdi, kuşattı. O esnada henüz doğurmuş olan Turhan Sultan'a sütnine olarak yolladı. Sümbül Ağa'nın bu hediyesinden Turhan Sultan pek memnun olduğu gibi, Sultan İbrahim de sütnineden hoşlandı.

Aradan, birkaç sene geçti. Padişah, sütninenin çocuğunu son derecede sevmişti. Bazen gününün uzun saatlerini, has bahçede onunla oyunlar oynamakla vakit geçirmekte idi. Bir gün, yine böyle bir oyun esnasında; Turhan Sultan sabır edemedi. Kendi oğlu Şehzade Mehmed'i kucağına alıp gelerek:

— Sizin sevginize layık olan ancak bu çocuktur, dedi.

Sultan İbrahim, aklı tam olan bir insan değildi. Turhan Sultan'ın bu sözlerine fena halde hiddetlendi. Hemen, şehzadeyi tutunca, orada havuza atmak istedi. İstikbalin Avcı Mehmed'i, ancak anasının ileri atılıp kendisini tutmasıyla, başından yaralı olarak kurtulabildi.

Bu hadise, böyle geçti. Fakat gerek Sümbül Ağa'nın ve gerek sütninenin aleyhinde büyük bir cereyana sebebiyet verdi. Ve bu cereyan birdenbire o kadar büyüdü ki, artık Sultan İbrahim, kendisinin zevk ve sefahat vasıtası olan kızlar ağasını feda etmek zaruretini kabul etti.

Sümbül Ağa, azledilmişti. Her azlolan kızlar ağası gibi, o da Mısır'a gidecekti. İkbal yıldızı birdenbire sönen zenci, sütnineyi, onun piçini, cariyelerini, hazinelerini toplayıp bir gemiye bindi. Lakin yolda, Malta korsanlarının eline geçti. Cariyeleriyle hazineleri, korsanlar tarafından zapt edildi. Kendisi de, o barbarların kılıçları altında can verdi.

Kızlar ağalığı makamına, bu sefer de "Taşyatır Ali Ağa" geçirilmiştir. Fakat Ali Ağa'nın bu memuriyeti,

pek gürültülü bir zamana tesadüf etmişti.

Saray, hıncahınç dolmuştu. Her gün, her milletten ve her dinden, renk renk ve çeşit çeşit dilberlikte yekta, hüsnü cemalde eşsiz dilberlerle dolup boşalıyordu. En başta, saraya ve saltanata hâkim olan Kösem Sultan vardı. "Tacül-mestûrat" ve "Mehdi-ülyayı hilafet ve saltanat" unvanını taşıyan bu Slav papazının kızından sonra; müstakbel hükümdar Şehzade Mehmedi doğurarak Ali Osman'ı inkıraz *(zeval bulma)* tehlikesinden kurtaran Lehli dilberi Turhan Sultan, Padişahın hemşiresi Hatçe Sultan, gözdelerden Şivekâr kadın, Hubyar kadın, Şekerbulu, Saç yağı[5] gibi güzide kadınlar da ayrı ayrı saltanat sürüyorlardı.

Bu kadar kalabalık bir kadın kütlesini idare etmek, kolay bir iş değildi. Bahusus harem dairesi kıskançlıklar ve rekabetlerle adeta bir çarpışma sahası haline gelmişti. Bunların hepsi de padişah vasıtasıyla devletin hazinesini soyup soğana çeviriyorlardı. Ancak harp meydanlarında, din ve devlet uğruna can ve baş koyan kahramanların hakkı olan "Has"ları elde ederek malikâneler kuruyorlardı.

Taşyatır Ali Ağa, yüksek bir zekâ ve idare kuvvetine malik değildi. Buna binaen, ikbal günlerinin müddeti de pek uzun sürmedi. Bir sene sonra, 1055 senesi sürre[6] alayında, Padişahın huzurunda üç defa gezdirdiği devenin yularını sürre emininin eline tutuşturamayınca o da emsali gibi, Mısır'a kadar gitti. Nazik ve nazenin makamını Celâlî İbrahim Ağa'ya terk eti.

5 "Sasbağı" yazan tarihler de vardır Z.Ş.

6 Osmanlı padişahlarının her yıl Mekke ve Medine'ye gönderdikleri para ve armağanlara verilen ad.

İbrahim Ağa, selefinden daha fazla dirayet *(beceri)* ve kiyaset *(uyanıklık)* gösterdi. Çarçabuk hem padişahın, hem Valde Sultan'ın ve hem de diğer saray kadınlarının gözlerine girdi.

Esasen vazife, pek güç değildi. Ancak vaziyeti kavramaktan ibaretti. Padişah, kadın ve kadınlar istiyordu. Bunları tam vakit ve saatte yetiştirenler, derhal göze giriyordu.

Sarayda saz ve ahenk berdevamdı. Zurna ve dümbelek sedalarından, Ayasofya camisinin müezzinleri ezan okuyamaz olmuşlardı. Halifenin sarayı, hakiki bir sefahat hayatı yaşıyordu. Osman Bey'in mecnun nesli, Rum, Ermeni, Leh, Macar ve Rus kadınları arasında, devlet ve memleket idaresinden bihaber, zevk ve sefa içinde sermest *(sarhoş)* oluyordu. Devlet ve memleket, Sultan İbrahim'indi. Hakkına ve hayatına sahip olamayan milyonlarca halk onun reayası *(emri altında)* idi. Anadolu halkı aç ve bîilâç (çaresiz), Sultan İbrahim'in gözdelerine ve hasekilerine yaşmaklıklar temin etmek için çalışıyorlardı. Ancak kadınları rüşvetler ve hediyelerle memnun edebilenler; rütbeler, mansıplar, hizmet ve memuriyetler alabiliyorlardı.

Sarayı dolduran ve birbirini müteakip sultanlar ve şehzadeler doğuran kadınların hepsi nikâhsızdı. Fakat aklına geleni yapmak isteyen padişah, bir de nikâhlı kadın zevkini tatmaya kapılmıştı. Padişaha zevce olmak şerefini de, saraya henüz gelen bir cariyenin kazanması kararlaştırılmıştı.

Nikâh merasimi, emsalsiz bir tantana ile icra edil-

mişti. Padişahın vekili, sadrazam Ahmet Paşa idi. Kızlar ağası İbrahim Ağa da, cariyeye vekâlet etti.

Fakat padişah, ne nikâhlı ve ne de nikâhsız kadınlara doyacak gibi değildi. Onun yegâne zevki her gün yeni yeni dilberler görmek, onlarla sefa sürmekti. Bu çılgın hükümdarın erkeklik kudreti değil, insanlık kuvveti bile tamamiyle iflas etmişti. Hâlbuki her gün saraydaki hadsiz hesapsız beşiklere, bir takım yeni beşikler daha ilave edilmekte idi.

Devrin padişahı gibi, vükela, vüzera *(vezir)* ve uleması da azmışlardı. Onlar da enva-i fezahatı *(rezillik)* irtikâb *(kötülük)* ediyorlardı. Birbirlerine en ağır şekilde hitap ettikleri halde bu türlü konuşmalardan, hiç kimsenin yüzü de kızarmıyordu.

Tabiidir ki, çekirdekten bir saray adamı olarak yetişmiş olan kızlar ağası Celali İbrahim Ağa da, bu hayata kaynamıştı. Elinde, para ve kadın gibi iki kuvvet olduğu için o da ikbal ve saadet şahikasının son noktasına kadar varmıştı.

Fakat felek, ona da yar olmadı. Sultan İbrahim, evvela hal edildikten ve sonra da cellât Kara Ali'nin yağlı kemendi ile can verdikten sonra, kızlar ağası Celali İbrahim Ağa'nın mevkii de sarsıldı.

Bir sene sonra, Turhan Sultan'ın "hazine-i gaybi ilahiden ihsan buyurulan" Şehzade Mehmed'i, yedi yaşında tahta cülus etmişti *(tahta çıkmıştı)*. Ertesi sene sünnet merasimi icra edildi. Ve ameliyat esnasında, padişahın tenasül aletini tutmak şerefi, İbrahim Ağa'ya verildi. Hâlbuki İbrahim Ağa, bu vazifeyi ifa edemedi.

Herhalde padişahı rahatsız etmemek korkusu ile hafif tutmuş olacak ki, çocuk hükümdar pek çok kan zayi etti. Adeta, kendinden geçti.

Derhal, ağanın rakipleri tarafından:

— Ankast *(kurnazlık)* tutmadı. Devletlû Hünkâra ihanet eyledi, diye, avazeler *(sesler)* yükseldi.

Talih, artık İbrahim Ağa'nın ikbal kandiline, "püf" demişti. O da devletin yularını sürre eminine teslim edemedi. Arkasında, altın işlemeli örtülere gark olmuş sürre devesi olduğu halde, sırmalı yuları çekerek, Mısır'a kadar çıkıp gitti.

Sarayın ve saltanatın, başlıca iki hâkimi vardı. Biri, "Valde-i Muazzama" denilen, - padişahın büyük validesi – Kösem Sultan, diğeri de "Mehdili Aliye-i saltanat" denilen – padişahın validesi – Turhan Sultan'dı. Artık altmış beşini geçmiş, dört padişah zamanında devleti parmağının ucunda çevirmiş olan Kösem Sultan ile henüz yirmi dört yaşındaki Leh dilberi Turhan Sultan arasında zuhur eden rekabet, artmaya başlamıştı.

Kösem Sultan kızlar ağalığı makamına, eski saray ağası Mahmut Ağa'yı getirmişti. Fakat aynı zamanda, Turhan Sultan'ın Başağası Uzun Süleyman Ağa'ya da, "baş kapı oğlanı" rütbesi verildi.

Şimdi saraydaki tavaşi ağalar ikiye ayrılmışlardı. Büyük Valde Sultan ile Valide Sultan'ın ağaları, adeta birbirlerine meydan okuyorlardı. Arası çok geçmeden, iki taraf arasında bir patırtı zuhur etti. Hadise, sadrazamın müdahalesiyle teskin edildi. Ağalardan bazıları sürgüne gitti. Yeni kızlar ağası Mahmut ağa, ancak bi-

taraf kalmak suretiyle kendini kurtarabildi.

Fakat iki Valde Sultan arasındaki rekabet, pek nazik bir vaziyete girmişti. Bu iki cereyanı kollayıp mevkiini muhafaza etmek güçleşmişti.

Artık Kösem Sultan, çöktükçe çöküyordu. Yavaş yavaş, ehemmiyetini kaybediyordu. Kızlar ağası Mahmut ağanın vaziyetinde zeval eserleri görülüyordu.

Büyük Valde, altmış beş yaşının son ihtiras kuvveti ile genç ve dilber rakibesine şiddetli bir hamleye karar verdi. Kızlar ağası Mahmut ağanın yardımıyla padişah 4. Mehmed'i hal'ettirip *(tahttan indirip)* yerine Dilaşub Sultan'ın oğlu Şehzade Süleyman'ı geçirmek istedi. Bu planı tatbik etmeğe muvaffak olduğu takdirde Turhan Sultan derhal mevkiinden sükût edecek, eski saraya sürgün gidecek, Dilaşup Sultan gayet saf bir kadın olduğu için Büyük Valde yine rakipsiz olarak saltanat sürecekti.

Kösem Sultan'ın büyük kuvvetini, Yeniçeri kodamanları teşkil ediyordu. Bunların hemen hepsi, "Valde-i muazzama"nın emrine, körü körüne itaat eyliyordu. Nitekim Kösem Sultan ile kodamanlar arasındaki gizli müzakere, muvaffakiyetle neticelenmişti. Bir gece ansızın saray basılacak, henüz sekiz yaşındaki padişah halledilecek, yerine dört yaşındaki Şehzade Süleyman geçirilecekti.

Fakat teşebbüs, aksi netice verdi. Turhan Sultan'ın sadık bendesi olan Uzun Süleyman Ağa, yapılacak baskın hareketini haber almakta gecikmedi. Kösem Sultan, hayatının son ihtiras hamlesini, hayatiyle öde-

di. Bir perde bağı ile boğularak, biruh *(cansız)* cesedi, Kuşhane kapısından Harem kapısına giden bölük kemeri altına atılıverdi.

Bu hadise üzerine, kızlar ağası Mahmut Ağa'nın hem ikbal ve hem hayatı da hitama ermişti.

Vakıa kızlar ağalığına, Mehmet Ağa isminde yine bir zenci tayin olunmuştu. Fakat Mehmet Ağa, hiçbir yere karışmıyordu. Saraya ve bütün devlet umuruna, padişahı hal ve belki de ölüm felaketinden kurtarmış olan, Lala Uzun Süleyman Ağa hükmediyordu.

Hatta divan bile, Süleyman Ağa'nın riyaseti *(başkanlığı)* altında, ona mensup ağalardan teşekkül etmişti. Kösem Sultan'ın adamlarına, bu divan tarafından ölüm cezaları verilmişti. Hatta Mısır'a kadar cellâtlar gönderilecek, senelerce evvel oraya gönderilmiş olan kızlar ağası Celâlî İbrahim Ağa'nın bile kafası kesilmişti.

Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra, Mehmet Ağa azledildi. Uzun Süleyman, onun yerine geçti.

Süleyman Ağa'ya, emsali görülmemiş bir tebrik merasimi yapıldı. Kızlar ağası dairesinin rengârenk çinilerle parlayan duvarları, kıymettar şallar, nadide kumaşlar; hazineden çıkarılmış olan sırça kandillerle donanmıştı. Başta sadrazam ile Şeyhülislam olmak üzere bütün devlet erkânı zenci Süleyman Ağa'yı tebrike koşmuşlardı.

Artık devlet ve memleket, kızlar ağasınındı. Sarayda, ondan başka nüfusunu gösterecek hiç kimse kalmamıştı. Bütün saray halkı, padişahı büyük bir fela-

ketten kurtardığı için ona minnettardı. Bu minnettarlar arasında, Valde Sultan ile bizzat padişah dördüncü Sultan Mehmet de vardı.

Padişah saltanat sürüyor, kızlar ağası Süleyman Ağa da hükümeti idare ediyordu. En büyüğünden, en küçüğüne kadar devlet umuru *(işleri)*, kâmilen *(tamamen)* onun elinden geçiyordu. Ve böylece umumi vaziyete hâkim olmayı da kendisi için bir hak telakki eyliyordu.

Sadrazam Siyavuş Paşa bu vaziyete ancak bir müddet sabredebildi. Sonra, kızlar ağasına haddini bildirmek istedi. Fakat Süleyman Ağa, bunu hisseder etmez Siyavuş Paşa'ya amirane haberler gönderdi. Bilhassa, sadrazam ile arası açılan defterdar Emir Paşa'yı himaye ederek:

— Zinhar, onu incitmesinler, diye, adeta tehdide girişti.

Siyavuş Paşa, tahammül edemedi. Kendisine haber getiren adama:

— Bu ne asıl vezarettir *(vezirliktir)* ki, ben bir zencinin mağlup ve mahkûmu olam, diye söylendi.

Fakat bu söyleniş, onu çok acı bir akıbete mahkûm etti.

Süleyman Ağa gözlerini dört açmış, sadrazamın bir pundunu bularak onu yere vurmak için fırsat kollamaya başlamıştı. Sadrazam Siyavuş Paşa ise kızlar ağasının vücudunu kaldırmak için bazı planlar hazırlamış; bu maksatla, Sivas'ta bulunan İbşir Paşa'ya bazı mektuplar yollamıştı.

Süleyman Ağa bu mektupları ele geçirdi. Derhal Turhan Sultan'a verdi. Valde Sultan da oğluna gösterdi. Artık sadrazam azledilecekti.

Fakat Turhan Sultan, evvela bir sadrazam hazırlamak istedi. Kethüdası Mimar Kasım Ağa'yı çağırarak meseleyi nakletti. Kimi sadrazam yapmak muvafık olacağına dair müzakereye girişti.

Kasım Ağa, hemşerisi olan Köprülü Mehmet Paşa'ya taraftarlık gösterdi. Hâlbuki Süleyman Ağa'da da Gürcü Mehmet Paşa'ya karşı bir temayül vardı. Kızlar ağasını Mehmet Paşa'yı ileri sürmesi maksadı temine kâfi geldi. Derhal adamlar koşturularak saraya celbedildi.

Süleyman Ağa, Sadrazam Siyavuş Paşa'dan parlak bir intikam almaya karar vermişti. Valde Sultan'ın huzurundan çıktıktan sonra kendi dairesine geldi. Duvarları yaldızlı çinilerle müzeyyen odasının köşe sedirine kurularak:

—Tez, buraya gelsin, diye, sadrazama haber gönderdi.

Siyavuş Paşa geldi. Odadan içeri girdi, selam verdi. Fakat Süleyman Ağa, bu selama mukabele göstermedi, sadece oturduğu yerden ona bakıp kolunu uzatarak:

— Mührü şerifi ver, demekle iktifa etti *(yetindi)*.

Siyavuş Paşa fena halde şaşaladı. Birkaç saniye, büyük bir hayretle bu mağrur zenciye baktı. Onun bu küstahlığına, hayretler içinde kaldı. Sonra kendini toparlayarak:

— Benim mûcibi azlim *(görevden alınma sebebim)* nedir? Huzuru padişaha varalım. Görelim, aslı ne imiş,

diye mırıldandı.

O anda Süleyman Ağa yerinden fırladı. Sadrazamın üzerine yürüyerek:

- Bre pezevenk! Ver mührü. Yoksa senin ağzını kırarım, diye bağırdı.

Siyavuş Paşa sükût etti. Bu zenci kölenin, koskoca bir devlet reisine gösterdiği bu cüretkârane muamele, hiç şüphesiz ki kuvvetli bir sebebe müstenitti *(dayanıyordu)*. Siyavuş Paşa, bu sebebi derhal bulamayacak derecede budala değildi. Buna binaen, hemen mührün altın kesesini çıkarıp, kızlar ağasına verdi.

Süleyman Ağa, kapıdaki adamlarına seslendi. Onlar içeriye girer girmez:

- Götürün şunu bostancıbaşıya, diye, Siyavuş Paşa'yı gösterdi.

Kızlar ağasının bu emri, Siyavuş Paşa'nın ölümü demekti. Fakat derhal araya Turhan Sultan girdi.

Hizmette bulunmuş vezirdir. Katli, bir veçhile layık ve makul değildir, diye, ölüm hadisesinin önüne geçti.

Fakat sabık sadrazamın bütün malı, mülkü müsadere edildi. Kendisi de, Malkarada ki çiftliğine sürgün olarak gönderildi.

Sadrazamı azil ve nasbeden *(rütbe veren)* Süleyman Ağa, Valde sultan kethüdası *(kâhyası)* koca mimar Kasım Ağa'yı saraydan uzaklaştırmak için:

— Bu koca, Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazam yaptırmak için, sizin namınıza beş yüz kese akçe almış ve bu, halk arasında tevatür (söylenti) var, diye iftira

etmekten çekinmedi.

Hâlbuki Kasım Ağa, hem zamanın en namdar bir sanatkârı ve hem de namuslu bir şahsiyetti. Fakat kızlar ağasının sözü üzerine derhal azledildi.

Süleyman Ağa, artık şımardıkça şımarmış, cüretkârlığı ve küstahlıklarıyla herkesin nefretini kazanmıştı.

Devlet erkânı, gizli gizli Valde Sultana haber göndererek şikâyet ediyorlardı. Lakin ona olan minnettarlığını bir türlü Turhan Sultan'a unutturamıyorlardı. Bu hal de uzun sürmedi. Şikâyetlerin birbirini takip etmesi, artık Valde Sultan'ı hakikate yaklaşmaya mecbur eyledi. O sırada Atike sultan evlenecekti. Saray erkânından ayrı ayrı hediyeler talep eden Valde Sultan Süleyman Ağa'dan da kürk ve para istedi. Fakat Süleyman Ağa şımarıklığı Valde Sultan'a göstermekten de çekinmedi:

— Ne para ve ne kürk vardır ki vereyim, dedi.

Bu aksi cevap, Turhan Sultan'ın gücüne gitti. Haddinden ziyade kelam ve tavrından hariç cevabı hasaret encam *(sonunda zarar)* eden kızlar ağası Süleyman Ağa, padişahın kısa bir emriyle azlediliverdi.

Turhan Sultan, yeni kızlar ağasını bizzat seçmek istemedi. Bu defa, harem ağaları ocağının erkânı tarafından intihap edilmesi için emir verdi.

İntihap *(seçim)* yapıldı. Kızlar ağası makamına, eski saray ağası Behram Ağa çıkarıldı.

Devlet erkânı ve ilmiye ricali arasında, yine bir takım ihtilaflar ve mücadeleler vardı. Rüşveti, irtikab,

memuriyet ihtiras ve rekabetlerini bir türlü paylaşamıyorlardı.

Her gün, bunların arasında cereyan eden çirkin hadiselerden bahsediliyordu. Halk arasında, iğrenç dedikodular sürüklenip gidiyordu.

Şeyhülislam Ebu Said Efendi ile İstanbul kadılığından azledilen Esad Efendi arasında geçen vak'a, dillere destan olmuştu. Çünkü cereyan eden hadise, ilmiye gibi en ağır başlı ve imtiyazlı bir sınıf erkânına yakıştırılamıyordu.

Esad Efendi, İstanbul kadısı idi. Fakat azledilmişti. Bu mazuliyet *(açıkta kalış)* epeyce uzun sürdükten sonra Şeyhülislama müracaat etti. Kazaskerlik istedi. Şeyhülislam Ebu Said Efendi bir müddet onu oyalamakla vakit geçirdi. Taşrada bir memuriyete göndermek için kendisiyle pazarlığa girişti... O aralık, Anadolu kazaskerliği açılmıştı. Şeyhülislam bu memuriyeti dolgun bir rüşvet mukabilinde birisine sattı. Esad Efendi bunu haber alır almaz Şeyhülislam'ın karşısına dayandı:

- Bre Allahtan korkmaz. Bre mürteşi *(rüşveti alan)* zalim. Anadolu benim hakkım iken niçin ahara *(başkasına)* verdin, diye bağırmaya başladı.

Şeyhülislam Ebu Said Efendi, bu hakarete tahammül etmedi:

— Bre cahil edepsiz! Sen kaçan adam oldun ki bu güna küstahlığa cüret edersin? Bre hayâsız herif! Bu ziyan dirazlık ne haddindir? Sen Sümbül Ali'nin kahve oğlanı değil mi idin? Ve bu rütbelere, hep rüşvet ile

himaye ile gelmedin mi? Sen kendünü adam mı sanursun? Diye mukabeleye girişti.

İş, bu mukabele ile kalmadı. Hiddetinden ateş püsküren Şeyhülislam:

— Tutun şu edepsizi! Tez, falaka değnek, diye bağırdı.

Esad efendi, başına gelecek işi anladı. Şeyhülislam'ın üzerine atıldı. Yumruk yumruğa bir mücadele başladı. Kavuklar fırladı, yerlere yuvarlandı. Yakalar yırtıldı, parçalandı. Nihayet Esad Efendi, Şeyhülislam'ın ağaları tarafından yakalandı. Anadolu kazaskerliği talebinde bulunan koskoca sabık İstanbul kadısı, sırt üstü yatırıldı. Ayakları falakaya takıldı. Bir sübyan mektep çocuğu gibi, kendisine mükemmel bir dayak atıldı.

İşte, Behram Ağa kızlar ağası olduğu zaman devrin vaziyeti bu merkezde idi. Bu ahlak bozukluğu içinde, Behram Ağa kendisine kuvvetli bir mevki temin etmekte gecikmedi. Sadrazam Derviş Paşa'yı, Şeyhülislam Ebu Said Efendi'yi, devlet ricalinden kalbur üzerine gelenleri, kâmilen kendisine bağlayabildi. Böylece, sarayın ve hükümetin idare mekanizmasını ele geçirdi.

Behram Ağa, Turhan Sultan ile de anlaşmıştı. Onu da tesir ve nüfuzu altına almıştı. Artık hiç kimseden, korku ve pervası kalmamıştı.

Onun nazarında hayat ve dünyanın bir kıymeti varsa, o da paradan ibaretti. İktidar mevkiine çıkmaktan yegâne fayda ise, para cemetmekti. İşte kafasına bu düşünceyi yerleştirmiş olan kızlar ağası Behram Ağa, artık bir taraftan saltanat sürerken, diğer taraftan da

sarayın *(Demir kapı)* denilen kapısı civarındaki konağının bodrumlarında yaptırdığı hazinesine, bakır güğümler dolusu çil kuruşlar, cins cins altınlar, kıymetli, taşlar ve elmaslar cem etmekte *(toplanmakta)* idi.

Turhan Sultan'dan başka hiçbir emir tanımayan Behram Ağa, yalnız rüşvet almak ve servet toplamakla da kalmıyordu. Kendisinden bir türlü hoşlanamayan ak ağalarla Enderun ağalarına karşı da zulmümü artırdıkça artırıyordu.

Bu sebepten dolayı da saray adamlarının husumetini kazanıyordu. Mağrur zenci, bu husumetlere zerre kadar ehemmiyet vermiyordu. İstediği dakikada, bütün saray halkının kafasını bir kılıçta uçuracak derecede kendisini kuvvetli görüyordu.

Behram Ağa; büyük kudretini, bizzat padişah üzerinde gösterecek kadar ileri gitmişti. Birkaç defa padişahın iradelerine kulak asmadığı gibi, onun hareketlerine müdahale edecek kadar cüretkârlıklarla bütün saray halkının hayretini celbetmişti.

1064 senesi kurban bayramının arife günü idi. Henüz on dört yaşını ikbal etmemiş olan IV. Sultan Mehmet o günü Marmara'ya nazır Sinan Paşa köşkünde, şehrin meşhur hokkabazlarının, cambazlarının, perendebazlarının, ateşbazlarının marifetlerini ve vahşi hayvan terbiyecilerinin oyunlarını seyretmekle geçirmişti. Gece de, eski bir saray usul ve ananesi mucibince "has oda"ya çıkacak, orada Enderun ağalarının hünerlerini temaşa ederek sabaha kadar eğlenecekti. Bu, öyle bir adetti ki, şimdiye kadar hiçbir padişah ta-

rafından, hiçbir vesile ile ihlal edilmemişti. Bu âdetin vaazına sebep de, padişahın saray halkına karşı muhabbet ve samimiyetini göstermesi idi.

O gece, - mutad veçhile – *(alışılageldiği üzere)* has odalılar ve Enderunlular, en kıymettar elbiselerini giymişlerdi. Has odayı, efsanevi bir şekilde süslemişlerdi. Yatsı namazından sonra 4'üncü Sultan Mehmet hususi merasimle has odaya geldi. Kurulmuş olan tahtına yerleşti. Oyunların başlamasına, *"Destur"* verdi.

Fakat aradan henüz yarım saat bile geçmemişti ki, Behram Ağa da has odaya geldi. Tahtın yanına dikildi. Kaşlarını çatarak:

- İçeri buyurmaz mısınız? Dedi.

Çocuk padişah, oyunlara dalmıştı. Kızlar ağasının bu ihtarına aldırmadı.

Behram Ağa, adeta hiddetlendi. Daha sert bir ifade ile ihtarını tekrar etti. O zaman padişah müteessir olarak öyle bir vaziyet aldı ki:

"Bırak. Benden ne istiyorsun. Eğlenmeme mani olma." Demek istedi.

Kızlar ağası, bu vaziyete ve padişahın kendisine karşı gösterdiği itaatsizliğe dayanamadı. Öfkesinden soluyarak hemen Turhan Sultan'a gitti:

— Devletlû! Bu gece, padişahımız has odada kalmasının manası nedir? İç oğlanlarını bilmez misiniz? Kulağına söz girer. Musahipler peyda olur. Sonra oğlunuz, inkıyaddan *(itaatten)* çıkarılmış olur. Siz âlemsiniz, diye bağırmaya başladı.

Turhan Sultan, kızlar ağasının bu küstahlığına karşı sükûnet ve mülâyemetle *(sakinlikle)* hareket etti:

— Behey ağa! Bu, bayram gecesidir. Arslanım dahi, masumdur. Bu gece ağaların oyun ve hünerlerini seyretmek, ecdadının kadim kanunudur; Nısfulleyden *(gece yarısından)* sonraya dek, eğlensinler. Sonra, davet eyle, diye cevap verdi.

Behram Ağa, Turhan Sultan'ın bu cevabına, büsbütün hiddetlendi. Bütün Enderun ağalarının önünde attığı adımı geri almayı, gururuna yediremedi. Tekrar has odaya geldi. Alelusul *(bahusus)* padişahın önünde yer öptükten sonra, sert bir sesle:

— İçeri buyurun, dedi.

Bu defa da, padişah hiddetlendi. Kaşlarını çatarak:

— Bu gece, burda eğlenürüz, diye mukabele etti.

Fakat Behram Ağa dediğini yaptırmak için cüret gösterdi:

— Valde hazretleri ister. Elbet, buyurmalısınız, diye yalan söylemeye bile cüret gösterdi.

Padişah, annesine son derecede riayet *(hürmet)* ederdi. Behram Ağa'nın bu sözleri üzerine kalkıp has odayı terk etti. Harem dairesine geçti.

Has odalılar ve Enderun ağaları, işi anlamışlar ve bu vaziyetten son derecede müteessir olmuşlardı. Derhal kızlar ağasının etrafını sardılar:

— Bre zalim, cebbar *(gaddar)*! Bu ettiğin biedeplik nedir? Padişahı rûyu zemine, bayağı adama olan hitap gibi küstahlık edip "Gel. Seni valden" deyu kaldırmak,

saltanat hürmetini hetketmek *(aşağılamak)* değil midir? Diye bağırmağa başladılar.

Hatta içlerinden biri, kendini zapt edemedi:

— Biz, bu yola başımızı koyduk. Ya, intikam alırız. Ya, katlolunuruz, diye, Behram Ağa'ya hücum etti.

Küstah zenci, ancak harem dairesine kaçmak suretiyle, hançer darbesinden hayatını kurtarabildi.

Ertesi gün bayramdı. Has oda önünde, iç ağaları tarafından padişaha tebrik merasimi yapılacaktı. Tabiidir ki merasim icabı olarak, kızlar ağası da hünkârın yanında bulunacaktı. Eğer Behram Ağa geceki hadiseyi padişaha nakletmiş ise hiç şüphesiz ki orada bir vak'a daha çıkacaktı.

Enderunlar, vaziyeti müzakere ettiler. Yaptıkları harekette kendilerini mazur gördüler. Hiçbir bozgunluk eseri göstermeden, merasimin icrasına karar verdiler. Bu karar üzerine, sırma işlemeli atlaslarını, altınları zülüflü takkelerini giydiler. Üzerlerine buhur tütsüleri verdiler. Has odanın kapısı önüne tahtı kurup, padişahın tebrike gelmesini beklediler.

IV. Mehmet geldi. Gece, kızlar ağasının yaptığı muameleden dolayı, daha hala müteessirdi. Vazifesi icabı olarak padişahla bulunması lazım gelen Behram Ağa, ortada görünmedi. Bu hayra alamet değildi. Adeta, Enderunluların içlerine bir ürküntü verdi.

Mamafih, tebrik merasimi, gayet tabii bir şekilde cereyan etti. Padişah, iç ağalarına etek öptürdükten sonra, sessiz sedasız çekilerek harem dairesine girdi.

Behram Ağa'nın sükûtu, büyük fırtınalardan evvel

havanın durgunluğuna benziyordu. Enderunlulara adeta gizli bir tehdit gibi geliyordu. Kızlar ağasının, o hançerle hücum meselesini unutmayacağı ve günün birinde, bütün iç ağalardan intikam alacağı, belli bir şeydi. Bu intikama hedef olmamak için ise, Behram Ağa'yı devirmek gerekti.

Ağalar, düşündüler taşındılar, bir plan kararlaştırdılar. Biri, yeniçerilerin merkezi olan Orta camiye, diğeri de sipahilerin karargâhı olan Sipahi hanına; imzasız iki tezkere yolladılar ve bu tezkerelere de, aynen şu satırları yazdılar:

"Darussaade ağası, devlete tasallut için şehzadelere suikast tedbirine teşebbüsündedir. Haremi hümayunda bu işi defedecek kimse yoktur. Bunun defi, hademei âyani saltanat *(saltanat hizmetçileri)* üzerine, hususa zavâbıtı leşkere *(askere)* vacibattır *(düşmektedir)*. Gafil olmayasız."

Gerek yeniçeri kodamanları ve gerek sipahi ağaları, bu tezkereleri aldıkları zaman şaşırdılar. Hatta ihbarın doğruluğuna inanmadılar. Derhal Enderun'a, gizlice adam yolladılar.

— Tezkerelerin aslı var mıdır? Diye sordurdular.

— Beli (evet). Vakı hal, böyledir, diye cevap aldılar.

Bu cevap, hem yeniçerilere ve hem de sipahileri harekete getirmeye kâfi geldi. Behram Ağa aleyhinde bir fısıltı baş gösterdi.

Behram Ağa, aleyhindeki cereyanı haber aldı. Az kalsın, korkusundan çıldıracaktı. Hemen Turhan Sultan'a koştu. Yerlere kapandı:

— Sultanım! Bunca hizmetinizi gördüm. Artık bu kulunuzu azad eylen. Varıp Mısır'a gideyim. Hayır, duanız hizmetine devam eyleyelim, diye yalvardı.

Turhan Sultan, kızlar ağasının bu telaşına hiçbir mana veremedi:

— Hele, bir yol düşünelim, dedi.

Meseleyi gizliden gizliye tahkike girişti. İşin aslını öğrendi. Sarayın içini ve dışını sımsıkı bir inzibat *(asayiş)* altında bulunduran Behram Ağayı feda etmedi. Şeyhülislam Ebu Said efendiyi saraya getirtti. Meseleyi nakletti:

— Doğrusu, ağadan kati memnunum. Maslahatçı *(barışcı)*, bir üslubu hakimane ile hal eylen, diye emir verdi.

Şeyhülislam, zaten Behram Ağa'nın adamı idi. Eğer o saraydan uzaklaşırsa, kendisi de hamisiz *(korumasız)* kalacaktı, Ebu Said Efendi, bu düşünce ile derhal cübbesinin eteklerini topladı. Evvela, yeniçerilerle sipahilere hitaben:

"O! Tezkerelerin aslı yoktur. İçerûde, ağa hazretleri ile bazı gulematı hassanın arası şekerrenk (bozuk) olmakla böyle nâhemvâr bir iftiraya şuruh etmişler. Bu makûle söz, neden hatıra geliyor. Böyle haltiyyâta vücut verilmesin. Eşhası zapt ve lisanlarını kat ile mukayyet olun." Diye tezkereler gönderdi.

Enderun ve has odalıların ileri gelenlerini de celbedip *(çağırıp)* nasihatler verdi. Mesele, Ağa hazretlerine hançer çeken Enderunlunun Mısır'a sürülmesi ile hitama *(sona)* erdi.

Behram Ağa, çok büyük bir badireden yakasını kurtarmıştı. Eğer Şeyhülislam Ebu Said Efendi tam zamanında ortaya atılıp da hakikaten "üslubu hakimane" ile işin önünü almasaydı, mağrur ve mütehakkim zencinin akıbeti, pek feci olacaktı. Bu hadisenin, Behram Ağa'ya bir ders olması lazım gelirdi. Fakat bu kuş beyinli zenci, beş on gün sonra her şeyi unutuverdi. Yine tahakküme başlayarak, bilhassa kendisini kurtaran Şeyhülislama, hudutsuz imtiyazlar verdi.

Artık babı meşihat[7], rüşvetin, rezaletin ve denaetin *(alçaklığın)* harman yeri olmuştu. Akla hayale gelmeyen kepazelikler cereyan ediyordu! Kadılıklar müzayedeye konuluyor; haraç mezat[8] satılıyordu.

Fakat bunlar, satın alanlara da mal olmuyordu. Herhangi bir kadılığı satın alıp da memuriyet yerine gidenin karşısına birkaç ay sonra bir başkası dikiliyor. Elindeki beratı *(rütbeyi)* gösteriyor:

— Birader! Sen, vefat etmişsin. Kadılık benimdir, diye, onu makamından kaldırarak kendi oturuyordu.

Bu suretle memuriyetlerini kaybedenler İstanbul'a koşuyorlar. Kazaskerlerin karşılarına dikiliyorlar:

— Ben ölmedim, sağım, diye bağırıyorlardı.

Lakin büyük bir sükûnetle:

— Yaaaa? Dört beş Müslüman, fevtini *(ölümünü)* haber verdiler. Biz de, şeri ile vefatına hükmettik. Mademki sağsın. Hemen sağ ol. Bu kadar zahmet, zarar vermez. Elem çekme. Sana da yer peyda ederiz, diye

7 Diyanet işlerine bakan kısım Z.Ş.
8 Açık artırma ile satış yapılan yer Z.Ş.

cevap veriyorlar.

Aradan böyle yıllar geçti. Behram Ağa, Osmanlı sarayında, ikinci bir padişah gibi hüküm sürmekte devam etti. Bütün rüşvetlerin, bütün suiistimallerin, bütün haksızlıkların mesuliyeti, onun omuzlarına yüklenmişti. Fakat Turhan Sultan'a dayanarak padişahı bile hiçe sayan kızlar ağası, metanetine, azametine, küstahlık ve cüretkârlığına zerre kadar halel getirmemişti. Artık başının üstüne kadar gelmiş olan felaket bulutlarından haberdar değildi.

Sarayın israf ve sefahati, son haddi bulmuştu. Devlet sikkesinin kıymet ve ayarı bozulmuştu. Ortada dönüp dolaşan silik paraları, Çingene akçesi deniliyordu. Esnaflar bile bu paraları almaya nazlanıyorlardı.

Artık herkesin canına yetmişti. Şikâyetleri dinleyecek hiçbir mevki ve makam mevcut değildi. Sarayın tek bir düşüncesi varsa, piyasada görünen çil altın ve kuruşları halkın elinden çekip alarak zevk ve sefahate sarf etmekti.

Bu hal de, uzun zaman devam etmedi. Günün birinde yeniçerilerin isyanı, bir anda İstanbul'un altını üstüne getirdi. Bu isyanda, sipahilerle halkın bezgin olanları da, yeniçerilerle beraberdi.

Etmeydanı'nda toplanan müthiş bir isyan kafilesi, ağır ağır Ayasofya meydanından geçerek sarayın Babı Hümayun denilen birinci kapısına dayandı. Kapılar, açıldı. Orta Kapının önü ve bütün Saray Meydanı, korkunç bir mahşer halini aldı. Asiler, milletin çektiği ıstırap sebeplerini dizip döküyorlar:

— Bunlara sebep olanlar, içerideki ağalardır. Artık bunların zulüm ve cebbarlığı, hadden aşmıştır. Defterdeki ağaları isterük. Yoksa cemiyet dağılmaz, diye feryat ediyorlardı.

Hükümet ve saltanatını annesi Turhan Sultan ile kızlar ağası Behram Ağa'nın eline teslim ederek bütün Edirne'de av peşinde geçirmekte olan padişah 4'üncü Mehmet, o sırada tesadüfen İstanbul'da idi. İsyandan ürkerek sarayın ücra bir köşesine çekilmişti. Sonra korka korka Alayköşkü'ne geldi. Asilerin içeri gönderdikleri defterle, isyan elebaşlarını istedi:

- Matlubunuz *(istediğiniz)* nedir? Dedi.

Yeniçeri kodamanları, şikâyetlerini padişaha tekrar ettiler.

- İbadullahın selameti için defterdeki şerirleri *(fesatları)* isteriz, dediler.

Defterin en başında, kızlar ağası Behram Ağa'nın adı vardı. Onun altına da kapı ağası İbrahim Ağa ile Raco İbrahim Ağa ve Hoca Bilal Ağa'nın isimleri sıralanmıştı.

Padişah, annesinin rica ve iltiması üzerine, Behram Ağa'yı birdenbire feda edemedi.

- Varın, dağılın... Ben, cümlesin sürgün ederim, dedi.

Fakat derhal:

- Hayır... Cümlesi katlolunmadıkça, feragat etmezüz, feryatları yükseldi.

IV. Mehmet, asilere hiçbir şekilde mukavemet ede-

cek halde değildi. Başını arkasındaki bostancı başıya çevirerek:

— Boğun... Meyyitlerin *(ölüleri)*, taşra *(dışarı)* atın, diye emir verdi.

Evvela, Behram Ağa yakalandı. Boynuna bir perde bağı takıldı. Boğulduktan sonra, alay köşkünün duvarından aşağıya, asilerin önüne atıldı. Öteki ağalar da, aynı akıbete uğradı.

Padişaha, ikinci bir defter verildi. Bunda da, devlet ve milleti perişan eden hükümet erkânının isimleri münderiçti *(içinde yer aldı)*. IV. Mehmet onların katline de muvafakat etti *(uygunluk verdi)*.

Yakalanan sürüklenip Sultanahmet meydanına götürülüyor, cami kapısının önündeki büyük çınara asılıyordu. Bu suretle asılanların adedi, on beşi bulmuştu. Bunların arasında, sarayın en nüfuzlu kadınlarından, Meleki Kalfa'nın cesedi de görülüyordu.

Behram Ağa ile yoldaşlarının bu feci akıbetleri, epeyce korku vermişti. Sırasiyle kızlar ağalığı makamına geçen Dilaver ağa – Solak Mehmet Ağa – Başkapı oğlanı Muslih ağa – Abbas ağa – Hazinedar, musahip Yusuf ağa – Hazinedar Ali Ağa – Mustafa Ağa – Lala Mehmet Ağa – İsmail ağalar, Behram Ağa'nın siyasetini takibe cesaret edememişlerdi. Sadece saraydaki dairelerinde sessiz sedasız saltanat sürmek ve el altından para ve mücevher toplamakla vakit geçirmişlerdi.

Harem dairesinin zabtu *(idaresi)* rabtı *(düzeni)* da bozulmuştu. Eski şiddetli nizam ve intizamın yerine, büyük bir laubalilik kaim *(baki)* olmuştu. Genç harem ağaları, istedikleri gibi harem dairesine girip çıkıyor-

lar. Her gece dilber cariyelerle "âşık, maşuk Safaları" sürüyorlardı.

II. Ahmet tahtına çıktığı zaman, haremin eski nizamını iade etmek istemiş, nöbet usulünü ilga ederek *(kaldırarak)*, ağaların geceleri hareme girmelerini men eylemişti. Fakat bu memnuniyet, uzun sürmemişti. Ağalarla cariyelerin söz birliği etmeleri üzerine, gece yarıları, harem odalarından:

"Koca gördük." Diye kaçışan cariyelerin feryatları yükselmişti.

Bunun üzerine, ağaların tekrar hareme girerek "nöbet" tutmalarına izin verilmişti.

Nihayet, II. Mustafa'nın kızlar ağası Nezir Ağa biraz hareket gösterdi. Hafif tertip – lakin faydalı bir şekilde – devlet umuruna *(işlerine)* müdahale etti. İyi günler geçirdi. Padişahın gözdelerinden bir kadının Kıblelizâde Ali Bey isminde biriyle gizli münasebetlerini keşfetti. Kıblelizâde, idam edildi. Fakat bu hareket, onun taraftarlarını, kızlar ağası Nezir Ağa'nın aleyhine çevirdi.

Tam o sıralarda idi ki; III. Ahmedi saltanat makamına getiren isyan vukua geldi. Nezir ağa, sabık hükümdarın bazı hususi bendegânıyla *(hizmetçisiyle)* Limni adasına, sürgün edildi. Hiçbir suçu ve günahı olmayan zavallı Habeşi, orada eridi, gitti.

III. Ahmed'in kızlar ağası Süleyman Ağa da efendisi gibi zevkperestti. Lale devrinin Çırağan Safalarına iştirak etmişti. Aynı zamanda – yine efendisi gibi – ilim ve irfan erbabından da hazzederdi. Aynı zamanda büyük bir nüfuz sahibi idi. Eğer karşısında Nevşehirli İbrahim Paşa gibi bir sadrazam olmasaydı, herhalde Uzun

Süleymanlar, Behram Ağalar gibi o da saltanat peşinde tesis edecekti. Fakat padişahı sımsıkı avucunun içinde tutan Damat İbrahim Paşa yalnız Süleyman Ağa'nın nüfuzunu kırmakla kalmamış, Osmanlı sarayının mutlak hâkimi olan zenciler saltanatına da hitam *(son)* vermişti.

Süleyman Ağa'nın nüfuzuna vurulan darbe son devirlere kadar devam etti. Ondan sonra, devlet umuruna *(işlerine)* müdahale de hiçbir "harem ağası" türeyemedi.

Ancak bunların hayatı, yine sarayların debdebe *(gürültü)* ve ihtişamı içinde refah ve saadetle geçti, ekserisi büyük servetler elde etmişlerdi.

Tanzimat devrinden sonra, saraylılar arasında pek mümtaz bir mevki kazanmış olan uzun Amber Ağa derler bir Başağa vardı ki, şiir ve musiki de, oldukça mühim bir mevkie malikti. Yazdığı gazeller elden ele gezdiği gibi, sesinin halâveti de, dinleyenleri mest edecek kadar latifti.

Sultan Mecit devrinin saray ve harem hayatı, çok fena geçti. Bu bedbaht hükümdar, ne saray erkânına ve ne de saray kadınlarına bir türlü söz geçiremedi. Hatta Kâğıthane gezmesine giden aşüfte saraylıların arabaları durdurularak, içindekiler halk tarafından derelerin içlerine sürüklendi.

Sultan Aziz'in devrinde de harem, pek düzgün değildi. Ancak Sultan Hamit, saray haricindeki sert ve müstebit hareketi, harem dairesinde de tatbik etti. Fakat zenci saltanatına meydan vermedi.

Sultan Hamit devrinin ilk kızlar ağası, Hafız Behram Ağa idi. Terbiyesi, nezaketi, azamet ve vekarı ile büyük bir nüfuz peyda etmişti. Fakat bu nüfuz, hiçbir zaman, yıldız sarayının küçük bir dairesindeki makamının kapısından dışarı tecavüz edemedi.

Onun vefatından sonra yerine geçen Gani Ağa'ya Sultan Hamit vezaret rütbesi verdi. Mevkii sadrazamlık ile müsavi idi. Fakat ağalık unvanını Paşalığa tebdil etmediği gibi, kendisine saraydaki mahdut ve muayyen hizmetlerden maada *(başka)*, hiçbir sıfat ve salahiyet vermedi.

Son devrin harem ağaları, hayatlarını pek sade geçirmişlerdi. Hatta birçokları, sarayda yapılacak iş bulamadıkları için, Maçka ve Beşiktaş civarındaki ahırlarda at, inek, manda koyun, koç, malta inekleri beslemeye heves etmişlerdi. Bazıları da, ev bark sahibi olarak aile hayatına girmişlerdi.

Bunlardan baş muhasip Rasim ağanın mükellef bir konağı ve seçme güzellerden mürekkep odalıklar vardı.

Hayrettin ağa, dilber ve saraylı ile evlenmişti. Ve – muhtelif rivayetlere nazaran – zevcelik vazifesini de pek mükemmel ifa etmişti.

31 Mart vak'asında asılmış olan Cevher Ağa da nikâhlı bir zevce ile ayrıca odalıklara malikti.

Sultan Hamid'in en sevgili muhasibi olup hala hayatta bulunan Nadir ağa da uzun boylu, sarışın bir saraylı ile evlenmiş, Göztepe tarafında bir köşke yerleşmişti.

Şunu da ilave etmek lazımdır ki, bu harem ağalarının garip hislerle kurdukları yuvalar, sönük ve neşesiz değildi. Bilakis, şen birer kucak halinde idi. Odalıkları, cariyeleri, harem ağaları, uşakları, atları ve arabalarıyla, adeta birer vezir konağına benzerdi. Bu hal, - aşağı, yukarı – Cumhuriyetin ilanına kadar devam etti. Fakat Cumhuriyet inkılâbı, birçok zararlı, faydasız ve milleti rahnedar eden *(zarara uğratan)* bidatleri *(adetleri)* ortadan kaldırırken, asırlarca ve asırlarca, Türk unsurunun sırtından geçinmiş olan harem ağaları zümresinin tarihine de hitam verdi.

SARAYDA SANAT MEKTEBİ

Sarayın zevk ve san'at mektebi olan o müessesenin ihtiva eylediği diğer şubeler hakkında biraz malumat vereceğiz:

Muzika-i Hümayunun, bandosundan sonra en kuvvetli kısmı orkestrası idi. Yetmiş kişilik bir kadrosu olan bu zengin orkestranın yarıdan fazlası, İtalyanlardan mürekkepti. Varondo Paşa, hem orkestrayı idare ediyor, hem de armoni dersi veriyordu. Goyda ile Vondra Beyler de orkestrada bulunuyor, hem de talebe yetiştiriyordu.

Orkestrada, büyük bir kıskançlık vardı. İtalyanlar, Türk san'atkarları çekemiyorlardı. Fakat hakemlik vazifesini, bizzat Sultan ifa ediyordu. Bazı geceler, harem dairesine aldırdığı orkestrayı bir *(paravan)* arkasından dinlerken, bütün saz sahiplerini büyük bir dikkatle takip ediyor, yüksek istidat gösteren Türk gençlerini himayeden geri durmuyordu.

Sultan Abdülhamid, İtalyanlardan ve kısmen de Türklerden mürekkep, kırk kişilik bir kitara takımı da teşkil ettirdikten sonra, karışık sazlardan mürekkep bir fasıl takımı da istemişti. Miralay Hilmi Bey'in riyaset *(başkanlık)* ettiği bu takım da, birinci ve kinci kemanlarla, mandola, flüt, santur, viyolonsel, mandolin, kitara, kanun, lavta, ud, alafranga def, kastanyetden mürekkepti. Padişah, bu takımı çok sever, sık sık hususi dairesine celbederdi.

Lakin Garp musikisinin terennüm eden bu alafranga takımlardan sonra, Muzikaî Hümayunun en kuvvetli tarafını alaturka saz heyeti teşkil ediyordu.

Alaturka kısmı, iki heyetten mürekkepti. Biri saz takımı, diğeri de "dini Musiki" takımı idi. Bunlara, müezzinanı hazretleri şehriyari de denilirdi. Bu takıma, en güzel sesliler seçilirdi. Vazifeleri de namazlarda müezzinlik etmek; Mevlidi Şerif, ilahi ve ezan öğretmekti. Bunların arasında bulunan Arap Selim isminde birinin Cuma selamlıklarında okuduğu Arap şivesiyle ezan, işitenleri mest ederdi.

Alaturkanın bir kısmı da zurnacılar teşkil ediyorlardı. Bunların içinde de harikulade zurna taksimleri yapan ve hatta peşrevler çalanlar vardı.

Bu kısmın en garip şubesini, "kabakçılar" teşkil ederlerdi. Bu da, Sultan Aziz'in yadigârı, malum ya "kabak" Afrika zencilerine mahsus, gayet basit bir sazdır. Bunu İstanbul'da çalanlar da, başlarına tilkikuyruğu takan acayip kıyafetli, bir iki zenci Afrikalıdır. Sultan Aziz şehzadelik zamanında Çırpıcı çayırında

gezerken bunlardan birine rast gelmiş. Dinlemiş hoşuna gitmiş... Birkaç kere, sarayına getirtmiş... Padişah olduğu zaman da, Muzikai Humayun efradından bir kaçının bu basit sazı öğrenmeleri emretmiş.

Aradan epeyce bir zaman geçtikten sonra bir gece canı kabak dinlemek istemiş. Derhal Muzikai Hümayuna haber gönderilmiş. Fakat o gece, kabak çalanların hepsi izinli imiş. Yalnız Reşat Efendi isminde biri, iki gün evvel yaptığı bir kabahatten dolayı hapsedilmiş.

Hemen Reşat Efendi hapisten çıkarılıyor. Kabağını boynuna takınca Padişahın huzuruna dayanıyor. O derece maharetle kabak çalıyor ve kabakçı zencinin taklitlerini yapıyor ki, Sultan Aziz gülmekten bayılıyor. Reşat Efendi de hem hapisten kurtulmuş; hem de rütbe, nişan ve bol miktarda ihsan almış. Bu talihli kabakçı nihayet terfi ederek liva olmuş ve Paşalık unvanı kazanmıştır. Sultan Abdülhamid de, bu kabakçı takımını yaşatmıştır.

Muzika-i Hümayun, bu çeşitli musiki heyetlerinden başka, daha bir takım zevk ve eğlence vasıtalarını da camiasına almıştı. Bunların içinde, bir de hokkabaz takımı vardı.

Hokkabazlar, eskiden beri sarayda pek hoşa giderdi. Bazı tarihi kayıtlara nazaran Sultan İbrahim devrinde "samurkaş" denilen bir Musevi'nin idaresindeki kalabalık hokkabaz takımı arada sırada saraya gidip marifetler gösterirdi. Diğer Padişahlar tarafından da hokkabazlar az çok rağbet gösterildi. Nitekim Abdülhamid de takriben 1300 tarihlerinde Beyoğlu'nda

"Naum"un tiyatrosuna "Herman" adında bir hokkabazın geldiğini işitince, onu saraya getirtti. Yaptığı marifetler hoşuna gitti. Derhal bu sanatkâr ile bir mukavele akdetti. Onun maiyetine birkaç talebe verilerek bir hokkabaz takımı yetiştirmesini emretti. Böylece Muzikai Humayun kadrosuna, hokkabazlar da girdi.

Saray kadınlarının en çok sevdikleri eğlencelerden biri de kukla idi. Bu oyun, III. Selim devrinde bir İtalyan vasıtası ile İstanbul'a gelmişti. Fakat Türk sanatkârları tarafından çarçabuk öğrenilmiş ve alaturkaya tebdil edilmişti. Abdülhamid, bu sanat mahsulünü de Muzıka-i Hümayuna almakta hiçbir beis görmedi. Netekim biri alafranga, diğeri alaturka olmak üzere iki kukla takımı yetiştirildi.

Cambazlık, öteden beri alâka uyandıran bir sanattı. Abdülhamid bu sanattı da himaye etti. Muzıkai Humayun zabitlerinden Rıza Bey isminde bir zat, bu işin başına geçti. Az zaman zarfında, bir heyet yetiştirdi. Bunların icra ettikleri akrobatik hünerlerin heyecanı, görenlere ayrıca bir zevk verdiği gibi; Rıza beyin ağır cisimler kaldırmak, göğsünün üstünde taş kırdırmak, kalın zincirleri koparmak sureti ile gösterdiği marifetler hayreti celbederdi. Sonraları bu kısma, birde alafranga ve alaturka güreş yapan pehlivanlar heyeti ilave edildi.

SALTANAT VE SARAY ARABALARI

Geçenlerde bizde arabanın tarihinden muhtasaran bahsetmiştim. Bazı meraklı okuyucularımdan saltanat ve saray arabalarına dair bir takım sual mektupları aldım. Onları şu yazımla cevaplandırıyorum:

Tanzimat devrine kadar bizde Saltanat arabası namıyla bir şey mevcut değildi. Padişahlar malum ve muayyen olan merasime, at veyahut katır ile iştirak ederlerdi. Hususi gezmelere de, müzeyyen Kocu'larla giderlerdi. Tanzimat'tan sonra, alafrangalık taklidi başlar başlamaz, sarayın birçok usul ve adetleri değiştiği gibi Sultan Mecid için İngiltere'den sekiz yaylı Viktorya denilen son derece muhteşem bir araba getirtildi. Buna gerdune-i saltanat – yani saltanat arabası denildi. Bu araba, adeta yaylar üzerine oturtturulmuş kayığa benziyordu. Ancak, merasim günleri kullanılıyordu. Büyük merasimde, aynı renkte altı at, küçük

merasimde dört at koşturuluyordu. Fakat bu arabaya ne Sultan Mecid, ne de Sultan Aziz, fazla rağbet göstermişlerdir. Her ikisi de ata binmeyi tercih etmişlerdir.

Sultan Abdülhamid de tahta çıktığı ilk senelerde, ata binmeyi tercih etmiştir. Hatta Cuma selamlıklarında ekseriye beyaz ve kıymettar bir ata bindiği vakidir. Fakat sonraları, hafiye jurnalleriyle kendisini evham bastığı için, arabaya binmeyi mecbur kılmıştır. Ve "landon" tarzında gayet muhteşem bir iki saltanat arabası yaptırmıştır.

Abdülhamid, esasen arabayı pek severdi. Hatta şehzadeliğinde Avrupa'dan getirttiği zarif bir "brik" ile gezerdi. Atları, en eski ve tecrübeli bir arabacı kadar maharetle kullanırdı. En dar yerlerde bile hayrete şayan manevralar yapardı. Hatta bir gün Tarabya'daki köşkünden İstanbul'a gelirken, sahilin en dar ve dönemeçli bir yerinde, karşısına ihtiyar bir adam çıkıverdi. Vaziyet o kadar tehlikeli idi ki, ya o adam çiğnenecek veyahut araba denize uçup gidecekti. Fakat Sultan Hamid'in mahirane bir manevrası ile muhakkak olan tehlikenin önüne geçildi.

Bu hükümdar, bir hayli yaşlı olmasına rağmen, araba kullanmak zevkini feda etmemişti. Cuma selamlıklarında daima dört atlı saltanat arabası ile Hamidiye Camisine gelir, fakat cami dönüşünde iki beyaz at koşulu küçük bir faytonu bizzat kullanarak saraya avdet ederdi.

Hatırlardadır ki saltanatının son senelerinde, Er-

meniler tarafından kendisine müthiş bir suikast yapılmıştı. Cuma namazından sonra, tam Camiden çıkarken, muazzam bir "cehennem makinesi" patlatılmıştı. Sultan Hamid, metanetine zerre kadar halel getirmedi. Havadan birçok masum insanların parçalanmış kanlı cesetleri yağarken, büyük bir sükûnetle merdivenlerden indi. Binek taşında bekleyen arabaya bindi. İnfilakın dehşetinden ürkerek şahlanan hayvanların dizginlerini bileklerine sararak dimdik ayakta durduğu halde saraya avdet etti *(döndü)*.

Saltanat arabalarından başka, diğer saray arabalarında altın yaldızlı tezyinat *(süsleme)* bulunmak adet değildi. Yalnız araba kapılarına, renkli ve yaldızlı olarak Osmanlı arması tersim edilirdi. Bu arma olmayan arabalara "Tebdil arabaları" denilirdi.

Veliaht da dâhil olmak üzere bütün şehzadeler ve henüz evlenmemiş olan Sultanlar, iki atlı arabalara binerlerdi. Ancak evlenmiş olan sultanlarla, Valide sultanın dört atlı arabaya binmeleri usuldendi.

Gerek şehzade ve gerek sultan arabalarının süratli hareketleri adet değildi. Gerek caddelerde ve gerek seyir yerlerinde, daima ağır yürüyüşle yollarına devam ederlerdi.

Harem arabalarının perdeleri yarıya kadar indirilirdi. Sultanlar, ellerindeki elmas işlemeli ve altın saplı yelpazeleri gözlerinin hizalarına kadar kaldırarak halka yüzlerini göstermek istemezlerdi.

Saray kadınlarının araba ile sokağa çıkmaları uzunca bir usule tabiydi. Ve çıkış da, ya bir merasime iştirak

etmek veyahut mevsimine göre seyir yerlerine gitmek suretiyle vukua gelirdi.

Başta sultanlar olmak üzere, toplu bir halde çıkışa "beylik gezme" derlerdi. Bir veya iki gün evvel saraylaın teşrifatçı kalfaları, saraylıların odalarını dolaşarak:

— Kalfalar! Filan gün beylik gezmek var. Hazırlanın, diye haber verirlerdi.

Bu gezmeye iştirak edecek olan kalfalar dörder dörder ayrılırlar, aynı renklerde ferace ve hotozlarını hazırlarlardı.

Gezmelere, daima öğleden sonra gidilirdi. Tayin olunan saatle, bütün arabalar, sarayın dış kapısına dizilirlerdi. Hareket saati gelince, evvela Sultan arabası harem avlusuna girer, binek taşında bekleyerek sultanın aşağı inmesini beklerdi. Sultan, saray kapısından çıkarken, binek taşının iki tarafına dizilmiş harem ağları ile baltacılar yerlere kadar eğilerek temenna ederlerdi. Başağa, derhal Sultanın koltuğuna girerek arabaya bindirirdi. Baltacıbaşı da, arabanın kapısını kapayarak derhal sol tarafa geçer, sağ elini arabanın yanındaki şerit askıya geçirirdi. Araba hareket edince o da öylece yürüyüşüne devam ederdi. Sultan arabalarının ellerini karınlarının üzerine kavuşturmuş olarak birkaç baltacının takip etmesi usuldendi. Araba ağır yürüdüğü için bunlar zahmet çekmezlerdi. Sultanın arabası sarayın avlu kapısından çıktıktan sonra, maiyet arabaları da binek taşına yanaşırlardı. Gezmeğe çıkan kalfalar, dörder dörder arabalara dolarlardı. Bu kalfalar yanlarına "suluk" denilen gümüş sürahilerle,

altın veyahut billur bardaklar, içinde el aynaları ile yolda baygınlık ve sair hafif hastalık ihtimali düşünülerek limon, çiçek suyu ve saire gibi şeyler bulunan çantalar alırlardı.

Arabalar, kısa fasılalarla yürüyüşe geçerlerdi. Harem ağları, ellerinde kırbaçlar olduğu halde ata binerek arabanın sağında ve solunda giderlerdi. Seyir yerlerine gidilirken sadece düz siyah, İstambolin denilen setre giyen haremağaları, merasim gidişlerinde, bellerine sırma işlenmiş kayışlı kılıç takarlar, yakaları ve kol kapakları keza sırma işlenmiş üniforma giyerlerdi.

Haremağalarının bir yerden geçişi, daima mühim bir hadise teşkil ederdi. Kadınlar durup, bu arabaların geçişini temaşa edebilirlerdi. Lakin şayet erkeklerden arabalara dikkatlice bakanlar olursa, derhal haremağaları gazaba gelirlerdi. Hatta arabalara bakıp da gülümseyenleri görürlerse, derhal atlarını o gafilin üzerine sürerek ellerindeki kırbacı indirirlerdi.

SARAY MUSİKİSİ

İLK TÜRK BANDOSU

Osmanlı Hükümeti teşekkül ettikten sonra askeri ve resmi muzika takımımızın "Mehter" denilen heyet olduğu malum bir keyfiyettir. Bu mehter takımı, asırlarca vazifesini ifa ettikten sonra yerini, bando muzika denilen asri teşekküle terk etti.

Üçüncü selim devrinde, Türk musikisi son hadde kadar tekemmül etmiş, hatta "Musikinin altın devri" denilmişti. Bunun yegâne amil ve saiki de *(sebebi de)*, bizzat Sultan Selim'di. En yüksek musiki üstatları arasında sayılan bu sanatkâr padişahın yegâne gayesi millet ve memleketi Garp âleminin terakkilerine kavuşturmaktan ibaretti. Bu maksatla askeri ıslahat yaparken, tesis ettiği "Nizamı Cedid" ordusunu da hususi bir muzika heyeti katarak Avrupa ordularını taklit etmek istedi. Fakat Nizamı cedide hücum eden cehil ve taassup karşısında, buna imkân göremedi.

İkinci Mahmut, amcasının muvaffak olamadığı işi, ikmale *(tamamlamaya)* çalıştı. Yeniçeri zorbalarını kal-

dırdı. Garp ordularına benzeyen bir ordu kurdu. Ve bu meyanda, garp ordularında mevcut olan askeri muzikayı da unutmadı.

Fakat birdenbire, bir bando teşkiline kalkışmadı. Halkı ve ordu efradını birdenbire yadırgatmamak için evvela düz borular ve trampetlerden mürekkep bir heyet yaptı.

Sultan Mahmut bu işleri yaparken, amcasının eski emektarlarından ve Nizamı Ceditten arta kalan eski zabitlerden istifade etmişti.

Bunlardan Osman Ağa'yı yeni Asakiri Mansure-i Muhammediye'nin üçlü talim denilen talim hocalığına tayin ettiği gibi, Vaybelim Ahmet Ağa'yı suvari muallimliğine ve Ahmet Usta'yı da trampet meşkine memur eylemişti.

Sultan Selim'in musiki âlemlerine girmiş ve o emsalsiz küme fasıllarına iştirak etmiş olan Ahmet Ağa'nın bir vazifesi de, yeni teşekkül etmiş olan borucu efrada musiki dersi vermek ve boru çalmasını öğrenmekti.

İlk teşekkül eden bu askeri muzika heyeti, boruzenlerle trampetecilerden mürekkepti. Bunların işi sadece, askerin yürüyüşünü tanzim etmekten ibaretti.

Vakıa Sultan Mahmut, amcası Sultan Selim gibi parlak bir musiki üstadı değildi. Lakin o da zamanının yüksek musikişinaslarından addedilebilirdi. Geniş terakki adımlarıyla Garba yaklaşmak isteyen Padişah, Avrupa askeri muzikaları hakkında kâfi derecede malumat topladıktan sonra, yeni bir hamle yapmak istedi. Enderun ve Akağalardan mürekkep bir "Bando"

yapmaya karar verdi. Fransa'dan mösyö Mangel ve İtalya'dan Donizetti isminde iki bando üstadı getirtti. Sarayın musiki meşkhanesi hocalarından Nokta Mehmet Efendi, Halil efendi, Osman efendi ve Enderun un kiler koğuşundan Edip Ağa ile Hasan hocayı, bu iki Frenk musiki üstadının maiyetine verdi.

Ustalar, çırakları çarçabuk yetiştirmeye muvaffak oldular. Böylece, bandonun muallim kadrosunun esasını kurdular.

Ondan sonra, teşkilat başladı. Enderun'dan, bu işe istidatlı gençler alındı. Bunların içinde, Sultan Mecit devinde askeri Paşalığa ve miralaylığa kadar yükselmiş olan, Necip Paşa, Halil Efendi, Halil Edip Bey, Kemal Galip Bey gibi güzide şahsiyetler de vardı.

O devri idrak etmiş olan eski saray adamlarından intikal eden rivayetlere nazaran, ilk teşekkül eden bu askeri bando, seksen kişiden mürekkepti. Garp ordularındaki bandoların bütün nefesli sazları, aynen kabul edilmişti. Ve bunlar, efrada garp notasıyla öğretilmişti.

Bu bandonun ilk çaldığı hava, ""Türk karakolu" isminde bir marştı. Rivayete nazaran bunu, Donizetti bestelemişti. Bando, her akşam ikindi namazında sonra, sarayın kapısında üç hava çalıyordu. Buna "nöbet" deniliyordu.

Mamafih, boru muallimi Vaybelim Ahmet Ağa ile Ahmet Usta'nın yetiştirdiği boruzenlerle trampeteciler de ilga edilmişti. Bunlar da her gece yatsı namazından sonra kışlalarının kapıları önünde nöbet çaldıkları

gibi, kıtaların hareket halinde de yürüyüşü tanzim etmektelerdi.

İlk Türk bandosu, az zaman zarfında büyük inkişaf gösterdi. İstanbul'da, derhal bir muzika bölüğü teşekkül etti. Burası, adeta bir askeri muzika mektebi halinde idi. Buradan yetişenler, diğer ordulara gönderildi. Böylece bando muzika taammüm etti.

Donizetti bu mühim sanat müessesesinin başında bulunuyordu. Bir taraftan kıymettar bestelerini vücuda getirirken, diğer taraftan da güzide talebeler yetiştiriyordu.

Sultan Mecit tahta çıktığı zaman, yeni padişaha bir marş yaptı. Büyük bir muvaffakiyetle, huzurunda çaldırdı. Sultan Mecit'ten, bir saray bandosu kurmak emrini aldı.

İtalyan sanatkârı, "Muzikai hümayun" namı altında yepyeni bir bando teşkil etti. Bunun kumandanlığı Donizetti'nin en kıymetli şakirtlerinden Necip Paşaya verildi.

Muzikai hümayun, Sultan Mecit ve Sultan Aziz devirlerinde, mühim terakki ve inkişaf eserleri gösterdi. Lakin Sultan Hamit devrinden mazhar olduğu tekemmül ile Avrupalıların hayranlıklarını kazanacak dereceyi ihraz etti.

Sultan Hamit, Garp musikisinde üstat sayılacak derecede bilgiye sahipti. Hatta Necip Paşa tarafından yapılmış olan Hamidiye Marşını bizzat kendisi tashih etmek suretiyle, bütün dünyada büyük bir şöhret almış olan o yüksek sanat eserini vücuda getirmişti.

Sultan Hamit, Muzikai Hümayunu, yalnız ıslah etmekle kalmadı. Bu nam altında, muhtelif musiki teşekkülleri yaptı. Ve Türk sanat dehasını, İstanbul'a gelen tacidar *(taç sahibi)* misafirleriyle bütün garp âlemine tanıttı.

SARAY HAREM MUSIKISI VE BANDOSU

Yıldırım Bayezid devrinde başlıyan Osmanlı sarayı kadın musiki heyetleri, ikinci sultan Hamit devrine kadar türlü değişmelerle devam etmiştir.

Musiki, Osmanlı sarayının harem dairesine ilk defa olarak Yıldırım Bayezid devrinde girmişti. Şecaati, düşman ordularını tarumar etmekteki sür'ati ve bilhassa fütuhattaki muvaffakiyetleriyle bihakkın "Yıldırım" unvanını almış olan Birinci Sultan Bayezid, zevk ve sefahate gösterdiği temayül ile de, büyük babası Sultan Orhan'ın kurmuş olduğu Osmanlı sarayının safiyet ve samimiyetini de ihlal etmişti.

Şu hakikati kabul etmek lazımdır ki Yıldırım, Sırp prensesi "Meliça" ile evleninceye kadar, ecdadından mevrüs *(miras)* olan ahlak dürüstlüğüne halel getirmemişti. Fakat Meliça harem dairesine girer girmez Yıldırım'ın ahlaki vasıfları da değişmiş, o zamana ka-

dar ecdadının basit ve sade aşiret töresini muhafaza eden hükümdar, artık Rum, Macar, Sırp dilberlerinin hüsünleri ile çevrili olduğu halde içki alemlerine rağbet göstermiş; Osmanlı saraylarının hariminde zevk ve sefahat cereyanlarının açılmasına sebebiyet vermişti.

Sarayın harem dairesinde, Meliça'nın tertibi ile ilk defa olarak cariyelerden mürekkep olmak üzere bir musiki ve raks heyeti teşekkül etmişti. Muhtelif milletlere mensup olan bu genç ve dilber cariyeler, muhtelif gruplar vücuda getirmişlerdi. Meliça, Yıldırım'la beraber içki sofrasına oturduğu zaman muhtelif gruplara ayrılmış olan bu cariyeler, kendi lisanlarıyla şarkılar söyleyerek ve gene kendi milletlerine ait rakslar icra ederek, Meliça ile Yıldırım'ı eğlendirmektelerdi.

Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra, saray hayatı bir kat daha revnak *(parlaklık)* kesbetmişti. Artık İstanbul'a nakledilmiş olan Osmanlı sarayının teşkilatı genişlemiş; bu arada harem dairesi de bir istihale geçirmişti. Bu istihalenin başlıca esasları, Bizanslılara ait zevk ve sefahatti. Günden güne genişleyen fütuhat hudutlarından getirilen rengarenk dilber esireler, harem dairesinde tertip edilen eğlencelere de vüs'at *(bolluk)* vermişti. Bu zevk ve eğlence unsurlarının başlıcasını da, dilber cariyelerinden mürekkep olan hanendeler, sazendeler ve rakkaseler teşkil etmektelerdi.

Yavuz'un harem dairesi de bu hususta bir hayli zengindi. Bilhassa Mısır'ın fethini müteakip oradan getirilen Mısırlı cariyelerle, bu zengin saz ve raks alemi, bir kat daha tekemmül etmişti.

Üçüncü Sultan Ahmed'in devrinde, zevk ve sefahat hayatı, artık söz haddini bulmuştu. Çırağan alemlerinde, mehtaplı gecelerde, Boğaz'ın ikivert sularına dayanan İbrahim Paşa sarayının lale bahçelerinde, sabahlara kadar eğlenceler tertip ediliyor; bu arada hanende cariyelerin söyledikleri şarkıların tannan sadaları, saz ve zil sadalarına karışarak, gecenin derin sükuneti içinde, İstanbul'un saf semalarına doğru yükseliyordu.

Fakat Üçüncü Selim'in devri "Türk musikisinin altın devri" addedilmişti. Bu zarif ve sanatkar padişah, devrinin bütün musiki üstatlarını sarayına toplamak muvaffakiyetini göstermişti. Boğaz'ın bütün haşmet azametlerine hakim olan "Serdab Köşkü" küme fasıllarına tahsis edilmişti.

Üçüncü Selim, bununla da iktifa etmemişti. Saray'ın harem dairesinde kimileri cariyelerden mürekkep olmak üzere, bir de "Harem Musikisi ve Raks Heyeti" vücuda getirtmişti. Ve bu heyetin musiki hocalığına da, o devrin en güzide sanat üstatlarından Sadullah Ağa'yı memur etmişti.

Padişah, küme fasılları olmadığı geceler, Harem dairesindeki "Hünkar Safası'nda, cariyelerin fasıl heyetlerini dinler; ekseriya tamburu ile bizzat kendisi de onlara refakat ederdi.

Ağır beste ve şarkılardan sonra, sıra rakıslara gelirdi. Bu rakıslar, yalnız "türcüna" ve "köçekce"lere inhisar etmezdi. "Tavşan", "kuzu", "kılci" ve "kalyoncu" gibi, artık bugün tarihe intikal etmiş olan oyunlarla nihayetlenirdi.

Raks eden cariyeler, her oyuna mahsus olan elbiseyi giyerlerdi. Tavşan oyunun elbisesi, "Üsküdar çatması" denilen alacalı kadifeden sırma işlemeli bir mintan ile sırma saçaklı ve çıplak bacaklarına, dizkapaklarına kadar al atlastan şalvar giyerlerdi. Bellerine, "Tarabulus" denilen ipekli bir kuşak sararlardı. Ve bu kuşağın arasına da kabzaları kıymetli taşlarla işlenmiş olan "piştov" adındaki tabancaları sokarlardı. Oyun icabı olarak da, kurusıkı doldurulmuş olan bu tabancaları atarlardı.

Üçüncü Selim, yüksek bir musiki kişiliği olduğu kadar çok samimi bir sanatkar muhibbi idi. Hatta en sevgili gözdelerinden "Mihriban" ismindeki liseli bir cariye ile Sadullah Ağa arasında cereyan eden bir aşk macerası karşısında büyük bir hiddete kapılmış ve de, bir müddet sonra, sevgili gözlerini, Sadullah Ağa'ya ihsan etmek için büyük bir feragat ve kadirşinaslık göstermişti.

Üçüncü Sultan Selim, yeğeni ikinci Sultan Mahmud'u da bir musiki muhibbi olarak yetiştirmişti. Bu padişah da amcasının kurduğu Harem musiki takımını ibka etmiş *(devam ettirmiş)*; hatta kendisi de birtakım ilavelerde bu takımı zenginleştirmişti.

İkinci Sultan Mahmud'un sesi, oldukça güzeldi. Bilhassa, usul dairesinde, pürüzsüz bir surette gazeller söylerdi. O da tıpkı amcası gibi, Saray'ın Hünkar sofrasında, harem musiki takımına fasıllar icra ettirdi. Ve fasıllara da, bizzat riyaset ederdi.

Padişah'ın gözdelerinden, Tarçın Kalfa adında, açık

renkli bir Habeş saraylı vardı. Bu kalfa tambur çalardı. Habeş dilberinin yegane zevki, Padişah'a gazel söyletmekti. Sultan Mahmut da, nazlanmayı severdi. Tarçın Kalfa'nın:

— Aslanım! Bir gazel istirham ediyorum, diye ricalarına, Sultan Mahmut:

— Aman, Tarçın... Nezlem var... Bu akşam, okuyamıyacağım, şeklinde bir hayli nazlandıktan sonra, onun istediği gazeli söylerdi.

Sultan Mecit devrinde, ilk defa olarak Harem dairesine alafranga musiki girmişti. Bu padişah da musiki muhibbi idi. Fakat alafranga musikiye daha ziyade meyyal olduğu için piyano öğrenmişti.

Sultan Mecit, Harem dairesindeki alaturka fasıl heyetini muhafaza etmekle beraber kızlardan mürekkep bir "Harem bandosu" teşkilini de istemiş; bu işe de Muzika-i Hümayun kumandanı Necip Paşa'yı memur etmişti.

Necip Paşa, bu işe istidatlı kızları seçmiş; Avrupa'dan getirttiği mütehassısları bunlara muallim tayin etmiş; az zaman zarfında bir "Harem Bandosu" kurmuştu.

Bu bandonun efradını teşkil eden rengarenk dilber kızlar, vücutlarının endam ve tenasüplerini gösterecek şekilde, güvez kadifeden dar elbiseler giyerdi. Bu elbiselerin üst kısmı, kolları ve yakaları altın sırmalar işlenmiş kısa bir setre ile iki tarafları gene altın sırma ile yaprak işlemeli dar bir pantolondan ibaretti. Setrelerinin göğüsleri, sırmalı kordonlarla süslenmişti. Saçları kulaklarının hizasına kadar kesilmişti. Başlarına

da, aynı kumaştan yapılmış ve üzerlerine altın yaldızlı gümüş farahi'ler takılmış kalıplı fesler giyerlerdi.

Harem-i Hümayun bandosu, seksen kızdan mürekkepti. Bunlar, Harem'deki bütün merasime iştirak ederlerdi. Ve her hareketlerinde, çok büyük bir nizam ve intizam gösterirlerdi.

Bandoya, "Tambur Major" denilen bir kız kumanda ederdi. Önde klarnetler, flütler, birinci borular, ikinci ve üçüncü sırada büyük borular ve sonra trampetler, ziller ve davullar olmak üzere, Saray'ın büyük merasim salonunda sıraya dizilirlerdi. Ve muzika çalarken, etraflarından küçük ve notalı çıngıraklar sarkan Japon şemsiyesi adındaki aletleri tempoya göre çevirerek, musiki ahengine, bir de su şırıltılarını andıran hoş sesler ilave ederlerdi.

Harem bandosu, yerini aldıktan sonra, verilecek işareti beklerdi. Padişah'ın gelmekte olduğunu bildiren "büyük teşrifatçı kalfa" salona girer girmez, bandonun kumandanı olan kız, elindeki sarı maden topuzlu asayı parmağının arasına alarak başının üstünde çevirmeye başlardı. Kapıda, "ikinci teşrifatçı kalfa" görününce asayı havaya fırlatır, maharetle tutardı. O zaman bando "selam havası ile ahengi başlar ve Padişah tam salona girerken, "Marş-ı Hümayun" çalardı.

Harem bandosu, Sultan Aziz devrinde bir istihale *(değişiklik)* geçirdi. Sultan Aziz, gürültülü şeyleri sevmezdi. Nitekim kapalı yerlerde birkaç defa daha artan bandonun kaba ahenklerinden de hazzetmedi. Buna, bir çare bulunmasını istedi. Ve o zaman bando, "or-

kestra" ya tahvil edildi.

Sultan Aziz de, -birçok Osmanlı şehzadeleri gibi- musiki müntesiplerindendi *(bağlılarındandı)*. Çok güzel, nay üflerdi. Lakin onun bütün zevki, şark musikisinden ibaretti. Garp musikisinin en nefis ve güzide parçalarına bile kayıtsızlık gösterirdi. Bu itibarla, Harem bandosu, yavaş yavaş gözden düşerek unutuluverdi.

MUZIKA-İ HÜMAYUN

Dolmabahçe'nin üstündeki tepede, şimdi Yüksek Mühendis Mektebi tarafından işgal edilen cesim ve yayvan bir bina vardır ki, yakın zamanlara kadar bu binaya Gümüş Suyu Kışlası denilirdi. Sultan Abdülhamid, kurduğu büyük bir san'at teşekkülünü, bu kışlaya yerleştirmişti.

Bu teşekkül, musiki ve tiyatro ile bunların muhtelif şubelerinden mürekkepti. Fakat bunların hepsine birden, Muzika-i Hümayun adı verilmişti. Bunun sebebi de büyük teşkilatın ilk saray bandosundan doğmuş olması idi.

Donizetti'nin kurduğu ilk saray bandosu, Türk san'atkarları tarafından genişletilmeye, Garp musikisi de artık içtimai hayatımızda mühim bir yer işgal etmeye başladıktan sonra sarayın eğlence vasıtaları da mühim safhalara girmişti. Hatta Dolmabahçe'de, ilk defa olarak bir saray tiyatrosu kurulmak lüzumu da hissedilmişti.

Sultan Mecid devrinden itibaren İstanbul'a Şark ve Garpten bir takım Hükümdarlar, Sultanlar, Racalar, Prensler gelip gitmeye başlamıştı. Bütün bu tacidarlar, Osmanlı sarayının "has misafir"i oluyorlardı. Aynı zamanda, Türklerin bedii zevk ve san'at eserlerinden de istifade ediyorlardı.

İstanbul'u ziyaret eden İmparatoriçe Öjeni Osmanlı sarayında gördüğü debdebe, darat *(debdebe)* ve haşmete hayretler içinde kalırken, beylerbeyi sarayının bahçesinde Avrupa bestekârlarının en ağır parçalarını çalan Saray Bandosunun san'at kudreti karşısında da mest olarak ;

— Şarkın ruhunda, bu derece yüksek bir kabiliyet olduğunu zannetmiyordum. Bunu şimdi öğrenmekle cidden bahtiyarım, diyecek kadar hayranlık eseri göstermişti.

Donizetti'nin müstait *(yetenekli)* talebeleri tarafından vücuda getirilen bu güzide musiki heyeti, Abdülhamid devrinde, artık tekemmül merhalesine ermiş, askeri bir teşekkül halinde, bir musiki mektebi şeklini iktisap eylemişti.

Sultan Abdülhamid, disiplini çok seven bir hükümdar olduğu için, sarayına bağlı olan bu teşkilatı da, sıkı bir nizam ve intizama bağlamak istemişti. Bunda da, cidden büyük bir isabet göstermişti. Çünkü o muazzam kışlada gece ve gündüz, tam bir leyli mektep programı ile çalışmasaydı, o büyük muvaffakiyet elde edilemezdi.

Sultan, en gaileli devlet işleriyle meşgul olmasına

rağmen, Muzikai Hümayun'a olan alakasını hiçbir zaman unutmazdı. Vakıa bu büyük teşekkülün başına Necip Paşa, Süleyman Paşa gibi mühim san'at şahsiyetlerini geçirmişti. Böyle olmakla beraber vakit buldukça Garp musikisindeki hamleleri takip eder, Muzikai Hümayun kumandanlarına emirler ve direktifler de verirdi. Donizetti Paşa ihtiyarladıktan sonra onun yerine Guvatelli isminde bir İtalyan geçmişti. Bu zatın Donizetti kadar şöhretli olmamasına rağmen Sultan onu doğrudan doğruya muzikai Hümayun kadrosuna almış ve kendisine Paşalık rütbesi vermişti. Nitekim daha sonra getirttiği İtalyan ustalara da muhtelif askeri rütbeler vermişti.

Muzikai Hümayun mensupları, esasen askerdi. Evvela seksen kişiden mürekkep olan kadro, genişlemişti. Kadroya her yaştan efrat girebiliyordu. Fakat en ziyade istidat *(yetenek)* sahibi gençlere ehemmiyet veriliyordu. Ve bunlar, neferlikle kabul edilerek yavaş yavaş en yüksek rütbelere kadar ilerliyordu.

Mektepler gibi, sınıf teşkilatı yoktu. Acemi efrat, muhtelif saz ustalarının mahiyetlerinde yetişiyor, gösterdiği istidat ve kabiliyete göre terfi ediyordu.

Evvela bir bando ile işe başlayan Muzıkai Hümayun gitgide genişledikten sonra, şu san'at şubelerine ayrılmıştı:

1- Hiçbir hükümdar sarayında mevcut olmayan muazzam bir bando.

2- Yine, emsaline pek az tesadüf olunacak derecede zengin kadrolu bir orkestra.

3- Kırk kişilik bir gitara takımı.

4- En kıymetli hanende ve sazendelerden mürekkep zengin bir alaturka ince saz takımı.

5- Tiyatro dram heyeti.

6- Tiyatro komedi heyeti.

7- Yeni kukla takımı (bir alafranga, diğeri alaturka)

8- Hokkabaz takımı.

9- Kabakçı takımı.

10- Cambaz takımı.

11- Orta oyunu takımı.

12 Bunlardan tamamı ile hariç olan bir de müezzin takımı.

Bando her Cuma selamlığı ile bayram, kandil vesaire alaylarına iştirak ederdi. Cuma selamlıklarında Hamidiye Camisinin karşısındaki saat kulesinin dibinde yer alırdı. Tam ezan vakti padişah saraydan çıkarken evvela "Selam havası" ve sonrada padişah cami kapısına gelinceye kadar "Hamidiye marşı"nı çalardı.

Padişahın ecnebi misafirlere verdiği ziyafetlerde, yine bu bandonun bulunması adetti. O zaman da, en meşhur opera parçaları ile valslar, kadriller, mazurkalar terennüm ederdi.

Garp musikisine bihakkın vakıf olan Sultan Hamid, ekseriya çalınacak havaların bir listesini bando şefine gönderirdi. Bazen da muzikasının kudretine güvenerek : *"Ne arzu buyuruyorsa çalsınlar"* diye terennüm edilecek parçayı, onların zevkine terk ederdi. İstenilen

bir parçanın *"bilmiyoruz!"* diye reddedildiği vaki değildi.

Bando, çok geniş bir repertuara malikti. Avrupa'daki musiki hareketleri büyük bir ısrar ile takip edilirdi. Klasiklere çok geniş bir yer verilmekle beraber, yeni eserlerin güzideleri de ihmal edilmezdi.

HAREM-İ HÜMAYUN BANDOSU

Üçüncü Sultan Selim'in harem dairesinde tesis ettiği musiki meşkhanesine ne derecede ehemmiyet verdiğini – birkaç hafta evvel – arz etmiştim. Bu meşkhaneye memur, üstat Sadullah ağa ile Mihriban ismindeki gözdenin aşk macerasını da muhtasaran nakleylemiştim. Bu maceranın tesiri ile meşkhanenin vaziyeti biraz sarsılmış ise de, tamam ile ilgasına gidilmedi. Dilistan kalfa vesaire gibi kadın üstatlar tarafından meşklere devam edildi. Bir hayli kıymetli musikişinas kalfalar yetiştirildi. Mesela, Esma sultanın güzide cariyelerinden Tarçın Kalfa, tambur çalmakla temayüz etmişti.

II. Sultan Mahmud da, amcası lll. Selim gibi musikişinastı. O da, haremdeki meşkhaneyi bozmadı. Bilhassa alaturka musikiyi himayesi altına aldı. Yetişmiş olan kadın hanende ve sazendeleri teşvike başladı.

Haftanın bir iki gecesi, harem dairesinde fasıllarla geçiyordu. Sultan Mahmud bunların hepsini iştirak

ediyordu. Esasen sesi, pek güzeldi. Bilhassa, ser sazende Şevkidide Kalfa'nın azametli ve ahenktar tamburunun refakatiyle taksim ederdi. Fasıl heyetini teşkil eden kızlar, padişahın taksimlerinden çok hoşlanırlardı. Peşrevlerin akabinde, derhal taksim ricasında bulunurlardı. Sultan Mahmud'un âdeti idi. Bu ricalar başlar başlamaz;

— Bugün nezlem var. Okumayacağım, diye nazlanmak isterdi.

Lakin kızların ısrarına dayanamazdı.

Sultan Mahmud devrinde, alaturka musiki revaçta idi. Fakat Sultan Mecid, alafranga musikiye rağbet ettiği için, harem meşkhanesinin renk ve çeşnisi biraz değişti. Hatta sultan saraylarında bile, alafranga birer musiki meşkhanesi vücuda geldi. Bunların en mükemmeli, Sultan Mahmud'un hemşiresi Adile sultan sarayının meşkhanesi idi.

Az bir zaman zarfında bu meşkhane mükemmel bir takım vücuda getirmişti. Bu da, dört keman, bir viyolonsel, bir musikar bir çiter, bir kopse, bir klarnet den ibaretti.

Mamafih Adile Sultan, bu zevk ehli kadın, yalnız bu musiki takımıyla iktifa etmemişti. Keman, tambur, santur, ut ve deften mürekkep bir alaturka saz heyeti de yetiştirdi. Bu heyetin baş hanendesi kahveci Mustafa'nın sedası, ender bulunur bir harika idi.

Alaturka sazlarda, oyun havalarına da ehemmiyet veriliyordu. Kaba saz takımlarının neşeler saçan kö-

çekçeleri, curcunaları, tavşan havaları pek hoşa gidiyordu. Ve sarayda, takım takım rakkaseler yetişmesini temin ediyordu.

Çırağan sarayı yapıldıktan sonra, alt katındaki bir daire, meşkhaneye tahsis edilmişti. Meşke, bir hayli güzel sesli harem ağaları da rağbet göstermişlerdi. Sultan Mecit'in alafrangaya olan temayülü, saray kadınlarının da alakasını bu tarafa celbettiği için, Sultan Aziz devrinde de Garp musikisi Şark musikisine faik bir vaziyete geçti. Bu itibarla Çırağan meşkhanesinde de haftanın iki günü alaturkaya ve diğer günleri de alafranga musikiye hasredilmişti.

Bir aralık bunların arasına, bir de Arap musikisi karıştı. Mısır hıdivi Abbas Paşanın, sultan Mecid'in valdesi Bezm-i Alem Valde Sultan'a hediye olarak takdim ettiği bir ud, bir kanun, bir rübab ve iki deften mürekkep saz takımı ile birinin adı Zeynep, diğerinin adı seher olan iki Habeşi hanende cariye, saray kadınları arasında çok büyük bir rağbet uyandırdı.

Fakat saray meşkhanesinde asıl olan, alafranga musiki idi. Necip Paşa ile Kadri beyin nezaretleri altında biri orkestra diğeri bando olmak üzere iki takım teşekkül etti. Bunlar, sarayın en zeki ve en dilber cariyelerinden mürekkepti.

Bando takımı ile Necip Paşa bizzat meşgul oluyordu. Donizetti Paşa da, arada sırada meşkhaneye uğrayarak hâsıl olan terakkiyi kontrol ediyordu.

Orkestra takımı, en meşhur valsleri, kadrilleri, polkaları, manzurkaları geçmişlerdi. Şehrin piyasa

musikişinaslarına faik bir hale gelmişlerdi. Lakin asıl ehemmiyet verilen ve takdirlerle dinlenilen, bando takımı idi. Ve bu takımı teşkil edenler de, en göze çarpan, sülün gibi levent endamlı kızlardı.

Bu teşekküle, Haremi Humayun Muzika Bando Takımı adı verilmişti. Ve bunlara, erkek elbisesi giydirilmişti. Elbiseler, güvez rengi kadifedendi. Ceketlerinin yakaları, kolları, göğüsleri altın sırma ile yaprak işlenmiş olduğu gibi, pantolonlarının zırhları da, iki parmak kalınlığında sırma şeritli idi.

Göğüslerine, bir omuzdan diğer omuza kadar sırmalı bir kordon takıyorlardı. Kısa kesilmiş olan saçlarının üzerine de, yine elbiselerinin kumaşından, tıpkı fes gibi bir serpuş giyiyorlardı. Bu serpuşun kenarları da sırma işlemeli idi. Bilhassa tepedeki altın yaldızlı gümüş ferahi ile sırma tırtıldan mürekkep püskül, bu serpuşa büyük bir halâvet verirdi. Fotinler, parlak rugandan yapılmıştı. Bu kıyafetle görünen kızları bir anda çok genç delikanlılardan tefrika imkân bulamazdı

Bu harem bandosu- Mabeyni Humayun bandosunun adedi gibi – tam seksen kızdan mürekkepti. Bandonun şefine de – erkekler de olduğu gibi- tambur majör derlerdi.

Bando, harem dairesinde kadınların yaptığı bütün merasime iştirak ederdi. Kızlar, talimli bir asker kadar yürüyüş öğrenmişlerdi. Merasim salonuna, hayret verecek bir intizamla girerlerdi.

Tambur Majör, elindeki topuzlu sarı maden kaplama kumanda değneğini sağ elinin üç parmağı arasın-

da çevirerek merasim salonuna girerdi. Bando takımın da muntazam adımlarla onu takip ederdi. Tıpkı, erkek bandosunda olduğu gibi, önde klarnetler, arkada flütler, birinci borular, daha sonra büyük borular, trampetler, ziller ve nihayet davul bulunurdu. Japon şemsiyesi denilen küçük ve notalı çıngıraklardan mürekkep aletler de, bandonun iki tarafında dururdu.

Umumi marşları daima notasız çalarlardı. Lakin ya Padişah veyahut sultanlar tarafından ağır opera parçaları istenilirse, o zaman hemen sehpaları kurarlar, nota defterlerini açarlar, en titiz musikişinasları bile takdire mecbur edecek kadar bir doğrulukla, en güç havaları muvaffakiyetle çalarlardı.

Sultan Abdülhamid devrinde, adeta beynelmilel bir şöhret almış olan Musikai nenmileldan bahsetmek istiyorum. Fakat bu bahse girmeden evvel, Osmanlı saraylarında musikiye verilmiş olan kıymet ve ehemmiyeti kısaca mütalaa etmeyi faydalı buluyorum.

Mısırlı Mehmet Lala, Abdulkadir Meragi, Recep Çelebi, Tamburi Mehmet Çelebi, Neyzen Ali Hoca, Asri gibi eski musiki üstatların devirlerine kadar uzatmayacağım. Hatta üçüncü Selim devrinde, Çırağan âlemlerine zevk ve sefa bahşeden parlak saray ahenklerinin tasvirlerine de girişmeyeceğim. Sadece, eski devirlerin Musiki Üniversitesi sayılan meşhur Enderunu Hümayun denilen saray mektebinde, musikiye büyük bir yer ayrılarak hususi bir "meşkhane" açıldığını işaretle iktifa edeceğim *(yetineceğim)*.

Bu meşkhane yalnız Enderun talebesine tahsis edilmişti. Ve Üçüncü Sultan Selim devrinde kadar da,

yalnız eski üstatların ağır bestelerini ve birtakım tekke ilahilerini meşk etmek sureti ile musikişinaslar yetiştirdi. Fakat bütün bu çalışmalar, mahdut ve muayyen bir çerçeve dâhilinde cereyan etti. Pek fazla bir terakki eseri gösteremedi.

Fakat ilahi bir san'at istidadına malik olan Üçüncü Selim'in tahta çıkmasından sonra başlayan ıslahat arasında, Enderun mektebine de ehemmiyet verildi. Ve gitgide inkişaf ederek nihayet, "Türk Musikisinin altın devresi" denilen merhaleye erişti. Musahip Hatif Efendi, Musahip Sait Efendi, "Küpeli Çavuş" denilmekle maruf *(bilinen)* Musahip Abdi bey, bugün bile ulvi bestelerini büyük bir hayranlıkla dinlediğimiz Dede İsmail Efendi, Tamburi Numan Ağa, rabbani sedası ile dinleyenleri mest eden Sadullah Ağa vesaire gibi emsalsiz musiki üstatlarının yetiştirdiği talebeler, Türk musiki âlemine revnak *(parlaklık)* veren büyük üstatların inkişafını *(ortaya çıkmasını)* temin eylemişti.

Bu musiki meşk hanesinde, başlıca iki sınıf görünüyordu. Birinde, sarayın küme fasıllarına iştirak eden musikişinaslar yetişiyordu. Diğerinde de dini musiki dersleri veriliyor; bu sınıftan neş'et edenler *(yetişenler)*, hünkâr müezzinleri zümresine iltihak ediyordu.

Üçüncü Selim, gitgide kuvvetlendirdiği musiki cereyanını bu seviyede bırakmamıştı. Sarayın Harem dairesinde de, kadınlara mahsus olmak üzere ayrıca bir musiki meşkhanesi açtırmıştı. O devirde saray kadınları arasında da musikiye karşı büyük bir meyil ve rağbet vardı. Hatta Dilistan Kalfa'nın besteleri, sarayın

hudutlarını aşmış, şehirde bile takdirler kazanmıştı.

Üçüncü Selim, Harem dairesinde açtığı meşkhanenin başına, Sadullah Ağa'yı geçirdi. Bu zat yalnız sedasının harikuladeliği ile değil, ahlakının salabet *(katılık)* ve fazileti ile de ayrıca bir mümtaziyete *(üstünlüğe)* malikti. Böyle olmakla beraber, Sultan Selim'in en sevgili gözdelerinden, Mihriban isminde bir kızın kendisine izhar ettiği *(gösterdiği)* aşka tahammül edemedi. Mukabele gösterdi. Az kalsın, bu hadisenin cezasını, hayatı ile ödeyecekti. Fakat Padişaha hitaben bestelediği bir şarkı, kendisini ölümden kurtardığı gibi sevgilisi ile birleşmesine imkân verdi.

Enderun Musiki Meşkhanesi, 1241 senesinde, artık tam manasıyla kemalini bulmuştu. O devrin en yüksek ve zengin ailelerinin evlatları bile, o san'at mektebinin feyzinden istifade edebilmek için Enderun'a koşuyordu. Ve bu mektepten yetişenler Padişaha musahip, çavuş, başçavuş, gibi sarayın mühim hizmetlerine tayin olunuyordu.

Burada, yalnız musiki meşk etmekle de vakit geçmiyordu. Haftanın muayyen günlerinde, saray erkânına ve hariçten gelen mühim zevata konserler veriliyor, bazı gecelerde, yatsı namazından sonra, yetişkin talebeler arasında müsabakalar tertip ediliyordu.

Saray, adeta bir musiki akademyası halini almıştı. Sarayburnu'nda, üzerinden köprü geçen şimendifer hattının üst tarafında Serdab isminde küçük bir köşk vardı. Türk mimarlık ve tezyinatçılığın en enfes bir eseri olan bu köşkün üç köşe salonu Türk musikisinin

bedii bir unsur ve ahenk meşheri halini almıştı. "Küme fasılları" bu salonda icra ediliyordu. Kırk ve bazen de elli üstattan mürekkep olan bu fasıllara, san'atkar Padişah da tamburu ile refakat ediyordu. Yerlere yayılmış olan ihramların üzerine bağdaş kurmuş olan o aksakallı üstatlar, başlarındaki kavukları, ağır ve sakin tavırları, ihtişam ifade eden san'at vakarlarıyla efsanevi âlemler canlandırıyordu.

Osmanlı hanedanının ekseri azası, musikişinastı. Üçüncü Selim'den sonra saltanat mevkiine geçen Sultan Mahmud da musiki meftunlarından olduğu için, Enderun Musiki Meşkhanesi vaziyetini bozmadı. Amcasının büyük eserini muhafaza etmek için pek çok çalıştı.

Sultan Selim devrinin üstatları, artık ihtiyarlamışlardı. Sarayda artık eski musikişinaslar bir hayli azalmıştı. Sultan Mahmud'un küme fasılların da, bazen sultan zamanında olduğu gibi şehirden davet edilen musiki üstatları iştirak ediyorlardı. Bu meclislere asrın saz ve söz sahiplerinden Beşiktaş Mevlevihane'sine mensup Yusuf Dede, Abdülkadir Dede, Mahmud Dede Efendilerle Yenikapı Dergâhı, Şeyhi Abdulbaki Dede, Kasımpaşa Mevlevihane'si Şeyhi Şemsettin Dede, Keresteci Zade Nuri Dede, meşhur Veli efendi Zade, Emin Molla Bey, Şemsettin Molla Bey, Devlet Kethüdası İbrahim Nesim Efendi, Sır kâtibi Ahmed faiz Efendi, Halil Paşa Zade Ahmed Muhtar Bey, Hünkâr İmamı Tatar Hafız Ahmed Kamil Efendi, Cennet Filizi Abdulkerim Efendi gibi müstesna zevat da iştirak ediyorlardı.

Bütün bu muhteşem musiki âlemlerinin başlıca nazımı, Musahip Sait Beydi. Tatlı dilli, güler yüzü, emsalsiz zarafeti haiz olan nükteleriyle İkinci Sultan Mahmud'u teshir etmiş olan bu zat, ayni zamanda, musiki Meşkhanesinin hamisi idi.

Sait Bey, Dede İsmail Efendiden aldığı ilham ile bu Meşkhaneye yepyeni bir şekil verdi. Bu şekil, Sultan Mecid devrinde esası kurulan "Muzıkai Hümayun"a kadar aslından ve revnakından hiçbir şey kaybetmeyerek devam etti.

BİR HAREM MASALI (SADULLAH AĞA)

Padişah III. Selim, başını kapıya çevirdi. Elinde, yemiş tepsisi ile gelen genç kızı görünce, vakur ve azametli çehresinde, tatlı bir tebessüm belirdi. Birdenbire, içinden kaynayan bir sesle:

— Gel Mihriban. Kaç gündür, seni pek özlemiştim, dedi.

Bu iltifata mazhar olan kız, sevincinden kıpkırmızı kesildi. Ayaklarının uçlarına basarak, Padişah'ın önüne ilerledi. Elindeki meyve tabakları ile dolu altın tepsiyi, sedef işlemeli bir Şam taburesinin üzerine koyduktan sonra, ellerini göğsünün üzenine kavuşturarak bir iki adım geri çekildi. Bir musiki ahengi kadar tatlı ve tannan *(tınlayan)* bir sesle:

— Aslanım! Mademki özlediniz, ferman buyurmalıydınız, diye, mukabele etti.

III. Selim'in esmer ve uzun simasındaki tebessüm, biraz daha genişledi. Kaç günden beri kendisini muzdarip eden hâdiselerden sonra, ilk defa olarak hissettiği bir neş'e ile konuşmasına devam etti:

— Sitem edersin, Mihriban. Fakat gaileden hâli kalınmıyor ki. Gel şuraya, yanıma gel...

Mihriban, ayaklarının ucuna basarak, padişahın oturduğu sedire ilerledi, işaret ettiği yere, ilişmek istedi. Fakat III. Selim, samimî bir nezaketle, Mihriban'ın elinden tutarak hafifçe kendine çekti.

— Otur, rahat otur. Bu gece, şu lâtif mehtabın zevkini, seninle paylaşmak istiyorum, dedi.

Genç kız, padişahın bu iltifatından büyük bir heyecan duyarak başını açık pencereye çevirdi.

Hassas ruhundan taşan bir vecd ile:

— Hoş... Hakikaten pek hoş, aslanım, diye, söylendi.

Dışarıda, mehtabın coşkun nurları kaynaşıyordu. Rumelihisarı'na doğru uzanıp giden koyu lâcivert denizin üzerinde, altın alevler parıldıyordu.

Şimdi, ikisi de susmuşlardı. İçlerine sığmayan heyecanlarını güç zapt edebilerek hayran nazarlarını o altın alevler üzerinde gezdiriyorlar, bu temaşanın ruhlarına verdiği zevki, büyük bir hassasiyetle paylaşıyorlardı.

Bu sükûtu, III. Selim bozdu:

Kayıklarda, mehtap sefasına çıkmışlar...

Mihriban, gözlerini Selim'in ince ve zarif simasına çevirdi. Onun, düşük göz kapaklarının altında, baygın bir ifade ile pırıldayan nazarlarına gülümseyerek:

— Mehtaptan daha parlak olan huzur-u şahaneniz-

den de nur almak istiyorlar, diye mukabele etti.

Selim, cevap vermedi... Mihriban'ın sedef gibi parlak ve beyaz elini, kendi ellerinin arasına alarak manalı bir tebessüm ile yetindi. Bu tebessüm o kadar manalıydı ki Mihriban, kendisini derin bir aşkla seven padişahın:

— Sen, ne ince, ne hassas bir kadınsın? Seni, bütün gözdelerime tercih ettiğim için, ne büyük isabet ediyorum, demek istediğini hissetti, tatlı bir sevinçle titredi.

❖

Mamafih, Mihriban yanılmamıştı. Her mehtapta, Küçüksu koyunu dolduran kayık ve sandallar, bu gece, buradaki küçük sarayın önüne toplanmışlar, orada dolaşmağa başlamışlardı. Eğer küçük sarayın önünde kol gezen bostancı kayıklarından korkmasalar, tamamı ile sahile yaklaşacaklardı. Çünkü mehtap temaşası için, bugün birdenbire bu küçük kasra gelen padişahı görmek istiyorlardı.

Kayıklardan, türlü türlü saz ve şarkı nağmeleri yükseliyordu. Türk musikisinin o "altın devri" bu göz alıcı mehtap altında, bütün hassasiyetini gösteriyordu.

O gün III. Selim'in birdenbire oraya gelişi, herkese neş'e vermişti. Bütün musiki meftunları, o gece sarayda bir "küme faslı" yapılacağını ümit ederek, oraya dökülmüşlerdi.

Hâlbuki günlerden beri Mısır meselesi ile meşgul olarak üzüm üzüm üzülen padişah, bu geceyi sükûn ve istirahatle geçirmeyi arzu etmişti. Yalnız, Beşiktaş sarayından buraya naklederken, Topkapı sarayından da sevgili gözdesi Mihriban'ı getirtmiş. Onunla baş başa kalarak üzüntülerini biraz unutmak istemişti.

Fakat halk, Padişah'ın düşüncelerinden haberdar değildi. Onun için, bir taraftan küme faslını bekleşirlerken, diğer taraftan da kalplerinin coşkunluklarını, hassas musiki ahenkleri ile altın devrinin hükümdarına duyurmak istemektelerdi.

❖

Padişah, birdenbire irkildi. Denizden, davudi ve ilâhî bir ses yükselmişti. Selim, heyecanla Mihriban'a dönerek:

— Dinle, dedi.

Kayıklar, bir kayığın etrafına toplanmışlardı. Derin bir sükûn içinde, şu şarkıyı dinliyorlardı:

Bir pürrü cefa,
Hoş dilberdir.
Müptelâyım,
Hayli demdir.
Elbet gönül,
Arzu eder.
Şeftalisi,

Her dem terdir[9]
Öpebilsem,
Sevebilsem...
Gül yanağı
Her şeb terdir.

Şarkının nakaratının oynak ve tannan nağmeleri dalga dalga etrafa yayılırken, Mihriban Padişah'ın ellerinin üzerine eğildi. Ateşler içinde yanan gül gül yanaklarını, III. Selim'in nerm *(yumuşak)* ve nâzik ellerine sürerek:

— Aslanım, bana yaptıkları şarkı, bu şarkıyı bu geceki kadar zevkle, lezzetle dinlememiştim, aslanım, dedi.

Selim, aynı heyecanla söylendi:

—Fakat okuyan da cidden enfes okuyor. Bak. Dinle,

Şarkı, ilahî bir ahenkle yükseliyor ve devam ediyordu:

Yalvardıkça,
İnat eder.
İnsaf eyle,
Gayri yeter.
Üzerine, pek varamam,
Korkarım ki,
Kaçar gider.

Selim, başı daha hâlâ ellerinin üzerinde duran Mihriban'a doğru eğildi. Tatlı bir gülüşle:

— Öyle mi... Kaçar gider misin, Mihriban? Dedi

9 Ter: Taze. Z.Ş.

Mihriban, hararet taşan yanaklarını, Selim'in sedef kadar parlak ellerine sürerek, iniltili bir sesle:

— İmkân mı var, aslanım... Allah, sizin ayaklarınızın dibinde canımı alsın, diye cevap verdi.

Şarkının nakaratı, bu mehtaplı gecenin sükûnu, içinde, akıcı bir ahenkle sürüklenip gidiyordu:

Öpebilsem,
Sevebilsem.
Gül yanağı,
Her şeb terdir.

Şarkıyı, candan bir alâka ile dinleyen padişah, derin bir hayranlıkla:

— Harika! Cidden harika! Şimdiye kadar, bu derecede düzgün okuyuş işitmedim, diye, söylendi. Ve sonra, birdenbire başını oda kapısına çevirerek:

— Kim var orada? Diye seslendi.

O anda kapı açıldı. İçeriye, yakasından topuklarına kadar "hizmet hırkası"[10] giymiş olan bir "nöbetçi kalfa" girdi:

— Ferman buyurun, aslanım, dedi.

Padişah kendisinde pek ender görülmüş olan telâşlı bir ifade ile:

— Denizde, kayıkların ortasındaki kayıkta, bir adam şarkı söylüyor, Tez, korkutmadan, incitmeden, onu bana getirsinler, emrini verdi.

10 Saraylarda, padişah, sultan ve şehzadelerin kapılarında gece nöbeti bekleyen kalfalar, uzun bir dikişli hırka giyerlerdi, Buna "hizmet hırkası" denilirdi. Z.Ş.

Nöbetçi kalfa, kapıdan fırladı. Merdivenleri, koşa koşa inmeye başladı. "Selâmlık" dairesine açılan "mabeyn" kapısının önünde, birkaç haremağası ayakta durmuşlar, konuşuyorlardı. Kalfa, koşarak bunlara yaklaştı.

— Hey, lalalar, burada durup ne konuşuyorsunuz? Efendimiz, ferman buyururlar, denizde, kayıkların arasında bir adam şarkı söylermiş. Tez, efendimiz onu istiyor, diye, bağırdı.

Harem ağaları, hemen mabeyin kapısını açtılar. Selâmlık dairesindeki nöbet odasına koştular. Gürültü ile odaya daldıkları zaman:

— Bre adamlar, yavaş! Ne saygısız mahlûklarsınız, diye, bir azar karşısında kaldılar.

Harem ağalarını azarlayan adam, açık pencerenin önünde duruyor. Oda, denizden gelen o raksan *(raks eden)* ve tannan *(tınlayan)* sadayı, büyük bir zevkle dinliyordu. Harem ağalarının gürültü ile gelişi, bu tatlı zevki ihlâl etmişti. Bu zat, padişahın "Musâhib" lerinden[11] ve o devrin en mühim musikişinaslarından Sait Bey idi.

Sait Bey; zevkinin ihlâl edildiğinden dolayı harem ağalarını haşlamakla beraber, onların böyle telâşla gelmelerinde bir sebep olduğunu anladı. Derhal kendini toparladı. Konuşmaya başladı:

— Arı gibi, buraya ne üşüştünüz. Ne var?

— Efendimiz, ferman buyurmuşlar. Denizde, şarkı

11 "Musâhib"ler, padişahların hususî hizmetlerinde bulunan kimselerdir. Başlıca vazifeleri, padişahın İradelerini, lâzım gelenlere tebliğ etmektir. Bu itibarla musâhibler, sarayca en nüfuzlu şahsiyetlerdir. Z.Ş.

söyleyen bir adam varmış. Tez onu istiyorlarmış.

Sait Bey, neş'eli bir kahkaha attı:

— Zaten ben de, efendimizin bu iradesini bekliyordum... Böyle bir sadayı işitirler de, haber edebilirler mi, hiç? Diye mırıldandı.

Sonra, sedirin kösesinde, azametle çubuk içen bostancıbaşı'na dönerek:

— Mevlâna, kalk... Sana iş çıktı... Şu mübarek zatı getir de, yüzünü görelim. Zira ben de merak içindeyim, diye bağırdı.

Bostancıbaşı, derhal çubuğunu bıraktı. Yerinden fırladı. Süratle rıhtıma çıkarak, orada duran üç çifte "hizmet" kayığına atladı, ayakta durup dümenin uzun yekesini kavradı. Gözlerini, mehtabın altın dalgaları üzerinde kaynaşan kayıklara gezdirerek:

— Çek, bre, diye, bağırdı.

Kayık, kürek sularının köpükleri arasından, göz alan bir süratle ileri doğru atılıyordu. Ve kayıktaki şarkı da, daha gür, daha şirin bir sesle devam ediyordu:

Bari bir tenhada bulsam
Cevre sebep,
Nedir; sorsam.
Oynayarak, Usul ile.
Gerdanından, buse alsam.
Öpebilsem,
Sevebilsem.
Gül yanağı

Her şeb terdir.

Şarkının son nakaratı henüz bitmişti... Birbirine kenetlenmiş olan kayıklar arasından:

— Eyvah! Bostancı başı geliyor... Aman, dağılalım. Sesleri yükseldi.

Orası, birdenbire kaynaştı. Kayıklar, birbirine karıştı. Yol bulanlar, küreklere asılarak kaçıyorlardı.

Padişahın emri, birkaç ağızdan geçerek bostancıbaşı'na gelinceye kadar şeklini kaybetmişti. Buna binaen bostancı başı, şarkı söyleyen adamı ne maksatla alıp saraya getireceğinin farkında değildi. Şu anda düşündüğü bir şey varsa o da, o adamın savuşmasına meydan vermemekti. Buna binaen, top gibi gürleyen bir sesle:

— Hey, kayıklar! Herkes olduğu yerde kalsın. Kımıldayanın kayığını batırırım, diye bağırarak herkesin kalbini titretti.

Bostancı başı, Boğaz halkının en korktuğu bir şahsiyetti. Eğer o bir adama kızacak olursa, yalnız kayığını değil, bir anda ocağını da batırabilirdi... Bu düşünce ile birdenbire eller küreklerden çekildi. Biraz evvelki telâşlı sesleri, derin bir sükût takip etti.

Bostancı başı, ayakta duruyordu. Elindeki uzun dümen yekesini, sağa sola bükerek, kayıkların arasına giriyordu. Ve yüksek sesle, soruyordu:

— Kimdi o şarkı söyleyen? Hangi kayıktaydı? Çabuk, söyleyin...

Herkes susuyor ve korkudan titriyordu.

Bazı kayıklar, hafif hafif küreklerini oynatıyorlar... Usullacık sıvışmaya çalışıyorlardı.

Böylece, kayıklar açılmışlardı. İçinde, üç kişi bulunan bir kayığı, yalnız bırakmışlardı.

Suallerine cevap alamayan bostancı başı, artık kızmaya başlamıştı, öfkesini ifade eden bir sesle:

— Kimdi, o danalar gibi haykıran herif, be! diye, bağırdı.

O zaman, ortada yalnız kalan kayıktan, titreye titreye bir adam ayağa kalktı. Boynunu büküp ellerini önüne kavuşturarak:

— Ben idim, devletlûm! Bilmeyerek bir kusur ettimse, af buyurun, diye, yalvarmaya başladı.

Bostancı başı, derhal kayığını o kayığa yanaştırdı.

— Atla. Çabuk atla... Saraya gideceğiz, diye, homurdandı.

Zavallı adamcağız, şaşırmıştı.

— Aman ağam, etme... Bir daha ağzımı açarsam, dilim kurusun... Bırak beni de şuradan yıkılıp gideyim, diye, ağlamaya başladı.

Padişahın emrini geciktirmek istemeyen bostancı başı, sert bir sesle:

— Atla, be herif... Onu, vakti ile düşüneydin de, burada bar bar bağırarak, efendimizi rahatsız etmeseydin!

Diye homurdandı. Ve onun atlamasını beklemeden, çelik gibi elleri ile adamcağızın yakasına yapıştı.

Çekti, kayığına aldı.

Musâhib Sait Bey, sabırsızlıkla sarayın rıhtımında dolaşıyor, gözlerini, her an biraz daha sahile yaklaşan kayıktan ayırmıyordu.

Nihayet, kayık geldi. Sahile yanaştı. Sait Bey, derhal eğilerek:

— Gel bakalım, hazret, diye, elini o adama uzattı.

Kayıktan, çekti çıkardı. Bu iltifat, korkudan tiril tiril titreyen adamcağızın kalbinde, derhal bir ümit uyandırdı. Hemen, Sait Bey'in ellerine sarılarak:

— Aman efendim! Bir hatadır, işledim. Arkadaşların ısrarlarına dayanamayarak, bir şarkı söylemek küstahlığını gösterdim. Allah rızası için, beni af buyurunuz, diye, yalvarmaya başladı.

Sait Bey, o kadar heyecan içindeydi ki, derhal bir eli ile o adamın elini yakaladı, öteki eliyle de omzunu okşadı. Kulağına eğildi:

— Anlaşıldı. Bostancı başı, seni biraz fazlaca korkutmuş... Fakat müsterih ol. Mesele, korktuğun gibi değil... Efendimiz, senin sesini işitmişler. Okuyuşunu beğenmişler. Onun için, buraya getirilmeni ferman ettiler... Gel bakalım, dedi. Onun koluna girerek, alelacele "nöbet odası"na[12] sürükledi. Orada bulunan harem ağalarından birine:

— Koş... İçeriye haber ver. Efendimizin ferman buyurdukları zat, geldi, dedi. Sonra, kapıdaki hademelerden birine:

12 Nöbetçi olan saray erkânının, beraberce oturarak padişahın emirlerini bekledikleri oda. Z.Ş.

— Çabuk, ağaya bir aşlama şerbet getirin. Helecanı yatışsın, diye, seslendi.

Ondan sonra da, daha hâlâ şaşkın bir halde etrafına bakınan adamcağıza dönerek, pencerenin önündeki sediri gösterdi. Konuşmaya devam etti:

Buyur ağa, otur... Söyle bakalım, adın, nedir?

— Sadullah...

— Alâ... Şarkını, ben de dinledim. Maşallah, Tebarek Allah... Cidden lâtif bir sese maliksin. Okuyuş tavrın da, hakikaten takdire şayan... Aman, dikkat et. Şayet efendimiz bir şey okumanı ferman buyururlarsa, sakın helecana kapılıp ta, tavrını bozma. Mümkün olduğu kadar, serbest bulun.

Sadullah, ellerini iki tarafa açtı. Mütevekkilâne bir eda ile boynunu bükerek:

— Huzuru hümayunda ağzımı açmak haddim değil amma. Şayet ferman buyurulursa Allah, utandırmasın, diye, mırıldandı.

Sadullah'ın gösterdiği bu safiyane hareket, Sait Beyin hoşuna gitti. Hademenin getirdiği aşlama nar şerbetini, son damlasına kadar Sadullah'a içirdi. Gelirken, korku ve telâşla perişan bir hale giren kılık ve kıyafetini tanzim ettirdi. O esnada da, içeriye haber vermek için giden harem ağası, koşa koşa geldi.

Buyurun... Efendimiz, bekliyorlar, dedi.

Mabeyin kapısından, harem dairesine geçtiler. Birkaç harem ağası, önden gidiyorlar, ellerindeki gümüş saplı kırbaçları yerlere vurarak:

— Destuurr! Diye, sesleniyorlardı.

Musâhib Sait Bey ile, Sadullah da, başlarını önlerine eymişler, onları takip ediyorlardı.

Üst kata çıkan merdivenin başında, başını bir şal ile örtmüş olan "hazinedar usta" karşıladı. Parmağının ucu ile bir kapı göstererek:

— Buraya buyurun, diye, mırıldandı.

Bu oda, padişahın bulunduğu odaya bitişikti. Aradaki kapı açılmış, önüne sedef işlemeli, bir kafes paravan çevrilmişti.

Sait Bey ile Sadullah, bu odaya girdiler. Padişah tarafından gelecek emri beklediler.

Bu emir, gecikmedi. Hazinedar usta, paravanlı kapıdan girerek, Sait Bey'in kulağına eğildi:

— Efendimiz, bir şey okunmasını ferman buyuruyorlar, dedi.

Sait Bey, hafif bir fısıltı ile aynı emri Sadullah'a tebliğ etti:

— Efendimiz, bir şey okumanı ferman buyurmuşlar... Otur da oku... Aman, serbest bulun, dedi.

Sadullah sol tarafını paravana çevirerek, diz çöküp oturdu.

Sait Bey de, paravana doğru yaklaşarak, divan durdu.

Bir an, sükûtla geçti. Sonra ağır, vakur ve tannan bir şada:

Dosssst...[13]

Diye, yükseldi.

"Dost" kelimesi ile başlayan bu sada, o kadar müessirdi ki, Padişah, takdir ifade eden bir nazarla, gözdesi Mihriban'a baktı. Ve sonra, omzunu, kapının kenarına dayayarak büyük bir dikkatle, Sadullah'ı dinlemeğe başladı.

Sadullah'ın sesi, perde perde yükseliyordu.

Ve şu Durak'ı söylüyordu:
Vechi yâre dûş olan
Âlemde seyran istemez.
Canını cânane teslim eyleyen,
Can istemez.
Bu misafirhanenin fâniliğin
Fehmeyliyen.
Hanei kalbinde Haktan,
Gayri mihmân istemez...

13 Sadullah Ağa'nın, III. Selim'in huzurunda söylediği ilk şarkı hakkında ihtilâf vardır.

Sarayın eski adamlarından bazıları şöyle rivayet ederler: Selim, Sadullah'a bir şarkı okumasını emrettiği zaman Sadullah;

O gül endam bir al şala bürünsün, yürüsün.

Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün, yürüsün.

Şarkısını okumuş.

Padişah şarkıyı hayretle karşılamış:

— Bu şarkının güfteleri, "Şair Vâsıf"ındır. Acaba, bestesi kimin?

Diye sormaya mecbur kalmış.

Sadullah, III. Selim'in karşısında mütevaziane eğilmiş:

— Âcizane, kulunuz besteledim şevketlûhünkârım, diye cevap vermiş.

Bunun üzerine padişah bir kat daha hayret göstermiş:

"Yaaa, senin hâ... Şu halde sen, çok büyük bir istidada maliksin. Seni Enderun çavuşluğu ile maiyetime aldım. Çalış. Küme fasıllarına iştirak et." diye emir vermiş. Z.Ş.

Her nağmesi, engin deniz dalgaları gibi çağlayan Sadullah'ın sesi, sarayın altın yaldız işlemeli tavanında, pencerelerin, büyük camlarında, avizelerden sarkan billur parçalarında ahenktar ihtizazlarla akisler yaptıktan sonra, kalplerde coşkun heyecanlar yaratan bir kararla sönüp gidiyordu.

III. Selim, âdeta kendinden geçmişti. Hassas Padişah'ın rengi, soluvermişti.

Paravanla Sadullah'ın arasında divan duran Musâhib Sait Bey de başını göğsüne eğmiş, boynunu bir tarafa bükerek gözlerini bir noktaya dikmiş, mest olup gitmişti.

Bu derin sükût, birkaç saniye devam etti. III. Selim, musikiye olan meftuniyetini gösterdi. Hükümdarlık vakarını bir tarafa atarak, paravanı geçti. Odaya girdi.

Sait Bey, ayağa kalkması için Sadullah'a işaret etti. Ve sonra, padişahın söyleyeceği sözleri bekledi. III. Selim, doğrudan doğruya, Sadullah Ağa'ya hitap etti:

— Hûda, nefesini arttırsın. Lâtif sadan var.

Yaylanmış gibi yerinden fırlayan ve padişahın bu hitabından duyduğu heyecanla şaşıran Sadullah, titreye titreye kekeledi:

Allah, şevketlû efendimize tükenmez ömürler ihsan buyursun, Padişah'ım. Huzuru şahanenizde, kulunuzun ağız açmam haddim değildir. Ancak fermanı hümayununuzu yerine getirdim.

—Kimlerden meşk ettin?

— Belli başlı kimseden meşk etmedim, şevketlûm... Ancak, musikiye karşı, büyük bir meylim var.

— Yalnız meyil değil,. Çok büyük bir istidadın da var. Bu istidat, lâyık olduğu mertebeyi bulmalıdır.

— Ferman buyurursunuz, Padişah'ım.

— Adın ne?

— Sadullah, kulunuz.

— Ne ile geçiniyorsun?

—Sultanım! Pederden kalma, bir iki kırık dökük dükkanım var, onların kiralarıyla sayei şahanenizde, onların iradiyle *(geliriyle)* geçinir ve daima şevketlû efendime dua ederim,

—Seni, Enderun hümayunuma aldım.

—Allah, ömrü şevketinizi müzdat buyursun, padişahım.

—Seni... "Çavuş" yaptım.[14]

Sadullah, şaşırdı. Padişahın birbirini müteakip izhar ettiği bu teveccüh, aklından ve hayalinden geçmesine imkân olmayan büyük bir ikbaldi... Derhal III. Selim'in önünde yerlere kapandı:

— Padişahım! Bu lütuflarının şükrünü eda edecek söz bulamıyorum, diye, mırıldandı.

Tophane'den Galatasaray'a çıkan "Boğazkesen" yokuşunun sol tarafında, kısmen harap olmuş, "büyükçe" bir ev bulunuyordu. Sadullah, bu evde oturuyordu.

14 Topkapı sarayında bulunan (Enderûnu Hümâyûn) eski devirlerin en yüksek ilim ve irfan müessesesi idi. Devlet erkânının ekserisi oradan yetişirdi. Enderûn'da uzun seneler çalışanlar, *(Çavuş)*'luk rütbesine nail olurlardı. Ve böylece, sarayın erkânı arasına karışmış bulunuyorlardı. Z.Ş.

Sadullah'ın ailesi, Ankara köylülerindendi. Pederi, genç yaşında İstanbul'a gelmiş, ticaret işlerine girişmişti. Kazandığı paralarla ufak tefek bir kaç irat *(gelir getiren mülk)* aldıktan sonra, artık işten çekilmişti. Vefatına kadar, bu iratlarla geçinmişti.[15]

Pederinin vefatından sonra, bu iratlarla Boğazkesendeki ev, Sadullah'a intikal etti. O da babası gibi bu iratlarla geçindi. Çünkü onun hassas ve sanatkâr ruhu, ticaret vesaire gibi maddî işlerle uğraşmağa müsait değildi.

Sadullah'ın sesi, dinleyenleri mest ve hayran edecek derecede güzeldi. Aynı zamanda, büyük bir musiki istidadına da *(yeteneğine de)* sahipti. Buna binaen, daha pek küçük yaşında, musikiye temayül gösterdi. Buna, yaşadığı devir de müsaitti. "Lâle devri"inden itibaren canlanmaya başlayan Türk musikisi, onun gençlik zamanında artık bütün inkişafını *(gelişmesini)* göstermişti.

"Patrona Halil" isyanı, III. Sultan Ahmet ile onun sevgili veziri damat İbrahim Paşanın yarattığı musiki hayatını tamamı ile öldürememişti. Cehlin ve taassubun kanlı ayakları altında ezilen Türk musikisi, kısa ve korkunç bir gerileme devresi geçirdikten sonra, tekrar dirilmişti. Ve yalnız dirilmekle kalmayarak, hayrete şayan bir sür'atle kudret ve kuvvetini göstermişti.

Birinci sultanı Hamid'in felâketlerle geçen kasvetli devrinden sonra, III. Selim tahta çıkar çıkmaz, İstanbul'un hayatında bir değişiklik başlamıştı. Vâkıa bu değişiklik, Lâle Devrinin coşkun neşesiyle muka-

15 Eski saraylıların naklettiklerine göre

yese olunamazdı. Fakat yine "Sâdâbad" şenlenmişti. Ve yine Boğaz'ın zümrüt gibi yeşil sahillerinden taşan bülbül seslerine, ahenktar sazlar ve davudi gazel sadaları cevap vermekteydi.

Sadullah da, kendini bu cereyana kaptırmıştı. Birkaç parça iradından gelen mütevazı varlığıyla kanaat ederek, saz âlemlerinin peşinden koşmağa başlamıştı.

Kâğıthane, Veliefendi, Çamlıca, Emirgan korusu, Beykoz çayırı gibi seyir yerlerinden, mehtaplı gecelerde boğazın safa ve zevklerinden geri kalmıyordu. Gür ve davudî sadasının etrafında da, daima takdirkârları toplanıyordu.

Tabiat ona, emsalsiz bir lütuf bahsetmişti. İlahi sesi, kıymet biçilmesine imkân olmayan bir cevherdi. Fakat o, sakin ve mütevazı bir ruha malikti. Varlığının, kıymettar bir cevher olduğundan, zerre kadar mağrur değildi.

Padişah III. Selim, musikiye son derecede rağbet gösteriyor. Musiki ile alâkadar olanları, in'am ve ihsanlarına gark ediyordu, musikiye az çok mensup olanlar, bu fırsatı kaçırmıyorlardı. Kendilerini padişaha duyurabilmek için, türlü türlü vasıtalara başvuruyorlardı.

Sadullah, zamanının bu modasından istifadeyi aklından bile geçirmemişti. Sırtında, rengi solmuş bir aba, başında perişan bir destar *(sarık)* olduğu halde yaşamayı hoş görüyor, bütün gençliğini, hassas ruhunun ilham ettiği terennümlere hasrediyordu.

Otuz beş yaşına geldiği halde henüz dünya evine de girmemişti. Bütün ailesi efradı, kendinden birkaç yaş

büyük olan hemşiresi Fatma ile Pamuk isminde genç ve Habeş bir cariyeden ibaretti.

Çok gariptir ki, Fatma da izdivaç etmemişti. O da, o büyük ve harap evin münzevi bir köşesinde, bütün hayatını kardeşi Sadullah'la baş başa yaşamayı tercih eylemişti.

Fatma'nın, kardeşine karşı büyük bir muhabbeti ve bu muhabbet derecesinde de zaafı vardı. Sadullah, arkadaşları ile ne zaman bir eğlenceye gitmeğe hazırlansa:

— Kuzum kardeş, geç kalma... Gözlerimi yollarda bırakma, diye, yalvarırdı.

❖

Nitekim naklettiğimiz vak'a gecesinin günü Sadullah, Anadoluhisarı'nda ikamet eden "Küçük Mehmet" ismindeki arkadaşına misafir giderken Fatma sokak kapısına kadar inmiş:

— Kuzum, kardeş... Yarın sabah erken gel. Beni merakta koma, diye, rica etmişti.

Sadullah Ağa da hemşiresine hürmet ederdi. Onu, hiçbir suretle üzmek istemezdi. Her zaman olduğu gibi, bu defa da hemşiresine teminat vermişti:

— Merak etme, abla. Yarın, öğleden evvel inşallah buradayım... Haydi, Huda'ya emanet olun, diye, veda ederek, çıkıp gitmişti.

Fatma, müsterihti. Akşam yemeğini Pamuk ile karşı karşıya yedikten sonra yatsı ezanını bekledi. Kılıçali camisinin minarelerinden ezan sesleri yükselirken Pamuk seccadeyi serdi. Fatma; namazını kıldıktan sonra, mutadı veçhile *(adet olduğu gibi)* uzun uzun dua etti. Bu dua sırasında:

— Ey bâri Hûda... Sadullah kulunu kazadan, belâdan, kem dilden, kötü sözden, düşman şerrinden muhafaza buyur. Biricik desteğimi, elimden alma, diye, her namazdan sonra diline vird ettiği duayı tekrar eyledi. Ondan sonra, kalbi tamamile rahat ve huzur içinde olarak yatağına girdi.

Bu saf kadın, Küçüksu kasrında cereyan eden hâdiselerden haberdar değildi. Masum ruhu tamamiyle müsterih olarak uyurken, birdenbire sokak kapısı çalınmaya başladı. Fatma, telâşla uyandı. Yatağından fırladı. Bu, vakitsiz kapı çalınmasından helecana kapılarak pencerenin kafesini araladı:

— Kim, o, sen misin birader? Diye, bağırdı.

O derin karanlıklar içinden yabancı bir ses cevap verdi:

— Hemşire! Hele biraz kapıya gelir misin?

Fatma'nın vücudu, tepesinden topuklarına kadar şiddetle titredi. Gecenin bu vaktinde kapısını çalan ve kendisini telâşlı bir sesle aşağıya çağıran kim olabilirdi?

Fatma, bu davette bir felâket sezdi. Bunu biran evvel anlamak için, aşağıya seslendi:

— Sen kimsin?

Yine o meçhul ses, yine o sessiz karanlıklar içinden cevap verdi:

— Ben... Küçük Mehmet... Sadullah'ın, arkadaşı.

Fatma'nın bütün vücudu, buz kesildi. Kısılmış dişlerinin arasından, inler gibi şu acıklı sual işitildi:

— Sadullah'ım... Sadullah'ım nerede?

Bu sözler, yarasının ıstırabına dayanamayan bir insan iniltisine benziyordu. Hiç şüphesiz ki küçük Mehmet de mustarip olmuştu. Onun da, yalvarır gibi sesi duyuldu:

— O kadar merak edecek bir şey yok, hemşire... Gel, hele çabuk aşağı gel...

Fatma, oda kapısına fırladı. Merdivenleri, ikişer üçer basamak atladı. Kol demirini kaldırıp demir sürgüyü çekerek büyük ve köhne kapıyı araladı.

— Mehmet Ağa! Allah rızası için, doğru söyle... Sadullah'ıma, bir hal mi oldu? Diye, yalvarmaya başladı.

Küçük Mehmet, ağzını kapının aralığına yanaştırdı. Telâştan, helecandan, ıstıraptan titreyen bir sesle:

— Hemşire! Beni dinle, dedi. Ve sonra, Küçüksu sarayının önünde cereyan eden vaka'yı olduğu gibi nakletti. Küçük Mehmet:

— Bostancı başı, Sadullah'ı kayıktan çekti. Alıp gitti, dedi.

Derken, zavallı Fatma, kapının aralığı önüne yığılıverdi. Eğer Pamuk, derhal su yetiştirip yüzüne gözüne serpmeseydi, büsbütün kendinden geçecekti.

Küçük Mehmet saraydaki vaziyetten haberdar değildi. Bostancı başı, Sadullah'ı alıp götürdükten sonra, derhal hemşiresini vaziyetten haberdar etmek istemiş, arkadaşı Seyit Ahmet ile küreklere asılarak Salıpazarı'nda karaya çıkmış. Oradan da koşa koşa, buraya gelmişti

Sadullah'ın bu vefakâr arkadaşı, vaziyetten çok müteessirdi. Kendisi teselliye muhtaç olduğu halde, güçlükle metanetini toplayarak, Fatma'yı teselliye girişti:

— Hemşire! Bu işte, pek korkulacak bir şey yok... Sadullah kardeşimin bir günahı varsa, sarayı hümayun önünde şarkı söylemekten ibaret. E, bunun için de insanı asmazlar ya? Özellikle şevketlû efendimiz, musiki meraklısıdır. Belki de, biraderin sesini beğenerek saraya almıştır. Hele sabredelim. Bakalım, âyine-i devran ne gösterir? Diye, bir hayli sözler söyledi. Ve nihayet, ertesi gün bir kolayını bularak Sadullah'ın ne olduğunu öğreneceğini vadederek çıkıp gitti.

Fakat Fatma için, böyle sözlerle teselli bulmak mümkün değildi... Bu saf kadın, bostancı başının karışmış olduğu işten, hiçbir hayır bekleyemezdi. Çünkü bostancı başının halk arasındaki telâkkisi, cellât başı ile Azrail'in arasında vasıta olmaktan başka bir şey değildi.

Küçük Mehmet gittikten sonra Pamuk, Fatma'nın koluna girdi. Hıçkıra hıçkıra feryat eden ve:

— Kardeşim... Sadullah'ım, diye, kendini yerden yere çarpmak isteyen hanımını, bin müşkülâtla odasına çıkarabildi.

O tarihte İstanbul halkının büyük bir hususiyeti vardı. Komşularına karşı büyük bir samimiyet ve vefakârlık gösterirler. Istıraplı zamanlarda büyük bir şefkatle yardıma koşarlardı. Nitekim şimdi de gecenin o derin sessizliği içinde Fatma'nın hıçkırıklarını duyan komşular derhal yataklarından fırlamışlar... Sadullah'ın evine dolmuşlardı. Türlü sözlerle onu teselliye çalışıyorlardı.

Bu sırada, kapının çalındığı işitildi. O kadar helecanlı dakikalar geçiriyorlardı ki, birdenbire yeni bir felâket haberi korkusu ile herkesin yüreği ağzına geldi. Yarı baygın bir halde bulunan Fatma'nın şakaklarına sirkeli bezler koymakla meşgul olan bir kadın:

— Hay elin kırılsın... Bu, nasıl kapı çalış? Diye, söylendi. Ve bu şekilde kapı çalınışından kuşkulanan kadın, Fatma görmeden orada bulunanlara göz ve kaşları ile bir işaret etti:

— Şayet, yeni bir felâket haberi geldiyse, vaziyeti idare ediniz. Fatma'ya bir şey hissettirmeyiniz, demek istedi.

Pamuk ile beraber, birkaç kadın kapıya koştu. Kapının tokmağı, mütemadiyen vuruluyordu. Kadının biri, öfkeli bir sesle bağırarak sordu:

— Ne oluyorsun, ayol. Kimdir, o?

— Benim yahu, ben... Açın...

Pamuk, dışarıdan gelen bu sesi duyar duymaz, bir yay gibi yerinden sıçradı. Kapıya atıldı. Ve atılırken:

— Efendim, efendim, geldi... Müjde Hanımım, müjde! Diye, bağıra bağıra, kapıyı açtı.

Sadullah ile Pamuk kucaklaşırlarken, oradaki kadınlar da:

— Geldi, geldi... Gözün aydın, Fatma hatun, diye, üst kata koşuyorlardı.

Fatma, inanamadı. Evvelâ, başını sonra da dirseklerine dayanarak vücudunu kaldırdı. Melül gözlerini kapıya çevirerek:

— Hani... Nerede? Allah rızası için beni aldatmayınız, diye, mırıldandı. Ve Sadullah'ın, merdivenlerden çıkarken:

- Destuuur, diye, feryat ederek yerinden fırladı.

- Ah, kardeşim! diye, feryat ederek yerinden fırladı.

Gençler, derhal başka odalara kaçıştılar. Yaşlılar da başlarını örterek Sadullah'ı karşıladılar.

İki kardeşin karşılaşması ve birbirine sarılması o kadar hazin oldu ki, kendilerini zapt edemeyerek ağlaşmaya başladılar.

Fatma, hıçkırıklarını zapt edemeyerek, kesik kesik söyleniyordu:

— Tanrıma nasıl şükredeyim, bilmem ki. Artık, ümidimi kesmiştim... Şayet sana bir hal olsaydı, hiç şüphesiz ki ben de arkandan gelecektim.

Sadullah, sırtındaki soluk renkli abayı çıkarırken Fatma ona küçük Mehmet'in getirdiği haberi anlatıyordu. Hassas adam, hemşiresine verdiği ıstıraptan son derecede müteessir oluyor:

— Hay, Allah hayır versin... Küçük Mehmet, acele etmiş... Keşke, mübarek biraz sabretseydi, diye söyle-

niyordu.

Başlarını sımsıkı örtmüş olan yaşlı kadınların sesleri de birbirine karışıyordu:

— Geçmiş olsun, Ağa...

— Hoş geldin.

— Zavallı Fatma hatun neler çekti.

— Allah, bir daha göstermesin.

Fatma, daha hâlâ gözyaşlarını zapt edemiyordu. Yatağının yanına oturan Sadullah'ın ellerini sımsıkı tutmuştu.

— Bir daha mı? Tövbeler olsun, hiçbir yere bırakmam. Evinde otur. Abdestini al. Namazını kıl. Artık dünyada, gözlerimin önünden bir dakika bile ayırmam, diye söyleniyordu.

Sadullah, tatlı tatlı gülerek, Fatma'nın sesini kesti. Aralarındaki konuşma, şöylece devam etti:

— Dur, abla... Birdenbire, tövbeye kalkışma... Yarın sabah erkenden gideceğim.

— (Büyük bir heyecanla) Gidecek misin? Nereye gideceksin?

— Vazifemin başına.

— Ne vazifesi?

— Ooooo! Bilsen, ben neler oldum.

— Ne oldun.

— Efendimiz, ferman buyurdu. Artık, "Enderunlu" oldum.

— Enderunlu mu?

— Sade Enderunlu mu, ya? Hem de "çavuş" oldum.

Fatma şaşırmıştı. Odadaki yaşlı kadınlarla, kapının önüne toplanan tazeler de büyük bir hayret içinde birbirlerine bakıyorlar:

— Hem, Enderunlu... Hem de çavuş...

— Hele, şu Allah'ın hikmetine bak.

— Kahır yüzünden, lütuf...

— Eh... Tanrım, yürü yâ kulum, dedikten sonra.., diye, karmakarışık söyleniyorlardı.

Fatma, daha hâlâ, biraz evvel geçirdiği ıstırap buhranının tesiri altındaydı. Sadullah'ın bu sözlerine inanmak istemedi. Kendisini teselli etmek için söylenen sözler zannetti. Sadullah'ı biraz daha kendine çekti. Gözlerini gözlerine dikerek,

— Anlat... Ne oldu? Nasıl oldu? Dedi.

Bu sual, derhal herkesin susmasına kâfi geldi. Bu meraklı macerayı dinlemek için, bütün kadınlar, kulaklarını Sadullah'a çevirdi.

Sadullah, evvelâ geniş bir nefes aldı:

— Hiçbir şey değil. Tanrının, büyük bir cilvesi, şu anda bile, kendimi rüyada zannediyorum, diye, küçük bir söz başlangıcı yaptı. Sonra, meraklı ve heyecanlı bir hikâye gibi, o gece geçirdiği macerayı anlatmağa başladı.

Hikâye ilerledikçe, Fatma'nın yüzünün hatları değişiyordu... Kirpiklerindeki yaşlar, kurumuştu. Biraz

evvel ağlayan gözleri, şimdi gitgide artan bir sevinçle gülüyordu.

Ve hayretten hayrete düşen kadınlar:

— Hele şu Tanrının cilvesine bak.

— Rüya... Hakikaten rüya! Diye, söylenirlerken, Fatma hiçbir söz söylemeden kardeşini dinliyordu.

Sadullah, geçirdiği maceraya kendisi bile inanamıyormuş gibi, dalgın bir eda ile anlatıyordu:

Padişahın huzurundan çıktıktan sonra, Mabeyinci Sait Bey, onun koluna girerek sarayın alt katına indirmişti. Ve oradan da, selâmlık tarafına geçirmişti. Tam o esnada, Padişahın hazinedar ağası koşa koşa gelmiş:

— Efendimiz ihsan buyurdular, diye, bir kese para getirmişti. Mabeyinci Sait Bey de:

— Bu gece, misafirimiz ol, diye, kendisini sarayda alıkoymak istemişti.

Fakat Sadullah:

— Aman efendim. Lütfedin. Kerem buyurun. Kulunuza pek düşkün olan bir hemşirem vardır. Eğer bu gece eve dönmezsem, korkarım ki, meraktan zavallıya bir hal olur, diye, rica etmişti. Bunun üzerine Sait Bey:

— Pekâlâ, git... Fakat yarın sabah, erkenden Topkapı sarayına gel. Kapı ağasına müracaat et. Orada, bizi bekle, diye katî emir vermişti. Sonra, iki çifte bir tebdil kayığına bindirerek, kendisini Salıpazarı'na göndermişti.

İşte hikâye, bundan ibaretti. Ve görülüyor ki bu bir rüya değil... Apaçık bir hakikatti.

Biraz evvel, matemhaneyi andıran ev, şimdi bir düğün evine benzemişti.

Her taraftan sevinç kahkahaları taşmağa başlamıştı. Sadullah, kendi odasına çekilir çekilmez, tazeler de Fatma'nın odasına dolmuşlardı. O saf kadının boynuna sarılıyorlar. Candan ve samimî bir neş'e ile onu tebrik ediyorlardı. Fatma, geçirdiği ıstırabı derhal unutmuştu. Kilerinde ne kadar meyve, yemiş, şeker, şurup, reçel varsa, misafirlerin önüne taşıyordu, ikide birde, ellerini semâya kaldırarak:

— Ne Enderun'unda, ne de çavuşluğundayım... Kardeşime tekrar kavuştum ya, o bana yeter, diye, söyleniyordu.

❖

Fatma'nın hem kederine ve hem de sevincine iştirak eden komşular, pek fazla kalmamışlardı. Kalplerinde, büyük sevinçler hissederek dağılmışlardı.

Fatma, kardeşini merak etti. Uyuyup uyumadığını anlamak için, onun odasına gitti... Sadullah, henüz uyanıktı.

İki kardeş arasında, şu kısa konuşma geçti:

— Daha uyumadın mı, Sadullah?

— Gözlerimi uyku tutmuyor.

— Neden?

— Vallahi, hemşire, bu, saray işi benim pek hoşuma gitmedi.

— Niçin?

— Meşhur bir söz vardır. *"Kurbu sultân, âteşi Sûzân"*[16] derler de, onun için...

Fatma'nın kalbi, meçhul bir korku ile titredi. Fakat kardeşinin maneviyatını kırmamak için bu korkuyu ona hissettirmedi.

— Doğruların yardımcısı Allah'tır, kardeşim... Allaha, tevekkül ol. Hiç yoktan sana bu lütufta bulunan Tanrı, bundan sonra da senden lütfunu esirgemez... Haydi, yat. Uyu. Allah rahatlık versin, dedi.

Sadullah'ı yatırıp üstünü örttükten sonra, odadan dışarı çıkarak kapıyı çekti.

Sadullah, ertesi gün erkenden Topkapı sarayına gitti. Sultan Selim'in Küçüksu kasrından dönmesini bekledi.

Padişah gelir gelmez, mabeyinci Sait Bey de hemen orta kapıya adam koşturarak Sadullah'ı içeriye istedi.

Hayatında en küçük bir ikbal ve servet hırsı hissetmemiş olan bu sakin ve mütevazı adam sarayın debdebe ve haşmeti karşısında âdeta kendinden geçmişti. Onun yerinde bir başkası olsa, hiç şüphesiz ki hayatının en yüksek gurur heyecanları hissederdi. Fakat Sadullah, birdenbire omuzlarına ağır bir yük yüklenmiş gibi omuzları düşmüş ve başı önüne eğilmişti.

Kendisini orta kapıdan alıp Sait Bey'e götüren baltacıyı takip ederken iki tarafına bakmaktan bile çekiniyordu. "Bâbüssüâde" denilen 3. kapıya yaklaştıkça, kalbi şiddetle çarpıyordu.

16 "Padişaha yakınlık, yakıcı ateştir" manasına gelir.

Mabeyinci Sait Bey, Sadullah'ı büyük bir iltifatla karşıladı.

— Buyurun Mevlâna... Biraz geç kaldık. Galiba seni beklettik. Ne yapalım? Zâtı şahane, Boğaz havasına fazlaca rağbet buyurdular. Büyükdere'ye kadar bir kayık gezintisi yaptılar, diye söylenerek yanına oturttuktan sonra, kapıdaki hizmetkârlara:

— Çabuk! Ağa'ya kahve getirin. Şerbet getirin. Çubuk getirin.., diye emirler vermeğe başladı.

Sadullah, bu iltifatlar karşısında büsbütün şaşıyordu. Hayatında hiçbir zaman büyük insanlar arasına karışmamış, daima kendi mütevazı arkadaşları ile yaşamış olduğu için, Sait Beyin bu muamelelerine ne suretle mukabele edeceğini ve ne söyleyeceğini bilmiyordu. Adeta kekeleyerek:

— Ne zahmet, efendim... Kulunuz kahve, çubuk içmez, diye mırıldanıyordu.

Sait Bey o kadar şen, neş'eli, güler yüzlü ve tatlı dilli bir adamdı ki, Sadullah'ın saf kalbi birdenbire ona bağlanıvermişti. Aynı zamanda onun nüfuz ve kudreti karşısında derin bir cüret hissetti.

III. Selim'in sevgili mabeyincisi biran bile boş durmuyor, ikide birde padişahın huzuruna gidip geldikten sonra, saray erkânını çağırıyor, onlara padişah namına emirler veriyordu.

Sedirin bir köşesine diz çöküp oturmuş olan Sadullah, göz ucu ile bütün bu hareketleri takip ediyor, saray hayatına ayak basar basmaz, böyle bir zat ile karşılaşmış olduğu için, kalbinde gittikçe artan bir ferahlık duyuyordu.

Sait Bey acele olan işlerini bitirdikten sonra:

— Eh, Mevlânâ! Şimdi sıra sana geldi, dedi ve her tarafa emirler gönderdiği baltacılardan birine:

— Tez, Hasodabaşı'yı çağırın, diye emir verdi.

Has odabaşı, çarçabuk geldi. Sait Bey, Sadullah Ağa'yı gösterdi:

— Bu ağa, şevketmeal efendimizin iltifatlarına mazhar oldular. Kendisinin derhal Enderûn-u hümayuna kaydedilmesini ve çavuşluk rütbesine geçirilmesini ferman buyurdular. Yarından itibaren kendisi musiki meşkhanesine devam edecektir. Sâye-i şahanede orada terakki ve tefeyyüz eyleyecektir, dedikten sonra, Sadullah'a dönerek:

— Haydi, Mevlânâ... Git, yerini öğren...

Enderun, uğurlu bir ocaktır. İnşallah, az zaman zarfında çok feyiz bulursun, diye tekrar iltifatlarla, onu hasodabaşı'ya teslim etti.

Enderun'da, ikinci sultan Beyazıt devrinden beri hiç bozulmayan bir usul vardı. Sadullah'ta bu usul mucibince evvelâ ocak defterine, "otuz bir kuruş çıraklık akçesi" ile nefer kaydedildi. Sonra, "Çavuş" lar arasına geçirildi. Ve kendisine "Ağa" unvanı verildi.

Sadullah Ağa, padişahın iradesi mucibince *(gereğince)*, derhal musiki meşkhanesine devama başladı.

Bu meşkhane, "Seferli koğuşu"nun civarındaydı. Dede İsmail Efendi ile Neyzenbaşı Çalılı da, bu meşkhanenin başlıca muallimlerindendi.

Dede efendi, derslerine muntazaman devam ediyor. Enderun'un genç talebelerinden musiki kısmına ayrılmış olanlara ilahiler, semaîler, besteler, kârlar, peşrevler, nakışlar, şarkılar ve türküler meşk ediyordu.

Bu musiki meşkhanesi, alelade bir ders odası değildi. Burası, musikinin o altın devrinin bir sanat kaynağı halindeydi.

Dede efendi, o emsalsiz sanat dehasıyla talebelerine feyiz veriyordu. Yine o devrin en güzide musiki üstatlarından Şehlevendim Hafız Abdullah Efendi ile Kırımlı 'Tatar Hafız Ahmet Kâmil efendi de meşkhânenin birer kutbunu teşkil ediyordu.

Bu musiki meşkhanesi, III. sultan Ahmet devrinde tesis edilmişti. Ve Türk sanat hayatına birçok üstatlar yetiştirmişti.

O devirden sonra birbirini takip eden isyanlar, ihtilâller, harpler, siyasî hâdiseler, bir müddet bu meşkhanenin zevk ve neşe'sini kaçırmıştı. Fakat III. Selim tahta çıkar çıkmaz burası yine eski halini almış, o feyiz kaynağının serin kubbesinin altı, yine revnakdar *(parlak)* olmağa başlamıştı.

Buraya feyiz ve revnak *(parlaklık)* veren, bizzat III. Selim'di. Bu hükümdar yüksek bir sanatkâr ruhuna malikti. Şehzadeliğinde diğer birçok Osmanlı şehzadeleri gibi hayatını serseri bir surette geçirmemiş, şiir ve musikiye hasretmişti.

İlk musiki dersini, hünkâr müezzinlerinden olan Kırımlı, Tatar Ahmet Kâmil efendi den almıştı. Ve tambur üstatlarından meşhur Ortaköylü İsak dan da

tambur meşk etmeğe başlamıştı.

Şehzade Selim, bu iki büyük üstadın himmetleriyle çarçabuk yetişti, istidadını pek parlak surette gösterdi. Hükümdar olduktan sonra da, birçok devlet işlerine ve siyasî gailelere *(sıkıntılara)* rağmen, musikiyi terk etmedi. Bilâkis çalışmasına devam ederek kısa bir zamanda hocaları derecesine yükseldi.

Sanatkâr padişah artık peşrevler, semaîler şarkılar besteliyor, mevcut olan musiki makamlarına "Terrakibi cedide ve nâşinde" ilâve edecek kadar sanat dehâsı gösteriyordu.

Daha genç yaşında iken, "Mevlevi" tarikatına intisap etmişti. Bu tarikatın şiir ve musiki ile revnakdar olan adap ve efkâra, III. Selim'in ruhundaki istidadı büsbütün parlatmağa kâfi gelmişti.

Genç hükümdar vakit buldukça Beşiktaş sarayına gidiyor. Marmara'nın engin ufuklarına açılan hünkâr dairesinin penceresi önüne oturuyor, tamburunu kucaklıyor. Gözleri, Marmara'nın mest ve mahmur ufuklarına dalarken, "Ayini şerif"ler, "Suzi Dilârâ" peşrevleri besteliyordu.

Bu besteler, o devrin en büyük üstatlarını bile hayretler içinde bırakıyordu. Mevlevî şeyhleri arasında musikiye vukufiyle temayüz etmiş *(sivrilmiş)*, olan "Abdulbâki Dede", III. Selim'in eserleri karşısında mebhut *(şaşkın)* ve hayran kalıyor:

— Hadika-i tab'ı şeriflerinden bir goncei lâtifleri, demekten başka söz bulamıyordu.

III. Selim, Türk musikisine bir sanat abidesi hediye etmişti. "Rast - Buselik - Hüseynî" gibi birbirinden büsbütün birbirlerine zıt olan üç makamı büyük bir maharetle birleştirmiş. Onları birbirine mezcederek "Suzi dilârâ" terkibini vücuda getirmişti.

Bu, hiç şüphesiz ki bir dehâ eseriydi. O asrın bütün musiki üstatları, III. Selim'in bu sanat dehâsı karşısında derin bir hayranlıkla eğilmişler, onu bir hükümdar gibi değil, emsali az bulunur bir sanatkâr gibi takdir etmişlerdi

III. Selim, yalnız bu eseri ile kalmamıştı. "Rastı cedid", "Pesendîde", "büzürk" faslından birer "murabba" ve "semaî" ile Şevki Turub faslından bir "kâr" ve bir murabba, "Mahur", "arazbar", "Şehnaz", "Muhayyer Sümbüle", "Buselik", "Şehnaz Buselik", "Hüzzam", "Şevki Efzâ", "Şevki Turub" fasıllarından da cidden üstadâne şarkılar yapmıştı.

Bu eserlerinin güfteleri, muhtelif şairlere aitti. Fakat kendi yazdığı şiirleri ve şarkıları bestelediği de vâkiydi. Nitekim Küçüksu kasrında, Sadullâh Ağa'dan ilk dinlediği şarkının bestesi gibi güftesi de kendi eseriydi.

III. Selim'in sanatkârlık bakımından en büyük meziyeti, tevazu göstermesiydi. O, mutlakiyetle idare olunan bir imparatorluğun hiçbir tenkit ve itiraz kabul etmez bir hükümdarı olmakla beraber, eserleri hakkında münakaşayı severdi. Bestelerinin sanat ölçülerine ne dereceye kadar uygun olduğunu muhitindeki büyük musiki üstatlarına sorar, verilen cevapları

lezzetle dinlerdi. Hattâ bu cevaplar eserlerini tenkit mahiyetinde olsa bile, en küçük bir infial eseri göstermezdi.

Bir gün, yeni bestelenen bir eserini beğenmedi. Fakat onu birdenbire feda etmek de istemedi... Bir küme faslından sonra, eserini yalnız başına çalarak, fasıla iştirak etmiş olan üstatlara:

— Bu şarkıyı nasıl buldunuz? Dedi.

— Eser, kâfi derecede olgun değildi. Umumî ahengi teşkil eden nağmeler, sanat noktasından, birbirleriyle imtizaç *(uyum sağlama)* etmemişlerdi.

Padişahın sualine, birdenbire hiç kimse cevap vermedi. Çünkü eseri tenkit uzun sürecek, belki de bir hayli münakaşalara sebebiyet verecekti.

Fakat bu sükût esnasında, Tamburi İsak nasılsa boş bulunarak:

— Şahane bir eser... Emsaline az tesadüf olunur.

Demek sureti ile büyük bir gaflet gösterdi.

III. Selim, derhal kaşlarını çattı. Hiddetle İsak'ın yüzüne baktı.

— Bak, hoca... Bilirsin ki Dalkavukluktan hoşlanmam... Eğer üzerimde hocalık hakkın olmasaydı, bir daha yüzüne bakmazdım, dedikten sonra öfke ile yerinden kalktı.

Başta İsak olmak üzere huzurda bulunanları hayretler içinde bıraktı. Onlara, sanatın hiçbir riyakârlık kabul etmeyeceğini anlatmıştı.

İşte, Enderun musiki meşkhanesi, böyle bir sanatkâr hükümdarın murakabe ve himayesi altında bulunuyordu. Ve bu sanat kaynağından feyiz alanların arasında, İkinci Mahmut devrine revnak vermiş olan, Cennetü filizi Abdülkerim efendi, müezzin başı Şakir efendi, kemanî Mustafa Ağa, kemanî Ali Ağa, Suyolcu zade Salih efendi, Kilârî diğer Salih efendi, Musâhib Numan ağa, Musâhib Sâdık ağa, Tiryaki Sait ağa, Musâhib Kastık Sait ağa, Tellâl zade Musâhib İsmail ağa, Muhittin ağa, Çilingir zade Ahmet ağa, Hüsnü ağa, Ser mahfil İbrahim efendi, Şevki efendi, Hafız Abdurrahman Ağa, tamburi Keçi Arif ağa, Necip ağa, şair İbrahim Rasih ağa, Sami İzzet efendi, baş çavuş İzzet ağa, Zeki Mehmet Ağa, Şehlevendim zade Rıfat Bey, Seyit Mehmet Ağa zade Hâşim Bey, Mustafa İzzet efendi gibi güzide zevat bulunuyordu.

Şimdi, Sadullah Ağa da bu mümtaz zevat arasına karışmıştı. Talih ona, emsalsiz bir saadet kapısı açmıştı. Hiç şüphesiz ki onun yüksek istidadı, bu sanat yıldızlarının arasından bir güneş gibi parlayacak, o da III. Selim'in gözdelerinden olacaktı.

❖

Bu sanat güneşi, parlamakta gecikmedi. Enderun meşkhanesinden feyiz alan Sadullah Ağa'nın sanat ruhu birdenbire o kadar inkişaf etti ki III. Selim artık onun küme fasıllarına iştiraki için emir verdi.

O sırada devlet işleri yolunda gitmiyordu. Harpler

ve siyasî hâdiseler birbirini takip ediyordu, Bu hallerden üzüm üzüm üzülen hassas padişah, ruhî ıstıraplarını ancak küme fasıllarının coşkun ahenkleri ile dindirebiliyordu.

Bu zengin fasıllar, ekseriya "Serdap kasrı"ında icra edilirdi. Sarayburnu'nda şimdi, altından şimendifer geçen köprünün Marmara tarafında bulunan bu küçük ve harikulade müzeyyen köşk, üç cepheli olup ortasında büyük bir sofa ile iki tarafında birer odadan mürekkepti.[17]

Sofanın tavanları, altın yaldızlı nakışlarla işlenmişti. Duvarlar, Türk sanatkârlığının birer bediası olan yeşil, kırmızı, sarı, turuncu çinilerle müzeyyendi. Sofada ve odalarda, eski Türk devirlerinin yüksek zevkini canlandıran nefis oymalı sedirler vardı. Bu sedirlerin döşemeleri, göz alacak derecede parlak sırmalı çatmalardan ve en kıymetli kumaşlardandı. Zemine, sakız gibi bembeyaz Mısır hasırı serilmişti. Tavandan ve duvarlardan sarkan avizeler, cidden bedelsizdi.

Sofada, yerden tavana kadar yükselen büyük bir Venedik aynası bulunuyordu. Ve bu aynanın önündeki saatin etrafında da dört çift küçük kukla göze çarpıyordu. Bu kuklalar, birer erkekle birer kadından mürekkepti.

Üzerlerine 14'üncü Lui devrine ait süslü elbiseler giydirilmişti. Saat işlediği zaman, her saat başında bu kuklalar harekete geliyorlardı. Çalgı ile dans ediyorlar-

17 Bu nefis Türk sanat âbidesi, o mevkiden geçirilen tren yoluna kurban gitmiştir. Ve bu bedîî eserin insafsız ellerle yıkılması, sanat meftunlarını pek çok dilhûn etmiştir. Z.Ş.

dı. Bu çalgı ve dans, saatine göre değişiyordu. Bir vals, bir kadril parçası, onu da bir polka veyahut mazurka takip ediyordu.

Rivayete göre bu saat, Fransa hükümeti tarafından III. Selim'e hediye edilmişti. Selim, garp sanatını pek çok takdir ettiği için bu saati çok severdi. Ve bilhassa saat başlarında harekete gelen kuklaların raks etmelerini temaşadan büyük bir lezzet hissederdi.

Serdap köşkü, I. Sultan Hamid devrinde bilhassa Valide sultan için yapılmıştı. Yazın sıcak günlerinde, Topkapı sarayının kasvetli odalarında bunalan Valide sultan ile diğer gözdeler birkaç saat bu köşke gelirler, Marmara'ya nazır pencerelerin önünde oturarak boğazın serin havasını teneffüs etmekten büyük bir haz duyarlardı.

III. Selim de bu köşkten çok hoşlanmıştı. Saltanatının ilk senelerinde sık sık Beşiktaş sarayına devam etmekle beraber, sonraları bütün eğlence zamanlarını Serdap köşkünde geçirmeğe başlamıştı.

Sanatkâr padişahın en sevdiği eğlence, "küme faslı" idi. III. Selim, büyük ceddi III. Ahmet devrinde canlanan ve sonra bir aralık unutulan bu musiki toplantısını ihya etmişti.

III. Ahmet'in zamanı, tam manası ile bir şiir ve musiki devriydi. Padişahın zeki ve hassas damadı Nevşehirli İbrahim Paşa, bu devire revnak vermek için hiçbir fedakârlıktan çekinmemişti. Türklerin "ilâhî şairi" Nedim'in yazdığı gazeller Sâdâbad'ın semalarında ilahi akislerle perde perde yükselirken, Itri'nin güzide

talebe ve halefleri de paha biçilmeyen eserleri ile Türk musikisini ikbal şahikasına doğru yükseltmektelerdi.

Itrî Mustafa efendinin vefatı üzerinden henüz pek çok geçmemişti. Onun sanat irfanına tevarüs edenler arasında Hafız Yusuf, Recep Çelebi, Kara İsmail, Lâlî Çelebi, Çengi Recep, Tosun zade, Nane Çelebi, Seyit Nuh gibi yeni yeni üstatlar yetişmişti.

Bu güzide sanatkârlar yazın Sâdâbad zevklerine, Boğaziçi âlemlerine, kışın da padişah ve vezir saraylarında yapılan helva sohbetlerine hayat ve neş'e vermektelerdi.

Ortaya her gün yeni yeni eserler atılıyordu. Sanat aşkı ile hiç durmadan bestelenen kârlar, nakışlar, semaîler, şarkılar, türkü ve köçekçeler, hiçbir servetle ölçülemeyecek hazineler teşkil ediyordu.

Gündüzleri sarayın meşkhanesinde kendilerine hayırlı halefler yetiştirmekle meşgul olan bu üstatlar geceleri de ya Beşiktaş sarayının salonunda veyahut Topkapı sarayının hünkâr sofasında toplanıyorlar, padişahın ve sevgili veziri damat İbrahim Paşa'nın huzurunda yaptıkları küme fasılları ile saray halkını mest ediyorlardı.

Birinci sultan Hamid'in harplerle geçen kasvetli devrinden sonra, İstanbul ufuklarında yeni bir neş'e hayatı doğmağa başlamıştı. III. Selim'in sarayında da Lâle devrinin zevk ve ahengi canlanmıştı. Bunda padişahın "Mevlevi" muhibbi olmasının da büyük bir tesiri vardı.

Galata Mevlevihanesi'nin post nişini Ataullah

Efendi, şehzadelik zamanında III. Selim'e sanat zevkini aşılamıştı. Henüz "çile"sini ikmal ederek Yenikapı Mevlevihanesi'nde bir "hücre" sahibi olan "İsmail Dede", Hicaz makamından bestelediği:

Ey çeşmi ahû, hicrile tenhalara saldın beni
Çok nâfe bağrım hûn edip sahralara saldın beni
Ey kameti servü semen, salınmada ellerle sen,
Haşr alayım dedikçe ben, ferdalara saldın beni

Şarkısı ile III. Selim'in emsalsiz teveccühünü kazanmıştı.

İsmail Dede, bestelediği bir "nakış" ile hassas hükümdarı âdeta büyülemişti. III. Selim, kendisini huzuruna celbederek ihsanlar vermiş, iltifatlara gark etmiş, yüksek bir kıymetşinaslık eseri göstermişti.

Dede, artık III. Selim'in en has nedimleri arasına girmişti. Kendisine "musâhibi şehriyârı" *(padişahın sohbet arkadaşı)* unvanı verilmekle beraber, hünkâr müezzinlerinin de başına geçirilmişti.

Senelerden beri tavanları örümceklenmiş olan Enderun meşkhanesi açılmıştı. Dede, bütün yüksek sanat istidatlarını buraya toplamıştı. Haftada iki defa huzuru hümayunda küme faslı yapılmaya başlanmıştı. Bu küme fasıllarına Eyüplü Hafız Ahmet Efendi, müezzin Hüsnü ağa, Çilingir oğlu Ahmet ağa, Muhittin ağa, Suyolcu zade Salim efendi, Denizoğlu Emin, Hasköylü Ohannesı Todoraki, Markar, Nikogohi ağa, Ortaköylü İsak gibi neyde, kemanda, kemençede ve tanburda üstat olan sanatkârlarla; Sait ağa Tulum Abdi, Şişman Hoca Mehmet efendi, kitapçı Hafız Şehlevendim, Ha-

fız Abdullah ağa, Kömürcü zade Hafız Ahmet efendi, Hamamcı zade Derviş İsmail, Tatar Hafız Ahmet Kâmil efendi, Cennet Filizi Abdülkerim efendi, müezzin başı Şakir ağa vesaire gibi emsalsiz hanendeler iştirak ediyorlardı.

Bu küme fasıllarının başlıca nâzımı, "Musâhib Sait Bey"di. Bu zat; tabiî neşe'si, sözlerindeki zarafeti, bilhassa ahlâkındaki dürüstlük ve samimiyeti ile III. sultan Selim'in kalbini tamamiyle kendisine cezbetmişti. Kendisi, esasen neyzen'di. Beşiktaş Mevlevihanesi postnişni Hacı Yusuf Dede, Kasımpaşa dergâhı şeyhi Şemsettin Dede, Yenikapı şeyhi Abdulbaki Dede, keresteci zade Nuri Dede vesaire gibi güzide zatların arasında yetişmişti.

Bu zat III. Selim'e, "sır kâtibi" Ahmet Faik efendi tarafından tanıtılmıştı. Padişah, kendisine takdim edilen Sait Bey'in terbiyesini, zarafetini, tavır ve hareketlerindeki inceliklerini ve bilhassa hassasiyetini o kadar takdir etmişti ki, kendisini derhal maiyetine almıştı.

Sait Bey, padişahın ruhuna kadar hulul *(nüfuz)* etmekte gecikmemişti. Kendisini son derecede sevdirmişti. Artık sarayın en nüfuzlu erkânı sırasına geçmişti.

III. Selim, Sait Bey'i biran bile yanından ayırmıyordu. Sevgili musahibini yalnız devlet idaresine ait "irade"lerinin tebliğinde değil, bilhassa pek ehemmiyet verdiği küme fasıllarının, tertibinde ve musiki meşkhanesinin idaresinde kullanıyordu.

İşte bu sebepten dolayıdır ki Sait Bey, Sadullah

Ağa'ya son derecede alâka göstermişti. Bin anda padişahın dikkat ve teveccühünü celbeden bu büyük istidat sahibini has oda kâhyasına teslim ederek Enderun ocağının koğuşuna gönderdikten sonra derhal III. Selim'in huzuruna gitmiş:

— Şevketlûm! Sadullah kulunuz hakkındaki iradeniz, infaz edildi. Yakında küme faslımız, bu kulunuzun sadasî ile bir kat daha revnak kesbedecektir, dedi.

Sadullah Ağa, ilâhî istidadını göstermekte gecikmedi. Enderun ocağının, feyizli meşkhanesi, onu sanat ateşinde çarçabuk pişirdi

Aradan, kısa bir zaman geçti. Bu müddet zarfında Sait Bey ile Sadullah Ağa arasındaki münasebet de ilerlemiş, bu iki olgun ruh arasında, samimî bir dostluk husule gelmişti.

Sadullah Ağa, birdenbire mazhar olduğu parlak iltifattan şımarmamıştı. Bilâkis yaradılışındaki tevazu ve nezaketi muhafaza ederek muhitinin muhabbetini kazanmıştı.

Bütün hayatını, evi ile meşkhane arasında geçiriyordu. Saraya geldiği zaman, herkesten derin bir hürmet ve muhabbet görüyordu.

Az zaman zarfında, musiki sanatının bütün inceliklerini öğrenmişti. Onun bu kadar süratle tekemmül etmesi, Sait Bey'i bile hayretlere gark etmişti.

Bir pazartesi gecesiydi. O gece, yine Serdap köşkünde bir küme faslı icra edilecekti. Fasıl zamanı geldi. Fasla iştirak edecek üstatlar gelip yerlerine yerleş-

mişlerdi.

Hanendeleri sazendeler, köşkün çinilerle müzeyyen sofasının ortasında, geniş bir halka teşkil ediyorlardı. Ve hepsi de kendilerine mahsus yer minderlerinde oturmuşlar, III. Selim'in gelmesini bekliyorlardı.

Fasılda bulunması lâzım gelen hanende ve hâzendeler tamamdı. Hâlbuki hanendelerin arasında ve tam ortasında bir boş minder vardı. Herkes bu minderde kimin oturacağını merak etmişti. Fakat saray terbiyesi, bu gibi şeyleri sormağa müsait değildi. Buna binaen hiç kimse bu boş minderin sahibini sormaya cesaret edememişti.

Biraz sonra, III. Selim geldi, hanende ve sazendeler tarafından tâzim ve tekrim *(saygı)* ile istikbal edildi. Padişah, şahane bir eda ile sedirin köşesine yerleşti. Büyük musiki üstatlarına iltifatlı tebessümlerle göz gezdirdi. Bu arada, nazarları, ortadaki boş mindere ilişti. Hemen başını, yanında divan duran Sait Bey'e çevirerek:

— Ne acep o minder boş durur. Yoksa bir mâni zuhuriyle gelmeyen mi var? Dedi.

Sait Bey, yerle beraber bir temennan ettikten sonra:

— Şevketlûm! O minderi, Sadullah kulunuz için koydurdum. Eğer ferman buyurursanız bu gece faslımıza iştirak etsin, diye cevap verdi.

Selim, sevindi:

— Yaa... Demek Sadullah o mertebeye erdi. Hoş,

imdi. Gelsin, ruhumuza lezzet versin, diye mukabele etti.

Sadullah Ağa, kapının dışında bekliyordu. İlk defa olarak büyük musiki üstatlarının arasına karışacağından dolayı tatlı bir heyecanla titriyordu.

Sait Bey'in kapıya kadar gidip işaret etmesi üzerine cübbesinin önünü kavuşturarak içeri girdi. Üç defa yer öptükten sonra, padişahın iradesini bekledi.

Hanendeler ve sazendeler, ayakta el pençe divan duruyorlardı. Onlar da III. Selim'in fermanını bekliyorlardı.

Selim'in mutadı veçhile bir el işareti üzerine herkes eğilip yer öperek minderine yerleşti.

Küme fasıllarında âdetti. Hangi makamdan fasıl yapılacaksa evvelden karar verilir, sazlar akort edilir, padişahın emrine intizar edilirdi.

Herkes yerine yerleşip de sazlarını ellerine alınca Selim, her zamanki gibi:

— Buyurunuz, diye faslın başlamasına emir verdi.

Evvelâ, bir def darbesi çinili duvarlarda aksetti. Sonra, birbirine karışan tambur, keman, kemençe, lavta, ney ve kudüm sesleri yükseldi. Bu bir musiki faslı değil, en coşkun nağmelerden mürekkep bir ahenk selsebîli idi.

III. Selim de yanında dayalı duran sedef işlemeli tamburunu alarak çalınan peşreve iştirak etti. Çalınan acem aşiran peşrevi, hassas hükümdarı âdete vecde

getirmişti.

Şarkıdan sonra, besteye geçildi. İşte o zaman Serdap köşkünün salonu bir ilhan mahşeri haline geldi. Bîbedel hançerelerden billur gibi sesler boşanıyordu. Fakat Sadullah Ağa'nın gür ve davudi sadası, bütün o ahenk tufanının üzerinde dolaşıyordu.

Selim, elinden tamburunu bıraktı. Gözlerini yumarak ruhunun bütün hassasiyetini nağmelerle ifade eden Sadullah Ağa'ya daldı. Terennümlerde Sadullah Ağa'nın sadası birdenbire yükseliyordu. Pencerelerin yekpare camlarında ve avizelerin billurlarında çıldırtıcı akisler husule getiriyordu.

Selim, hiçbir gece küme faslını bu kadar zevk ve lezzetle dinlememişti. Fasıl, saz semaisi ile hitama erdiği zaman sanatkâr padişah heyecanını zapt edemedi. Sadullah Ağa'ya hitaben:

Varol. Bizleri şad ettin, diye, iltifat gösterdi.

❖

Ertesi sabah musâhib Sait Bey, bazı meseleleri arz etmek için huzura girmişti. III. Selim onun söz söylemesine meydan vermedi.

— Bilir misin Sait? Bu gece ne düşündüm, dedi.

Sait Bey, her zaman olduğu gibi başını önüne eğerek:

— Ferman buyur Şevketlûm. Mübarek kalbine her

ne ilham vâki olursa, isabet andadır, diye, mukabele etti.

Selim, düşüncesini şöyle izah etti:

— Bugüne dek, bunca üstatlar dinledim. Fakat Sadullah'ın okuyuşundaki metin tavrı hiç kimseden işitmedim. Ondan bir miktar savtî musiki *(sesli müzik)* meşk etmek isterim. Acep münasip olur mu? Dedi.

Sait Bey, padişahın gururunu okşayarak nezaketle mukabele gösterdi:

— Şevketlûm! Zâtı şahanene meşk ettirmek, hiç kimsenin haddi değildir. Fakat mademki bir şey arzu buyurulur. Emir ve irade, zâtı şevketlinindir.

Selim, sözlerine devam etti:

— Sonra... Harem dairesinde de kızlar söylenip dururlar. Kendi aralarında bir fasıl heyeti kurmak arzusunda bulunurlar. Dün gece döndüğümde, Dilhayat ile Mihriban'a Sadullah'ın hoş sadasından ve savtının *(yüksek sesinin)* edasından bahsettim. Onlarda heveslendiler. Sadullah'tan meşk etmelerine müsaademi istediler. Amma bu, nazikçe bir meseledir. Bu ana dek, haremi hümayunumuza bir erkek girerek nisa taifesine musiki meşk etmesi âdet değildir. Kızların arzularını yerine getirmek için bilmem ki ne idüp ne işlemelidir?

Dedi. Son derece zeki bir adam olan Sait Bey padişahın maksadını derhal keşfetti:

— Şevketlûm! Sarayı hümayununa müdahale, hiç kimsenin haddi değildir. Saye-i şahanende erkekler

arasında parlak istidatlar nice seçilip belirirse, haremi hümayundaki nisvânı ismet nişan[18] arasında da iftihara medar olacak erbabı musiki yetişmelidir... Sadullah kulunuz son derecede edep ve iffet sahibidir. Ondan en küçük bir yaramaz hareket zuhur ve imkân ve ihtimal haricindedir. Kendisinden az zaman zarfında büyük faydalar temini de pek muhtemeldir. Kulunuza kalırsa, Dilhayat ve Mihriban kalfaların istirhamları *(izin istemek)* kabul edilmelidir.

III. Selim, Sait Beyin fikir ve mütalâalarını katiyen reddetmezdi. Şimdi de onun bu sözlerini derhal kabul etti.

Sait Bey odasına döner dönmez hemen Sadullah Ağa'yı çağırttı. Padişahın söylediklerini anlattı... Sadullah Ağa, fena halde şaşırdı. Sonra:

— İrade-i hümayuna karşı durmak, haddim değildir. Ancak şu var ki zâtı şâhâne gibi bir sanat erbabına hocalık etmek liyakatim haricinde olduğu gibi, haremi hümayunda ders vermek de benim için pek güç bir şeydir, diye mırıldandı.

Sait Bey son derecede saf ve açık kalpliydi. Hayatında hiçbir fenalık düşünmemişti. Buna binaen Sadullah Ağa gibi dürüst tertemiz ahlâklı ve ağır başlı bir adamın harem dairesindeki kızlara ders vermesinde hiçbir mahzur görmedi. Padişahın arzusunu yerine getirmek lâzım olduğuna, Sadullah Ağa'yı da ikna etti.

Sadullah Ağa harem dairesinde meşklere başladı. Mamafih o derse başlamadan evvel de saray kadınla-

18 Günahsız kadınlara işaret

rı arasında musiki cereyanları vardı. Hassas padişah, kendi ruhundaki sanat temayüllerini, gözdelerine de aşılamıştı.

O zamana kadar harem dairesindeki musiki hareketlerini "Dilhayat kalfa" idare ediyordu. III. Selim'in bu kıymettar gözdesi, cidden çok yüksek istidat ve kudret eserleri gösteriyordu.

Dilhayat, padişah henüz şehzade iken saraya intisap etmişti. Gençlik ve güzelliğinden ziyade musikiye olan meyil ve muhabbeti ile efendisinin gözüne girmişti.

Selim, vakit vakit onunla meşgul olmuştu. Hatta ara sıra yaşlı musikişinaslardan birkaç ders almasına da müsaadede bulunmuştu.

Dilhayat'ın istidadı pek kısa bir zamanda inkişaf etmiş, artık besteler yapacak kadar kudret eserleri göstermişti. Henüz şehzade olan Selim, gözdesinin bu yüksek kabiliyetinden çok memnun oluyordu. Fakat saltanat makamında bulunan amcası I. sultan Hamid'in muhafazakârlığından dolayı daha fazlasını yapmağa imkân göremiyor, sanat ruhunun ihtiyaçlarını tatmin edebilmek için ihtiyar amcasının göçüp gitmesini bekliyordu.

Genç şehzadenin arzusuna muvaffak olması, pek uzun sürmedi. Veliaht dairesinin kasvetli hücrelerinden çıkıp da hünkâr dairesinin altın nakışlarla müzeyyen tavanlı odalarına yerleşir yerleşmez, artık bütün düşüncelerine inkişaf verdi.

Birinci Sultan Hamid devrinde bir mezar gibi sükûneti ile kalplere korku veren dehlizlerde şimdi

şen kahkahaları ile çini işlemeli duvarları çınlatan dilber saraylılar dolaşıyordu. Ve gözdelerin odalarından neş'eli şarkı sesleri taşıyordu.

Dilhayat kalfa birdenbire değişen bu harem hayatının nâzımı olmuştu. O, efendisinin ruh temayüllerini bildiği için, bütün sesi güzel kızları etrafına topluyor, onların iştiraki ile genç padişaha bir zevk âlemi yaratmaya çalışıyordu.

❖

III. Selim, Dilhayat'ın bu hareketlerinden son derecede memnundu. Sevgili gözdesinin kendisini memnun etmek için bütün gayretini sarf ettiğini biliyordu. Ona, harem dairesinde geniş bir salâhiyet vermişti. Artık, Türk musikisine yeni fasıllar hediye edecek derecede yüksek sanat eserleri gösteren Dilhayat, belki de III. Selim sarayının en mümtaz bir şahsiyeti mevkiini iktisap edecekti... Fakat birden bire karşısına, bir rakip dikildi.

Bu rakip, Mihriban isminde bir Mısırlı dilberdi[19]. Bu dilberin pembe esmer çehresinde, hassasiyetin ateşleri hareleniyordu.

Kor gibi parlayan siyah gözlerinde aşk ve ihtirasın alevleri yanıp tutuşuyordu.

Mihriban harikulade bir endama malikti. Daha çocuk yaşında rakslara heves etmişti. Az zamanda, seyredenleri hayretlere düşüren bir rakkase kesilmişti. Ve genç padişaha takdim edilirken:

19 Meşhur Udi Prens Ali Rıfat Bey'in elde ettiği bir vesikaya nazaran. Z.Ş.

— Mahir rakkasedir. İktizayı hacette, nazarı hümayunlarına zevki neş'at ve mübarek kalbi şahanenize neş'e ve inbisat verir, denilmişti.

Fakat Mihriban III. Selim'in nazarında, sesinin letafet ve helâvetiyle temayüz etmişti.

Bir gün saraya, padişahın sevgili hemşiresi Hatice sultan gelmişti. III. Selim, aziz misafirini memnun etmek için kızlar arasında bir eğlence tertibini emretti. Dilhayat, çarçabuk bir program hazırladı. Hünerlerini gösterecek kızlar arasında Mihriban da vardı.

Mihriban, birtakım oyunlar oynadı. Harikulade endamının göz alan hareketleri ile hem padişahı, hem de Hatice sultanı hayretler içinde bıraktı.

Bu esnada padişahın aklına bir şey geldi:

— Mısırlıların sesleri ekseriya güzel olur. Bize bir şarkı söyle, dedi. Mihriban, o sırada Dilhayat kalfanın kızlara henüz meşk ettiği bir şarkıyı söyledi. Endamının ve oyunlarının letafetine hayran bıraktığı padişahı âdeta mest etti. Ve işte o günden itibaren de III. Selim'in gözdeleri arasına girdi.

❖

Padişah'ın gözdesi, yalnız Mihriban'dan ibaret değildi. Renk renk ve çeşit çeşit dilberler, zevkperest padişahın iltifatına mazhar olmak için sıra beklemektelerdi.

Fakat Selim, artık diğer gözdelerini ihmal ediyordu. Ve her kadından fazla Mihriban'a ehemmiyet veriyordu.

Mihriban da padişahın bu alâkasına liyakat gösteriyordu. Nâzik, hassas ve zarif hükümdarı en saf bir hürmet ve muhabbetle seviyordu. Onun bir kat daha teveccühünü kazanmak için elinden gelen gayreti sarf ediyordu.

III. Selim bazen Mihriban'ı karşısına oturtuyor. Gözlerini onun aşk alevleri ile yanıp tutuşan siyah gözlerine dikiyor. Saatlerce ney üfleyerek ruhunun ifadelerini terennüm ediyordu. Bazen de tamburunun inleyen nağmeleri ile Mihriban'ın kalbine aşk heyecanları veriyordu.

Fakat çok zeki bir kız olan Mihriban diğer arkadaşları gibi büyük hayallere kapılmaktan çekiniyordu. Mevkisini çok iyi biliyordu. Kendisini gördükten sonra diğer gözdelerini unutan padişahın, yarın daha baskın bir dilber karşısında kendisini unutarak başkalarına temayül göstermesi ihtimalini daima göz önünde tutuyordu. Bunun için de, gördüğü mebzul *(bol)* iltifatlara rağmen padişaha karşı her zaman çekingen davranıyordu.

Mihriban ağır durdukça III. Selim'in coşkunluğu artıyordu. Artık bütün ruhî hislerini ya neyinin veyahut tamburunun terennümleriyle ifadeye çalışıyordu.

Hassas padişah, artık Mihriban'a olan aşk duygularını daha fazla saklamamak istemişti. Hislerinin en coşkun bir zamanında bir şarkı yazmış ve bestelemişti.

Mihriban, bu şarkıdan çok mütehassıs olmuştu. Artık onu, dilinden düşürmüyordu. Ve söylerken yahut başkalarından dinlerken, âdeta mest oluyordu... Nitekim Küçüksu sarayında, o parlak mehtabın selsebîl gibi harelenen nurları altında o şarkıyı Sadullah'ın lâhutî *(İlahi)* sesi ile dinlediği zaman da kendinden geçmiş, gaşyolmuştu *(kendinden geçmişti)*.

❖

Selim, Mihriban'ı seviyordu. Bu ağır başlı hükümdar, şâhâne vakarını muhafazaya çalışmakla beraber, bu Mısırlı dilbere karşı hissettiği düşkünlüğü kendisine hissettirmekten de çekinmiyordu.

Hassas hükümdar, som sedef işlemeli tamburunu kucaklayarak:

Bir pürrü cefâ, hoş dilberdir:

Müptelâyım hayli demdir,

diye ona olan aşk ve iptilâsını izhar ederken:

Yalvardıkça inat eder,

İnsaf eyle, gayri yeter,

diye de, sevgilisinin muhteriz *(çekingen)* davranmasından şikâyetler eyliyordu.

Selim, Mihriban'ın kendisini sevdiğine emin ol-

makla beraber, her nedense onun aşkının ebediyetine de büyük bir kanaat gösteremiyordu. Bunu da şarkısının,

Üzerine pek varamam,

Korkarım ki kaçar, gider.

beyitleri ile ifade ediyordu.

Halbuki Mihriban, nereye kaçıp gidebilecekti? O, padişaha hediye edilmiş olan esir bir cariye idi. Böyle olmakla beraber, aynı zamanda efendisini de derin bir muhabbetle sevmişti.

Selim, çilekeş bir derviş gibi aşkın ıstıraplarından gizli bir lezzet duyuyor, hükûmet işlerinden vakit buldukça sevgilisine aşk teraneleri terennüm etmekle zevkyab oluyordu.

Fakat Selim'in diğer gözdeleri Mihriban'ı çekemiyorlardı. Kendilerini padişaha unutturan bu esmer dilbere karşı kalplerinde gittikçe artan bir kin ve gayz *(hiddet)* hissediyorlardı.

Dilhayat büyük bir endişe içindeydi. Bir zamanlar kendisine çok düşkün olan padişah artık onu unutmuş gibiydi. Bu kadının kalbi de rekabet ateşleri ile cayır cayır yanıyordu. Ve bu ateşlerin acısını biraz olsun unutabilmek için mütemadiyen besteler yapmaya çalışıyordu.

O da Mihriban gibi, Sadullah Ağa'nın verdiği derslerden pek çok faydalanmıştı. Ve şimdi, "Evic ârâ" makamından baştanbaşa bir fasıl yapmaya başlamıştı.

Onun kalbinin aşk hicran ve hüsranlarını terennüm

eden "murabba beste"lere yalnız padişah değil, Sadullah Ağa da hayretler içinde kalıyordu. Meşkhanedeki musiki üstatlarına Dilhayat kalfadan bahsederken:

- Musiki hazinemiz, yeni bir servet daha kazanıyor. Dilhayat'ın besteleri, ona ebediyen rahmet okutacak, diye takdirlerini söylemekten zevk duyuyordu.

❖

III Selim, çok memnundu. Çünkü harem dairesindeki fasıl heyeti günden güne tekemmül ediyordu.

Hanendeler arasında, Mihriban temayüz *(kendini göstermek)* etmişti. Bazı geceler hünkâr sofrasında yapılan fasıllarda Mihriban'ın söylediği şarkılar artık hassas padişahı mest edecek hale gelmişti.

Sadullah Ağa, yeni yeni besteler yapıyordu. Ve bunları, büyük dikkatle genç kızlara meşk ediyordu.

Fasıl heyetini teşkil eden kızların hepsi de Sadullah Ağa'ya büyük bir hürmet gösteriyorlardı. Meşk günlerinde, onun büyük bir tevazu ile gözlerini yerden ayırmayarak harem dairesine gelmesini sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Sadullah Ağa, hiç şaşmayan bir saat gibi, vazifesine devam ediyordu. Her pazartesi ve perşembe günleri öğle namazlarını Ağalar camisinde kıldıktan sonra ağır ağır "Kuşhane kapısı"nın karanlık kemerinin altından geçiyor. "Nöbet yeri"ne geliyor, önüne düşen nöbetçi harem ağalarını takip ederek "Valide taşlığı"na giriyor.

Ellerindeki kırbaçları yerlere vurarak:

— Destuur, diye, bağıran harem ağalarının arkasında, gözlerini bir an bile yerden ayırmayarak bir gölge gibi sessiz sedasız, dehlizlerden geçip meşk odasına giriyordu.

Sadullah Ağa bu meşkler esnasında yalnız sanat dehâsını değil, aynı zamanda terbiyesinin yükseklik derecesi ile ahlâkının temiz ve dürüstlüğünü de gösteriyordu. Etrafını saran o renk renk ve çeşit çeşit dilberlerin karşısında en küçük bir erkeklik zaafına kapılmıyor, hattâ meşk esnasında gözlerini kaldırıp hiçbirinin yüzüne bile bakmıyordu. Hiçbir kıza, ders haricinde tek bir söz bile söylemiyordu.

Sadullah Ağa, talebelerine daima müsavi *(eşit)* derecede muamele gösteriyordu. Yalnız Mihriban'a biraz daha fazla ehemmiyet verdiği hissediliyordu.

Bu da, sebepsiz değildi. Çünkü padişah III. Selim bu sevgili gözdesinin musikideki terakkisini ehemmiyetle takip etmekteydi... Sadullah Ağa'yı her görüşünde Mihriban'dan bahsediyordu. Ona yeni yeni şarkılar geçirmesini tavsiye eyliyordu.

Sadullah Ağa, "Bayatî Araban" makamından şu 'Nakş'ı bestelemişti:

Diller nice bir çâhı zihandânina düşsün

Sâyen gibi zülfün de ko dâmânina düşsün.

Ey yeri sima, güzel lebleri.

Hamrâ güzel, ruhleri.

Zibâ güzel, cânım.

Ömrüm aman, ey âfeti cânım.

Ey kaşı kemanım.

Ey sûru ruanım.

III. Selim, bilhassa bu nakşın ikinci bendini çok beğenmişti. Sadullah Ağa bunu bizzat padişaha okuduğu zaman:

Çöz zülfünü bari bu bahân eyle dili zâr,

Ki gerdanına kâhi geribânına düşsün.

Beytine gelir gelmez III. Selim kendisini tutamayarak:

— Varol, Sadullah... Bu nakışta, tabiatın bütün zarafetini göstermişsin. Tez, bu nakşı Mihriban'a geçir. Bu füsunkâr nağmeleri, bir de onun lâtif sadası ile dinlemek isterim, demişti.

Sadullah Ağa, derhal padişahın bu emrini yerine getirmek istedi. O gün haremdeki meşk bittikten sonra Mihriban'ı alıkoyarak:

— Yeni bir eser var. Şevketlû efendimiz ferman buyurdular. Onu geçeceğiz, dedi.

Mihriban, efendisine yeni bir şarkı okumak zevkinin heyecanına kapılarak, hafifçe titredi. Aynı zamanda, lâhutî sadasını takdirle dinlediği hocasının sesini biraz daha dinleyeceğini düşünerek sevindi.

Sadullah Ağa ile Mihriban, yer minderlerinin üzerinde karşı karşıya diz çöktüler. Kalpleri sanat aşkı ile dolu olduğu halde meşke giriştiler.

Sadullah Ağa elleri ile dizlerine "Yörük semaisi" usulünü vuruyor, o gür ve davudi sadası ile nakşın mısralarını tekrar ediyordu. Mihriban'ın hazin, raksan, billûrî sesi de, kendisine refakat eyliyordu.

Mihriban, birkaç tekerrürden sonra, nakşı öğrenivermişti. Genç kız, şarkıyı tekrar ediyordu. Ve her defasında:

— Hocam! Bu eserini ne içten gelen nağmelerle bestelemişsin. İnsan okurken mest oluyor. Adeta bu dünyadan göçerek, başka âlemlere doğru uçup gidiyor, diye, söyleniyordu.

Sadullah Ağa, Mihriban'ın bu takdirlerine lâkayt kalamadı. Bu nakışta, hakikaten bir fevkalâdelik olduğunu anladı:

— Acep bu tesir eserde mi. Yoksa Mihriban'ın nağmeleri canlandıran sesinde mi? Diye düşünmeğe başladı.

Mihriban şarkıyı tekrar ettikçe, Sadullah Ağa ruhunda bir coşkunluk duyuyordu. Ve bilhassa:

Nâ nâ nâ nâ... Tâ tâ tâ tâ yele lel li

Ey peri sima güzel lebleri.

Terennümlerini tekrar eden Mihriban'ın sesi, âdeta onu heyecanlara düşürüyordu.

❖

Meşk bitip de Sadullah Ağa harem dairesinden çıkarken, Mihriban'ın raksan ve billur sesi, daha hâlâ

kulaklarında aksediyordu. 3. avluyu geçip "Seferli koğuşu"na giderken:

"Allah, Allah... Meğer Mihriban'ın sadası ne derece müessirmiş. Nasıl olmuş da bugüne kadar bunun farkına varmamışım." Diye düşünüyordu.

Mihriban'a gelince... Meşk bittikten sonra odasına *çekilmişti. Fakat o da eserin tesiri altına girmişti.*

"Ne ince adam. Ne yüksek buluşları var. Onun nağmeleri karşısında insan büyülenmiş gibi kendinden geçiyor. Adeta aşk efsaneleri dinlediğine hükmediyor."

Diye düşünüyordu. Ve fasılasız bir surette o nefis nakşı zihninde tekrar ediyordu.

O gece III. Selim Mihriban'a haber gönderdi. Yaldızlı nakışlarla müzeyyen olan odasına davet etti.

Esasen Mihriban, bu daveti bekliyordu. Ve gündüz meşk ettiği eseri efendisine söyleyerek onu mest etmek heyecanını biran evvel duymak istiyordu.

Selim, gözdesini büyük bir neş'e ile karşıladı. Onun omuzlarından tutup kor gibi yanan gözlerinin içine bakarak:

— Mihriban! Bu gece, senin sesinin tesiriyle uyumak istiyorum. Sadullah'tan meşk ettiğin nakşı söyle, diye mırıldandı. Ve dildâdesini karşısına oturttuktan sonra, sedefli tamburunu kucakladı.

Bu gece Mihriban'ın içi içine sığmıyordu. Kendisinde, o güne kadar duymadığı bir başkalık hissediyordu.

Selim, evvelâ bir taksim etti. Sonra, gözlerini

Mihriban'ın sehhar ve füsunkâr gözlerine çevirdi.

Mihriban, nakşa, başladı. Sesinin efendisi üzerindeki tesirini görünce coşkunluğu arttı. Mihriban'ın sesi perde perde yükseldikçe, Selim hakikaten mest oluyordu. Derin bir vecd içinde, gözdesini dinliyordu.

Selim, Mihriban'ın sesini daima takdirle dinlerdi. Fakat onun sesi kendisine hiçbir zaman bu geceki kadar tesirli gelmemişti.

Mihriban, o geceyi Selim'in odasında geçirdi. Fakat ne gariptir ki, bu şahane odaya gelirken hissettiği heyecan yavaş yavaş zail olarak gece yarısına doğru büsbütün sönüvermişti.

Acaba onun bütün heyecanı, padişahın iki üç kelimelik takdirini kazanmak zevki için mi idi?

Mihriban, evvelâ böyle zannetmişti. Fakat nâzik ve kıymetşinas hükümdarın sözlerini dinledikten sonra:

— Aslanım! Her zaman böyle söylersiniz. Bu âciz esirinizi daima taltif *(iltifat etmek)* etmek istersiniz, diye mukabele gösterdikten sonra Selim'in sözleri ona çok yavan gelmişti.

Hâlbuki gündüz meşk odasında, Sadullah Ağa'ya:

— Hocam! Bu eserini ne içten gelen nağmelerle bestelemişsin. İnsan, okurken mest oluyor. Adeta bu dünyadan göçerek başka âlemlere doğru uçup gidiyor, dediği zaman Sadullah Ağa ağır ağır gözlerini kaldırmış, onun gözlerine öyle bir nazarla bakmıştı ki, Mihriban bu bakışta Selim'in sözlerinden daha kuvvetli bir mana sezmişti.

Fakat bu seziş, o zaman tabiî hududunu geçmemişti. Kadın talebelerinin karşısında hiçbir an gözlerini yerden kaldırmayan, hiçbir kızın yüzüne bakmayan Sadullah Ağa'nın uzunca nazarlar ile birdenbire ürperen Mihriban; hocasının bu hareketini bir mâna ile tefsir etmiş:

— Ağır başlı adam. Uzun uzadıya beni medhü senaya lüzum görmedi. Bütün takdir hislerini, bir tek bakışla ifade etmek istedi, diye düşünmekle iktifa eylemişti *(yetinmişti)*.

Hâlbuki zaman geçtikçe ve düşüncelerini derinleştirdikçe Mihriban o nazarlarda başka mânalar da bulunduğuna hükmediyordu.

— Hocanın takdir ifade eden o bakışında, hiç şüphesiz ki büyük bir hayranlık da vardı... O, eğer bana karşı bir hayranlık hissediyorsa, bunu şimdiye kadar niçin anlatmadı? Diye, üzüntülü bir endişeye kapılıyordu.

Sadullah Ağa da o geceyi garip düşüncelerle geçirdi. Mihriban'a hocalık edeli, iki seneyi geçmişti. Her hafta hiç gün ve saat şaşmadan onun sesini dinlemişti. Ve her dinleyişinde de, daima kalbinde büyük bir takdir hissetmişti. Fakat son derecede ciddî ve metin terbiyeli bir adam olduğu için, Mihriban ile kendi arasındaki mevkii düşünerek bu takdirlerini hiçbir gün izhar etmemişti.

Fakat bugün, Mihriban'ın sesi ona bambaşka gelmişti. Nakş'ın terennümlerine bir bülbül gibi ahenk veren bu genç kadının sadası, âdeta onun ahlâk prensiplerinin muvazenesini *(denge)* ihlâl etmiş, onun iç-

ten gelen takdirlerle söylediği sözleri duyar duymaz âdeta kendinde bir zaaf hissederek birdenbire gözlerini kaldırmış. Kalbinin sesini, gözleri ile ona duyurmak istemişti.

— Mihriban'ın billûrî gırtlak nağmeleri Sadullah Ağa'nın kulaklarından bir türlü zail olmuyordu:

— Aman Allah'ım! Böyle müstesna bir hançereye *(gırtlağa)* malik olmak için senin ne mümtaz bir kulun olmak lâzım gelir, diye düşünüyordu. Ve kendisini uykusuz bırakan bu düşünceden, âdeta bir zevk duyuyordu.

Aradan günler geçti. Ne Mihriban'ın endişelerini arttıracak ve ne de Sadullah Ağa'nın düşüncelerini başka bir mecraya saptıracak hiçbir hâdise zuhur etmedi. Meşkler, en tabiî şekli ile devam edip gidiyordu. Ve daima terakki eserleri görünüyordu.

Bir gün mabeyinci Sait Bey Sadullah Ağa'yı odasına davet etti. Ona bir kâğıt uzatarak:

- Mevlânâ! Bunu, efendimiz verdi. Ve senin bestelemeni emretti, dedi.

Sadullah Ağa, kâğıttaki satırlara göz gezdirdi. Bu, henüz bestelenmemiş olan bir şarkı güftesiydi. Bu güfte, şöyle başlıyordu:

Bülbülü dil, ey gönül rânâ senindir, sen benim.

Berki gülde büyü istiğna senindir, sen benim

Halkai zülfün havası, bendeni mecnun eder.

Gönlüm aşifte kılan sevda senindir, sen benim.

Sadullah Ağa güfteyi buraya kadar okuduktan sonra, birdenbire kaşlarını çattı. Çünkü güftenin nakarat kısmında, şu beyit vardı:

Ah benim canım, ah cananım, Mihriban'ım.

Aman, aman... Sen benimsin, sen benim.

Bu nakaratı okurken Sadullah Ağa göze çarpacak derecede bir helecan hissetti. Zihninden:

— Anlaşılan zât-ı şahane, sevgili gözdesine bu şarkı ile hassasiyetini ifade etmek istiyor. Fakat niçin etmesin? Mihriban, o sevgiye lâyık değil mi? Diye bir düşünce geçti.

Dudaklarında, manalı bir tebessümle, Sait Bey'e sordu:

— Acaba bu güfteyi zât-ı şahane mi tanzim buyurmuşlar?

Sait Bey omuzlarını kaldırarak cevap verdi:

— Vallahi, bilmiyorum Mevlâna... Kendileri mi tanzim buyurmuşlar. Yoksa tanzimi için birine mi emir buyurmuşlar... Bana biraz evvel verdiler. Ve senin tarafından tezce bir zaman zarfında bestelenmesini irade ettiler.

— Hangi makamdan besteleneceğine dair bir şey ferman buyurdular mı?

— İyi ki aklıma getirdin, Mevlâna... Bestenin, "beyatî araban" makamında ve hafif ikaında bir murabbaı olmasını ferman buyurdular.

Sadullah Ağa, güfteyi koynuna yerleştirdi

— İnşallah, fermanı hümayunu biran evvel ifaya

muvaffak olurum, dedikten sonra, Sait Bey'e veda etti.

Enderun meşkhanesinde, ders zamanı gelmişti. Sadullah Ağa, derse yetişmek için acele acele 3. avluyu geçerken, içinde bir sevinç hissetti. Eğer güftenin bestelenmesinde muvaffakiyet gösterebilirse, hiç şüphesiz ki hem padişahı ve hem de Mihriban'ı memnun edecekti... Artık talebesine o kadar ehemmiyet veriyordu ki, onu memnun edecek en küçük bir hareket, kendisine büyük bir zevk bahşeyliyecekti.

Bestenin yapılması, uzun sürmedi. Sadullah Ağa, bu beste üzerinde, bütün sanat kudretini göstermişti. Nitekim notasını Sait bey'e verdiği zaman, bu büyük sanatkâr da pek çok beğendi:

— Varol, Mevlâna... Beste, cidden nefis. Herhalde, tab'ı şahaneye de pek uygun gelecek... Hele sen otur bir çubuk iç de, ben şunu zâtı şahaneye takdim edeyim, diyerek III. Selim'in huzuruna gitti.

Sadullah Ağa, helecan içinde, Sait Bey'in getireceği haberi bekledi. Bu itizar uzun sürmedi. Bu şen meşrep mabeyinci, büyük bir neş'e ile avdet ederek:

— Müjde, Mevlâna... Efendimiz, besteyi takdir buyurdular. Bizzat ney ile çaldıktan sonra, o kadar hoşlandılar ki, sana selâmı şahanelerini göndermek suretiyle taltifte bulundular.

Sadullah Ağa, büyük bir helecan geçirdi. Bu taltife mukabele etmek için bir şeyler söylemek istedi. Fakat Sait Bey, derhal onun sözünü kesti. Padişahtan aldığı emri tebliğ için sözüne devam etti:

— Efendimiz, şarkıyı derhal Mihriban'a geçmeni

ferman buyuruyorlar. Hatta mümkün ise, bu gece ondan dinlemek istiyorlar.

Sadullah Ağa, birdenbire duraladı. Meçhul bir endişe ile kaşlarını çattı. Zihninde şöyle bir sual canlandı:

— Güfte; alelade bir şarkı güftesi olsa, hiç ehemmiyeti yok. Serbestçe Mihriban'a geçebilirim... Fakat nakaratın birinci mısraındaki, 'ah benim canım... Ah cananım... Mihriban'ım kelimelerini efendimizin sevgili gözdesinin karşısında nasıl söylerim? Adeta aşk ilânı mahiyetinde olan bu nakaratı, onun önünde hicap duymadan ne suretle tekrar edebilirim?

Sadullah Ağa, birdenbire zihnini işgal eden bu suale cevap bulamadı. Nihayet derin bir tevekkülle:

— Güfte, benim değil ya? Kim yapmışsa, yapmış... Benim vazifem, zât-ı şahanenin iradelerini yerine getirmektir. Bunu, elbet Mihriban da bu şekilde telâkki edecek ve beni mazur görecektir, dedi.

O gün, yine meşk günüydü. Sadullah Ağa, mutadı veçhile bir gölge gibi kayarak harem ağalarının delâletiyle harem dairesine girdi.

Meşk odasına ayak attığı zaman, en evvel Mihriban'la karşılaştı. Genç kadının elinde, Sadullah Ağa'nın daima oturduğu atlas kaplı yer minderi vardı.

Sadullah Ağa, Mihriban'ın kendisine gösterdiği bu alâkadan büyük bir memnuniyet hissetti. Fakat mutadı veçhile sükût ederek yerine geçti. O sırada, kulağına hafif bir kahkaha ile manalı bir fısıltı çarptı. Dilhayat âdeta Sadullah Ağa'ya işittirecek bir sesle:

— Ne bahtiyarlık? Efendimizin en sevgili gözdesi

olan Mihriban kalfa, hocasının minderini taşıyor!

Bu sözlerde, pek aşikâr olan bir kıskançlık vardı. Doğrudan doğruya kendisine taallûk eden bu sözlerden Sadullah Ağa o kadar sıkıldı ki, âdeta gözleri kararadı.

Fakat bu metin adam, Dilhayat kalfanın ne kahkahasını ve ne de mırıldanmasını duymamış gibi davrandı. Sedefli defini al çuha torbasından çıkardı. Sol elini, defin kursağı üzerinde gezdirdi Mutadı veçhile gözlerini yerden kaldırmayarak:

— Buyurun. Derse başlayalım, dedi.

O günkü ders, Dede İsmail Efendi'nin bir "murabba" bestesiydi. Bir ders evvel, oldukça pişmişti. Buna binaen, eserin tamamiyle geçilmesi pek uzun sürmedi. Sadullah Ağa, defini önüne koyarak:

— Bugünkü dersimiz bitti, dediği zaman, serbest kalan kızlar, derhal dağılıvermişlerdi.

Meşk odasında, Dilhayat da dâhil olmak üzere bir iki kız kalmıştı. Sadullah Ağa, kendisine en yakın yerde ve zarif bir yer minderi üzerinde oturan Mihriban'la şöylece konuşmaya başladı:

— Mihriban kalfa! Efendimiz ferman buyurmuşlar. Size, yeni bir şarkı geçeceğim.

— Yeni bir şarkı mı? Çok memnun oldum, hocam. Evvelâ, güfteyi okur musunuz?

Mihriban'ın bu teklifinden daha tabiî hiçbir şey olamazdı. Sadullah Ağa, koynundan güfteyi çıkardı. Gerek Mihriban'ın nazarında şüpheli bir mevkide kal-

mamak ve gerek oradaki kızlar arasında bir dedikodu çıkarmamak için yüksek sesle:

— İşte... Sait Bey vasıtasıyla şevketlû efendimizden aldığım güfte, şudur. Bunu, ferman hümayun mucibince besteledim. Şimdi de, yine fermanı hümayunu yerine getirmek için size meşk edeceğim, dedikten sonra, güfteyi okumaya başladı.

Güftenin ilk mısraları, kimsenin üzerinde mühim bir tesir husule getirmedi. Fakat sıra nakaratta... Ve:

Âh benim cânım... Ah cânânım... Mihriban'ım.

Mısrasına gelince, evvelâ Mihriban'ın sedef gibi mat ve beyaz çehresi birdenbire kıpkırmızı kesildi. Sonra, büyük bir kıskançlıkla pürüzlenen Dilhayat kalfanın sesi, şöylece yükseldi:

— Aman, Mihriban kalfa... Bu, ne şeref? Efendimizin iltifatları, pek aşırı mertebeyi buluyor, dedi.

Dilhayat'ın bu sözleri, yalnız kıskançlık ifade etmiyordu. Aynı zamanda her kelimenin altında, korkunç bir kin de gizlenmiş bulunuyordu.

Sadullah Ağa, beyhude vakit geçirmemek için şarkıyı derhal geçmeğe başlamıştı. Mihriban'ın çehresinde, o güne kadar görülmemiş olan mesut bir tebessüm vardı.

Efendisi, o şahane sevgilisine, bu beyitlerle, ona olan meftuniyetini o kadar açık bir lisanla söylüyordu

ki, bu tatlı aşk ifadesi karşısında çok büyük bir sevinç duymamak mümkün değildi... Aynı zamanda, kalbinde gittikçe hülyalı hisler uyandıran hocası Sadullah Ağa da bu âşıkane güfteye sanat ruhunun o kadar inceliklerini vermişti ki, bunların karşısında da sermest olmamak yine mümkün değildi.

Fakat Sadullah Ağa, o mütemadiyen şarkının zeminini tekrar ettiği halde, bir türlü nakarat hanesine geçemiyordu. Şarkıyı, padişahın iradesiyle Mihriban'a geçtiği halde;

Ah benim cânım... Ah cananım... Mihriban'ım...

Mısrasını okumaya cesaret edemiyordu. Sanki bu sözleri söylerse, kalbinin en derin bir köşesinde saklanan gizli bir sırrı ifşa etmiş olacağını zannediyor. Bundan, büyük bir hicap *(utanma)* hisseyliyordu.

Aradan, birkaç ay geçti. Fakat bu müddet zarfında hem Sadullah Ağa ve hem de Mihriban, artık kalplerine düşen ateşin mânasını anlayacak hale gelmişlerdi.

Her ikisi de meşk günlerini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Fakat karşılaşacakları dakikalar yaklaştıkça her ikisi de heyecanlara kapılarak tiril tiril titriyorlardı.

Sadullah Ağa, hayatın müthiş ve korkunç bir hâdisesi karşısında kalmış gibi, âdeta sersemlemişti. Çünkü efendisi ve velinimeti olan padişahın gözdesine karşı kalbini yiyip kemiren aşk, hiç şüphesiz ki bir cinayetti.

Düşünüyordu... Yakın zamana kadar halk tabakası arasında yaşayan silik bir şahsiyetti. Fakat şimdi padişah, kendisine sarayın en mümtaz erkânı arasında yer vermişti. Ve sonra da harimine kadar sokarak emsalsiz bir emniyet ve itimat göstermişti. Hal böyle iken padişahın bu kadar lütuf ve âtıfetlerini, itimat ve emniyetlerini ayaklar altında çiğnemek ne büyük bir nankörlük, ne küstahça bir cüretti... Ahlâk ve fazilet, buna ne mâna verecekti?

Zavallı Sadullah Ağa bunu düşündükçe acı bir hicap karşısında titriyor. Göğsünde durmadan çarpan kalbini çıkararak taştan taşa çalmak istiyordu. Fakat buna, bir türlü muktedir olamıyordu. Ve artık, bu aşkın gittikçe şiddetini arttıran ateşleri ile kalbi yanıp tutuşurken hep tenha köşelere kaçıyor:

— Ey bari Hûda! Bana acı. Kalbi yakıp kavuran bu zâlim ateşi sen söndür, diye yalvarıyordu.

Ya, Mihriban? O da Sadullah Ağa'dan farklı değildi. Sarayın bütün neşeli hayatından, arkadaşlarının tertip ettikleri zevkli eğlence fasıllarından tamamiyle alâkasını kesmişti. Odasından, pek seyrek çıkıyordu. Yemiyor, içmiyordu. Birçok geceler, sabahlara kadar gözlerine uyku girmiyordu. Sultan Selim kendisini huzura istediği zaman, bu cazip davete eskisi gibi sür'at ve meserretle *(sevinç)* icabet etmiyordu. Hattâ huzura çıkarken, kılık ve kıyafetine bile ehemmiyet vermiyordu.

Mihriban'ın bu halleri, Selim'in gözünden kaçmıyordu. Vakit vakit:

— Ne oldu sana, Mihriban... Niçin böyle sararıp solarsın? Hasta mısın? Yoksa seni rencide eden bir sebep mi var? Diye soruyordu.

Fakat Mihriban, bütün kuvvetini toplayarak metin görünüyordu:

— Sayende, beni rencide eden ne sebep olabilir, aslanım. Gerçi bir miktar nâmizacım *(keyifsiz)*. Fakat senin lütuf ve iltifatın bana şifâ bahşediyor, diye diller dökerek padişahın şüphelerini geçiştiriyordu.

Fakat sarayın kuytu köşelerinde sinsi dedikodular devam ediyor.

Gizli bir volkan gibi kaynayan bu dedikodular korkunç ateşlerini etrafa saçmak için zaman bekliyordu.

1206 (1792) senesinin son aylarıydı. Padişah Selim'in emri ile "Kule kapısı Mevlevî dergâhı"nda yaptırılan tamir, hitama *(son)* ermişti.

Dergâhın postnişni Şeyh Galip, padişahın en çok teveccüh ve hattâ hürmetine mazhar olan şahsiyetlerdendi. Bu yüksek şair, dergâhın yeni baştan tamir edilmesinden dolayı hissettiği memnuniyeti ifade için:

Yaptı bu dergâhı pâkü hem cedid

Bin iki yüz altıda Sultan Selim

"Matla"lı bir manzume yazmış, bunu padişaha takdim ederken, dergâhın açılacağı gün, kendisini de davet eylemişti.

Sultan Selim esasen dergâhın yabancısı değildi. Şehzadelik zamanından beri her sene birkaç defa

Cuma günleri dergâha gelir, Cuma namazının edasından sonra "Sema"hane'de okunan "mesnevîi şerif" dersi ile icra olunan "âyini şerif"i büyük bir vecdi huzur ile dinlerdi. Ayinden sonra da şeyh Galip dedeyi huzuruna kabul ile uzun saatler mülakat ve sohbet ederdi.

III. Selim, Galip dedenin davetini büyük bir memnuniyetle kabul etti. Ve bütün saray erkânı ile harem takımının da o günkü fevkalâde âyinde bulunmaları için emir verdi.

Selim, bununla da kalmadı. Kendi eserlerinin en güzidelerinden olan "Sûzi Dilârâ" âyinini bu şerefe olarak besteledi. Ve bu âyini şerifin, ilk defa olarak tekkede okunmasını istedi. Ve kendi ağzından çıktığı gibi okunması için, musâhiblerinden "Varda Kosta" lâkabı ile meşhur "Ahmet Ağa"ya bizzat meşk etti. Ahmet Ağa da tekkeye giderek, bu emsalsiz besteyi, hünkâr müezzinlerine aynen öğretti.

Nihayet, tekkenin açılma günü gelmişti. Günlerden beri yapılan hazırlıklar bitmişti. Kapıdan itibaren padişahın geçeceği yollara halılar ve şallar yayılmıştı. Herkeste ve hattâ en durgun tabiatlı dedelerde bile, zapt olunmaz bir heyecan vardı. III. Selim'in o gün tekkeye geleceğini haber alanlar daha erkenden yolları, sokakları ve tekkenin halka mahsus yerlerini doldurmuşlardı. Büyük bir sabırsızlık içinde, padişahı bekliyorlardı.

Padişah da aynı heyecan içindeydi. O da bugün, en parlak bir eserini, güzide bir musiki heyeti terennüm ederken dinleyecekti.

Öğle vaktine doğru Selimiye kışlasından, Kuzguncuğun biraz ilerisindeki Nakkaş tabyasından ve Dolmabahçe rıhtımından atılan selâm toplarının sesleri, İstanbul'un berrak semasına doğru yükseliyordu. III. Selim, muhteşem saltanat kayığı ile Topkapı sarayından Galata'ya geçiyordu. Saltanat kayığını saray erkânı ile harem takımının kayıkları takip ediyordu. Karada, padişahın geçeceği yollarda, mahşeri andıran bir kalabalık görünüyordu.

Selim, Salıpazarı iskelesine çıkarak atına bindi. Debdebeli bir alayla, Boğazkesen caddesinden çıkarak Kulekapısı'na geldi. Tekkenin önüne bütün Mevlevî tariki mensupları ile dedeler dizilmişlerdi. Sevincinden gözleri yaşaran Galip dede, büyük bir hürmet ve tâzimle sanatkâr padişahı istikbal etti. Mevlevî tarihine, parlak bir gün kaydedilmişti.

Namazdan sonra, âyin başladı. Sıra, III. Selim'in "Sûzi Dilârâ" âyini şerifinin okunmasına gelince; herkeste hakikî bir hayret ve heyecan uyandı.

Ayin-i Şerif'i okuyanların arasında, Sadullah Ağa da vardı. Bu ilâhî sanatkârın tîz ve davudi sadası, parlak bir ney gibi bütün seslerin üzerinde dolaşıyor, kalbini cayır cayır yakan aşkın ıstırapları ile âdeta bir figan halini alıyordu.

Semahanenin kadınlara mahsus kısmındaki kafeslerin arasından elmaslar, inciler, yakutlar, zümrütler parlıyordu. Fakat o mahfili dolduran saray kadınlarının renk renk gözlerinin parlak nurları, bütün o cevahir şaşaasını bastırıyordu.

Bu kadınların arasında, Mihriban'da vardı. O, Sadullah Ağa'nın sesini duyar duymaz, son derecede heyecanlanmıştı.

Bu genç kadın, kalbinin bütün, hassasiyeti ile âyini şerifi dinliyordu. Gözlerini, "mıtrıb"a[20] dikmişti. Gözleri, oradaki Sadullah Ağa'ya dalıp gitmişti... Birdenbire zapt olunamayan bir hıçkırık sesi işitildi. Artık Mihriban, alnını kafese dayamış, kendinden geçmişti.

Ayini şerif, bütün haşmeti ile devam ediyordu. Birinci parçanın nihayetindeki:

"İhsan medet..."

Fıkrası okunurken, bütün terennüm heyetinin gözleri manalı bir surette III. Selim'in oturduğu mahfile çevriliyordu.

Kendi şâhâne eseri karşısında, padişah da mest olup gitmişti. Bâhusus kadınlar mahfilinden gelen hıçkırık sesleri, ona bir sanat gururu vermişti. Nitekim saraya avdet *(dönmek)* edildiği zaman, o hıçkıran hassas kalbin sahibini öğrenmek istedi:

Ayini şerif, galiba sizi de çok mütehassıs etti.

— Kimdi o hıçkıran? Dedi.

Bu suale en evvel, Dilhayat kalfa cevap verdi. Kısaca:

— Mihriban... Cevabını verdi.

Mihriban'ın hassasiyetini ve inceliklerini bilen ve daima takdir eden padişah bu cevabı çok tabiî addetti. Hattâ onu çağırtıp hislerini söyletecek. Sevgili

20 Tekkenin hânende ve sazendelerinin bulundukları mahfil. Z.Ş.

gözdesinin ağzından işiteceği sözlerle sanat gururunu tatmin edecekti. Fakat Mihriban'ın rakiplerinden biri, artık sabredemeyerek:

— Artık, bu kadarı da olmaz... Aşk, bu kızı çıldırttı. Artık, ne yaptığını bilmiyor, tekkede, az kalsın bizi halka kepaze edecekti, dedi.

III. Selim, birdenbire duraladı. Kaşlarını çattı. Gözlerini, Mihriban'ın rakibesinin gözlerine dikerek:

— Ne aşkı? Diye mırıldandı.

Bu sual karşısında, Mihriban'ın bütün rakipleri birleşiverdiler:

— Aslanım! Mihriban ile Sadullah Ağa, ne zamandan beri sevişiyorlar, diye söze başlayarak, sezdikleri bu aşk macerasını tamamiyle padişaha naklettiler.

Selim, başının üzerine ağır bir darbe yemiş gibi sersemledi. Daha fazla dinlemeğe tahammül edemedi. Derhal kızlar ağasını çağırttı. Emsali görülmemiş bir gazapla:

— Çabuk... Mihriban'ı sarayın zindanına atınız. Sadullah Ağa olacak o ırz düşmanının kafasını da cellâda koparttırınız, diye bağırdı.

❖

Aradan, sekiz ay kadar bir zaman geçti. Mehtaplı bir ilkbahar gecesiydi. O gece, yine Serdap köşkünde bir küme faslı icra edilecekti.

Her zamanki gibi, yine bütün musiki üstatları toplanmıştı. Fasıl, bütün haşmet ve azametiyle başlamıştı.

Fakat Selim, birdenbire duraladı. Çünkü fasıl heyetinin terennüm ettiği makam ve şarkıyı, o zamana kadar hiç duymamıştı.

Sanatkâr padişah derin bir vecd ile dinliyordu. Şarkı, şöylece devam ediyordu:

Padişahım, lütfedip mesruru şad eyle beni.

Nâmuradım, bir nazar kıl, bermurat eyle beni,

Hatırımdan bir nefes çıkmaz duayı devletin.

Sen de ey kânı kerem lûtfunla yâd eyle beni.

Şarkı bittiği zaman Selim, dayanamadı, işaretle musâhib Sait beyi yanına çağırarak sormaya başladı:

— Sait! Bu üstadane eseri ben hiç işitmemiştim.

— Evet efendimiz... Bu gece, ilk defa olarak huzuru şahanenizde terennüm ediliyor.

— Eser kimin?

— Efendimiz... Onu sormayın.

— Yoksa senin mi?

— Aman efendimiz... Siz ki, cümlemizin üstadısınız. Zâtı şahanenizin, "üstadane" diye tavsif ve takdir buyurduğunuz böyle bir eser yaratmak, kulunuzun haddim mi?

— Allah, Allah... Şu halde eserin sahibi kim?

— Sait Bey, mahir bir aktör gibi, derin derin içini çekti. Boynunu bükerek gözlerini yere dikti.

— Şevketlûm! Görüyorsunuz ki, şu anda teessür içindeyim. Eğer bestekârın adını söylersem, sizi de müteessir ederim, dedi.

Bu garip cevap, Selim'e bir kat daha hayret ve merak verdi. Biran evvel merakını tatmin etmek için suallerine telaşlı bir lisanla devam etti:

— Söyle... İrade ediyorum. Bestekâr, kimdir?

— Efendimiz! Mademki ferman buyurdunuz. Şu halde, arz edeyim... Bu "Bayâtî Araban" adı verilen bu makam ile aynı makamdan bestelenmiş olan şarkının bestekârı Sadullah Ağa kulunuzdur.

— Sadullah mı?

— Evet, şevketlûm.

— Allah, Allah... Ben, ne bu makamı ve ne de bu şarkıyı ondan işitmemiştim.

— İşitmenize vakit kalmamıştı, şevketlûm... Tam, zâtı şahanenize arz edeceği gün, idamını ferman buyurmuştunuz.

III. Selim, titredi. Vicdanında, büyük bir azap ve ıstırap hissetti. Birdenbire yaş dolan gözlerini, önüne eğdi. Hassas kalbinden kopup gelen bir teessürle:

— Eyvah... Ben, o büyük sanatkârın güneş kadar parlak hayatını söndürmekle ne büyük bir cinayet işlemişim, diye söylendi.

Sait Bey, acı acı gülümsedi:

— Efendimiz! Müteessir olmayınız. Sizin bir damla gözyaşınıza, bin Sadullah feda olsun, diye mukabele etti.

III. Selim, teessürünün derecesini gösteren bir hareketle başını hafif hafif iki tarafa salladı:

— Öyle söyleme, Sait! Sadullah, çok kıymetli bir sanatkârdı. Asırların ender yarattığı bir üstadın, her hareketini hoş görmek lazımdı. Şimdi onun acısı, bir ok gibi kalbime saplandı, diye mırıldandı.

Sait Bey, o anda padişahın önünde yere kapandı:

— Şevketlûm. Sizi, müteessir ettim. Fakat şimdi de teessürünüzü sevince tebdil edeceğim. Fakat yaptığım bir hareketi de, kendi hayatımla ödeyeceğim, diye bağırdı.

Padişah, şaşırmıştı. Evvelâ; birkaç saniye gözlerini Sait Beye dikti:

— Sait! Senin dilinin altında bir şey var. Beni üzme. Tez söyle, dedi.

Sait Bey, yaptığı hareketin bütün mesuliyetini üzerine alan medenî kahramanlar gibi, derhal cevap verdi:

- Efendimiz! Zâtı şahanenizin, Sadullah Ağa hakkında idam ferman buyurduğunuzu haber alınca, bunun büyük bir hiddet eseri olduğuna hükmettim. Fakat günün birin de pişmanlık hissederek onu arayacağınıza da kanaat getirdim. Mahzâ zâtı şahanenizi büyük bir teessürden kurtarmak için Sadullah'ı celladın elinden alarak kapıcı başının odasında hapsettirdim. Fermanı şahanenizin icrasına halel getirdim, Binaenaleyh, mücrimim. Onun yerine, benim kafamı kestiriniz.

— Ay! Sadullah sağ mı?

— Evet, padişahım... Hapis olduğu o kasvetli odada, zâtı şahanenize hitaben bu şarkıyı bestelediği gibi, şu anda da ömür ve ikbali şevketinize dua ile meşgul oluyor.

Selim, büyük bir heyecan geçirdi. Sevincinin derecesini gösteren bir telâşla:

— Çabuk... Çabuk onu getirsinler, diye, irade etti.

Sadullah Ağa, hapisteki perişan kıyafeti ile derhal huzura getirildi. Kalbi, Mihriban'ın aşk ateşleriyle cayır cayır yanan sanatkâr, padişahın önünde yerlere kapanarak af diledi.

Selim, Sadullah Ağa'ya kalkması için eliyle işaret etti:

— Sadullah! Kalk... Sen, yerlerde sürünecek adam değilsin. Bir an hiddetime mağlûp olarak sana ıstırap çektirdiğim için, asıl ben senden af dilemeliyim. Sen, ben, hepimiz, bu fâni hayattan çekilip gideceğiz. Fakat sanat, ebediyen yaşayacaktır. Ve senin gibi sanatkârların isimleri de, daima anılacaktır... Otur şuraya. Kıymetli eserini bizzat senin ağzından dinlemek isterim, dedi.

Serdap Kasrı, büyük bir meserret *(sevinç)* içinde kaldı. Fasıl, yeniden başladı. Sadullah Ağa'nın gür ve davudi sesi, o emsalsiz salonun altın yaldızlı tavanlarında dalga dalga akisler yaparken, Sultan Selim kızlar ağasını çağırttı. Onun kulağına, şu sözleri fısıldadı:

— Mihriban'ı, hemen zindandan çıkarınız.

Sadullah'ın sağ olduğunu kendisine bildirin ve derhal düğün hazırlıklarına başlanacağını da müjdeleyiniz.

Mihriban bu müjdeyi aldığı zaman, tamamiyle kendinden geçti. Az kalsın, sevincinden aklını kaybedecekti. III. Selim, aşkından feragat etmiş. Sanatı sayesinde hayatını ölümden kurtaran Sadullah Ağa'ya, sevgili gözdesi Mihriban'ı vermişti. Sanatkâr padişah bu hareketinle, sanata olan hürmetini göstermişti.

❖

Naklettiğimiz macera, burada sona erdi. Şimdi, tarihî bir kayıttan bahsedeceğiz. "Sicilli Osmani"nin III. cildinin 22. sayfasında, aynen şu satırlar vardır:

"Sadullah efendi - Musikişinas olup 1223'de 'Hâcelik' rütbesi ile ihraç edilmişti. Haftasında, elindeki tabanca kazaen boşanmakla müteesiren fevt oldu."

Bu Sadullah Efendi, kimdir?

Sicil-i Osmani'nin, hem III. Selim'in "Musâhib"i ve hem de musikişinası olarak gösterdiği bu zatın, "Sadullah Ağa" olması çok muhtemeldir. 1223 tarihi de, III. Selim'in hal'edildikten sonra şehit olduğu zamana tesadüf etmektedir.

Eğer Sicilli Osmanî'nin kaydettiği zat Sadullah Ağa ise, ölümünün şekli son derecede dikkati caliptir. Şu halde Sadullah Ağa, kendisine Mihriban'ı bahşetmek lûtfunda bulunan âlicenap padişahın fecî bir şekilde öldürülmesine tahammül edememiş, hassas kalbinin

duyduğu acı ile efendisini ve büyük sanat refikini takip edecek kadar büyüklük göstermiştir.

Eğer bu tahminimiz doğru ise, bu da Sadullah Ağa için ayrıca bir meziyettir.

4 Şubat 1944

Çemberlitaş